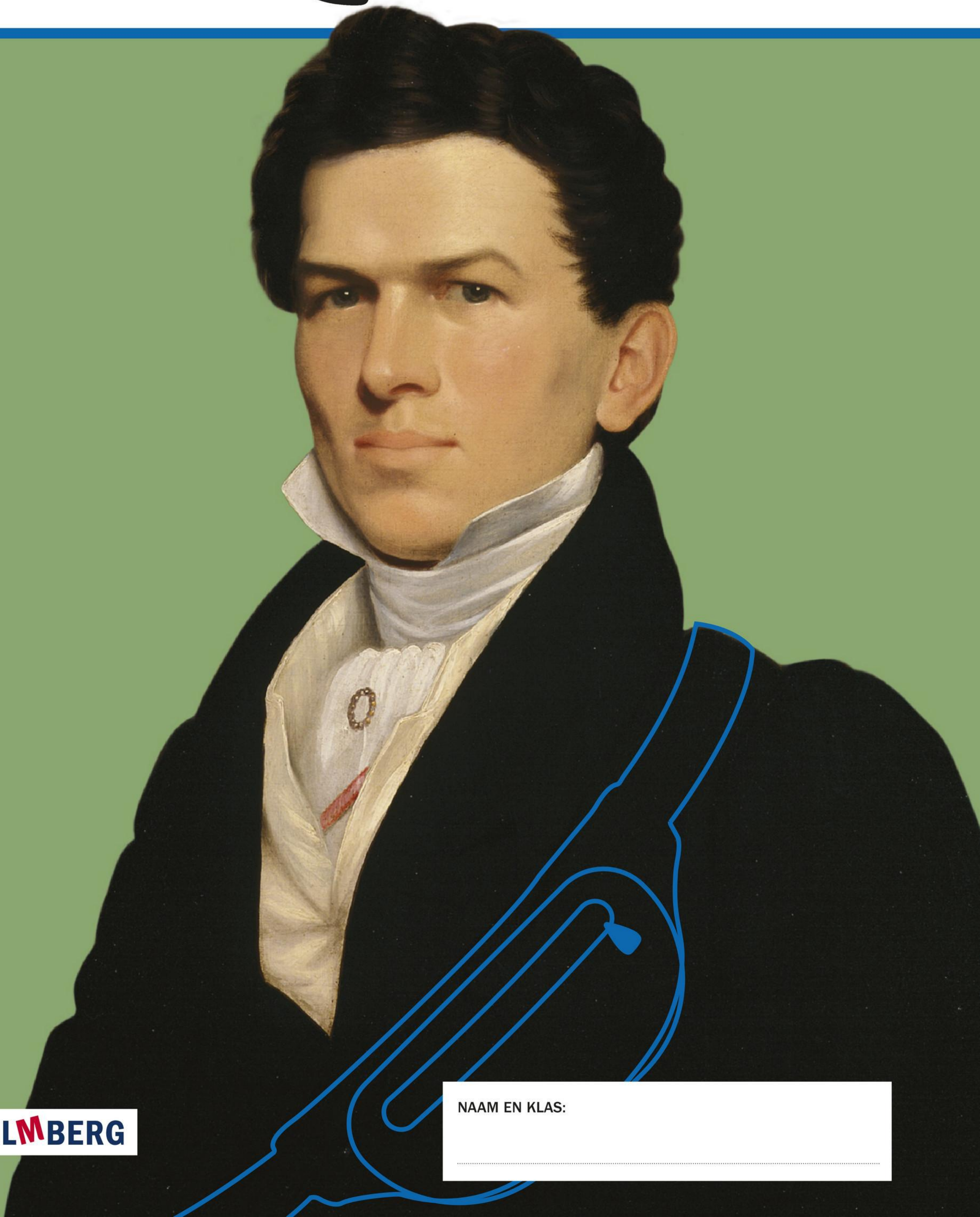

MEMO

MEMO

2 VMBO-BK deel B

Geschiedenis

Auteurs

Pia Fruytier
Greetje Ligthart
Barbara Peters

Eindredactie

Wieke Schrover

Met medewerking van

Jochem Bootsma
Arne van Wielink

MAX Release 5.1

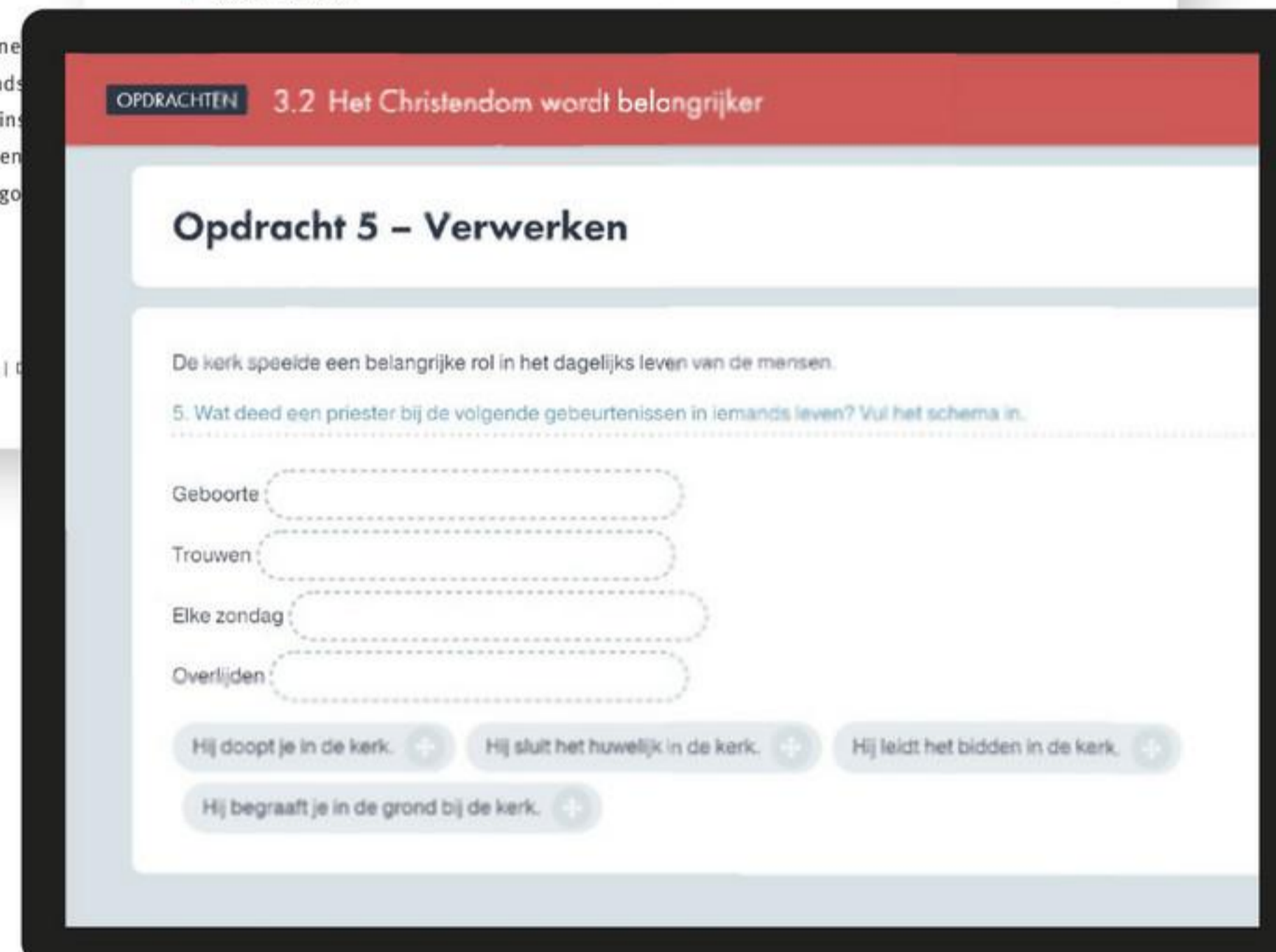
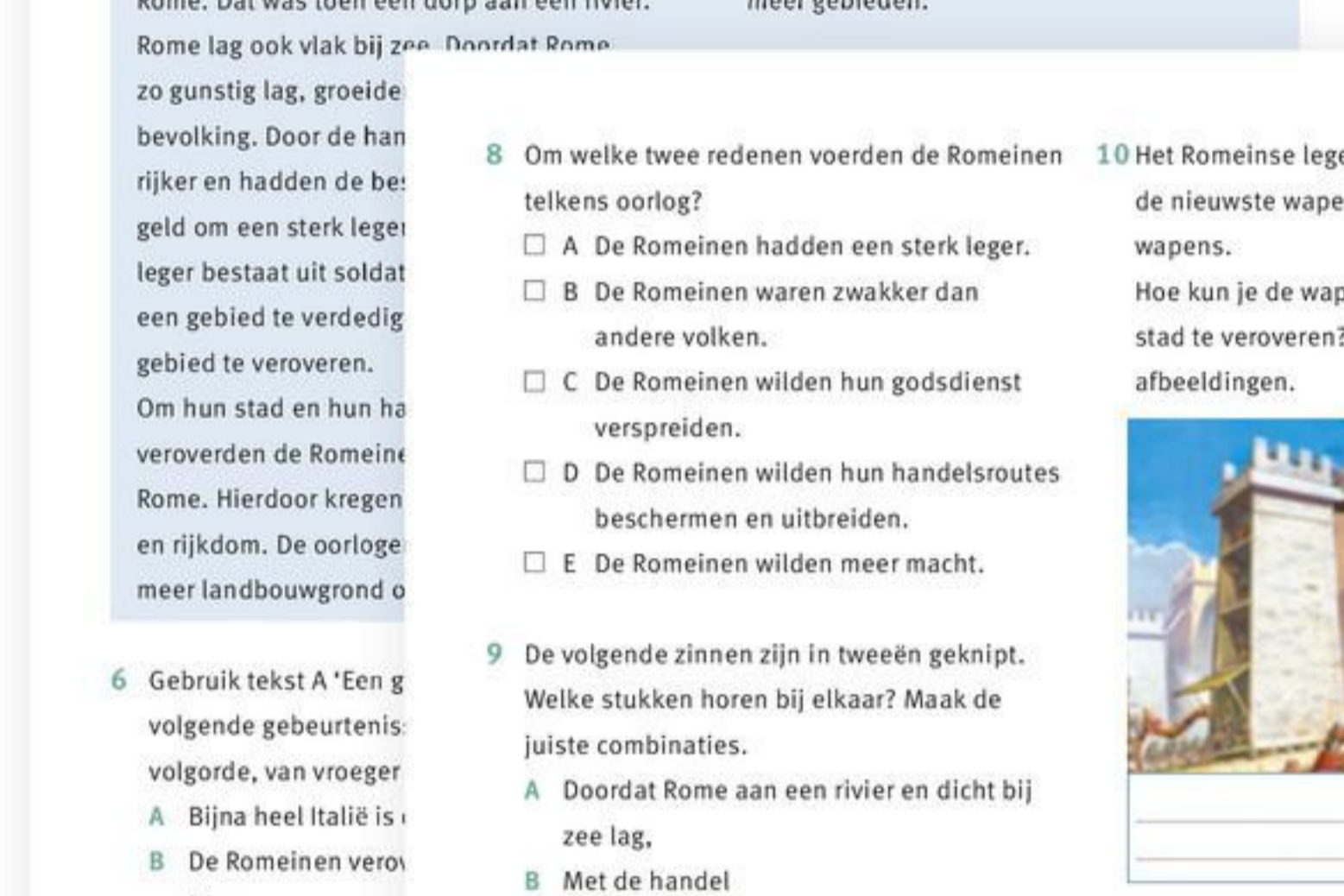
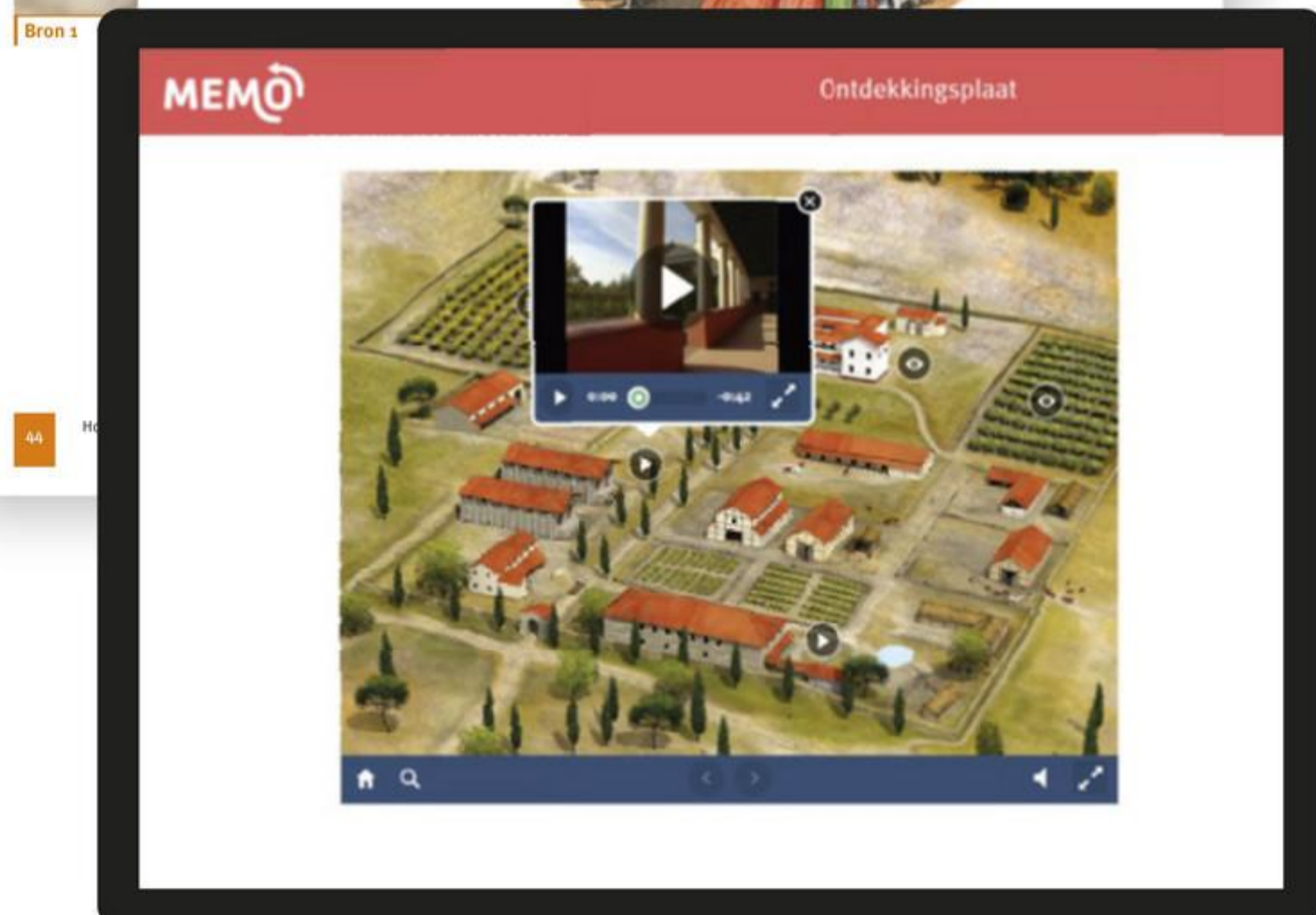
www.memo-malmberg.nl
Malmberg, 's-Hertogenbosch

Aan de slag met *Memo*

Waarom geschiedenis?

In dit eerste deel van *Memo* ga je heel ver terug in de tijd. Je begint in de oertijd en je komt dan elk hoofdstuk iets dichterbij onze tijd. In de tweede klas kom je dan aan in de 21e eeuw, de tijd na 2000.

Je maakt kennis met de mensen van vroeger. Hoe leefden ze en hoe dachten ze? Leken ze op ons of niet? Je blijft ook niet altijd dicht bij huis, soms neem je een kijkje in een ander land. Er valt veel te zien en te lezen in *Memo*, maar je gaat vooral ook veel zelf ontdekken en uitzoeken. Soms alleen en soms in groepjes.

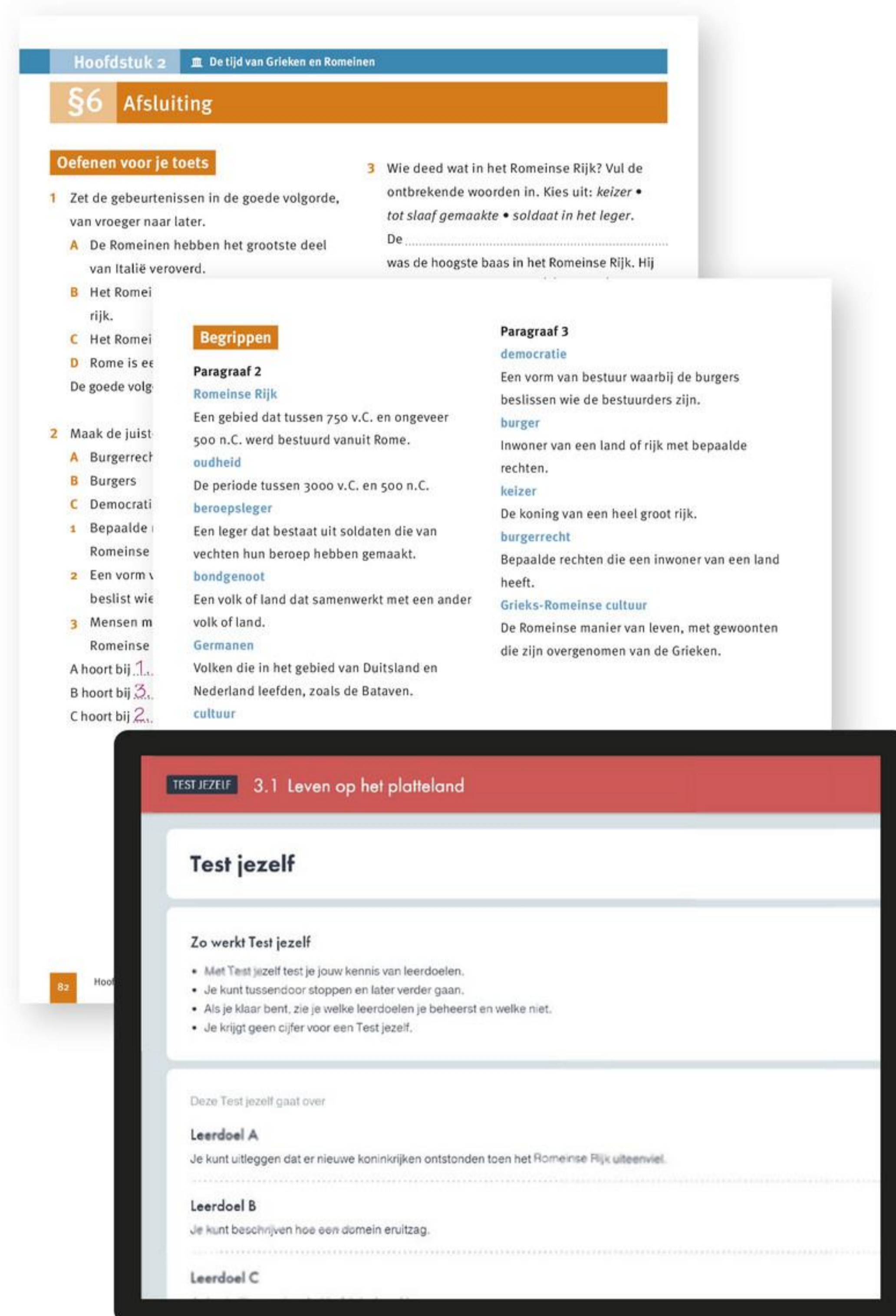
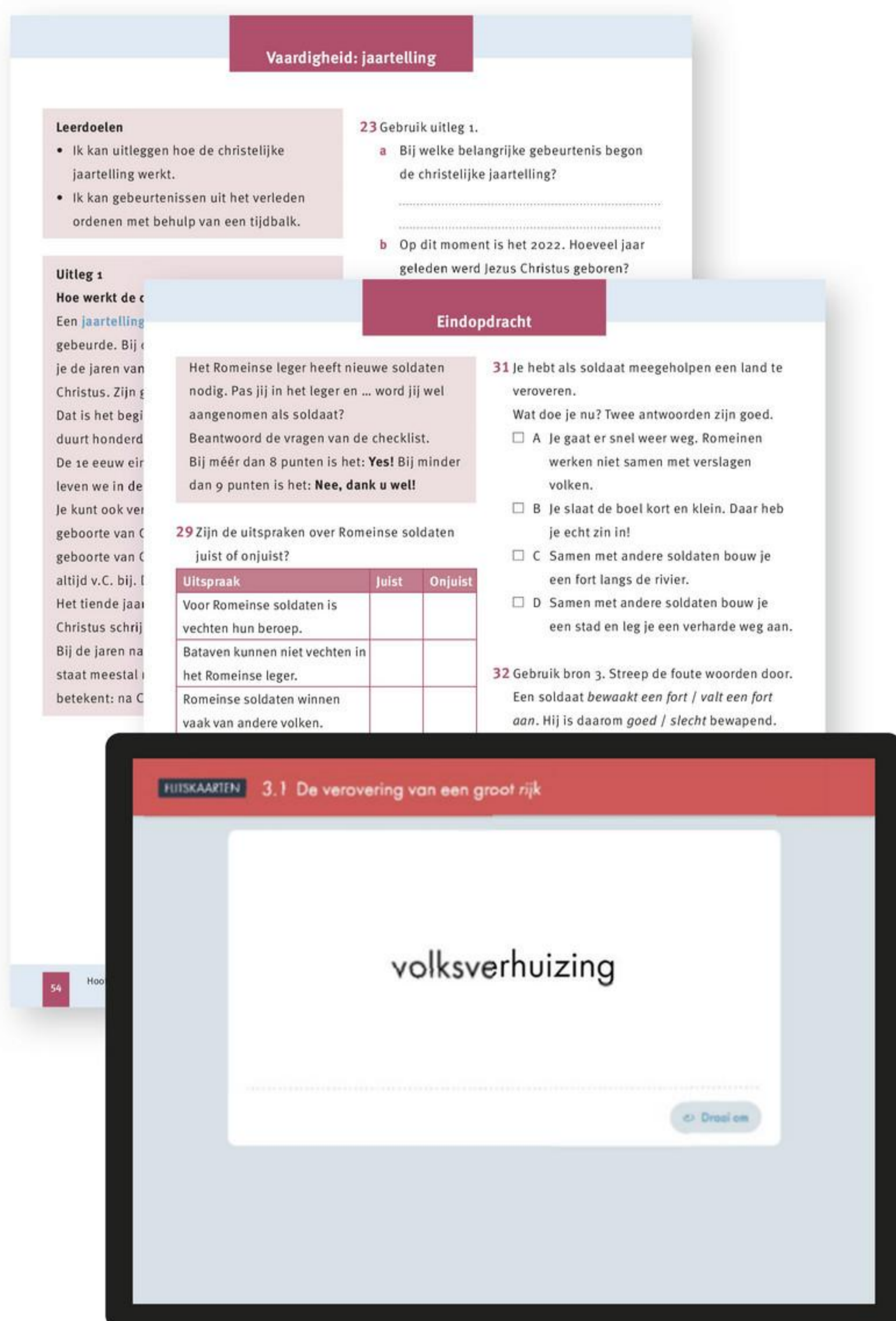
Werk in je boek én online!

Elk hoofdstuk begint met een Oriëntatie. Daarin maak je kennis met wat er in het hoofdstuk gebeurt. Dan komen er drie basisparagrafen. Elke basisparagraaf begint met een intro. In de intro staan een grote afbeelding en een kort verhaaltje. Aan de hand van opdrachten ga je de afbeelding goed bekijken.

Met behulp van drie korte teksten wordt de lesstof uitgelegd. Bij die tekst hoort altijd een leerdoel. Die leerdoelen helpen je met het overzicht van de stof. Met behulp van opdrachten ga je elk blokje tekst leren. Elke basisparagraaf sluit af met een speciale opdracht en een eindopdracht. Die speciale opdrachten gaan over hoe je kunt nadenken over geschiedenis, over het verschil tussen toen en nu en over iets extra's.

Voordelen van online

- Je ziet snel wat je goed of fout doet.
- Je krijgt direct feedback op je antwoorden.
- Je bekijkt filmpjes en animaties die bij de theorie aansluiten.
- Je leert de begrippen en overheert jezelf met de flitskaarten.
- Je meet of je de stof beheerst met de *Test jezelf* oefentoets.
- Je kunt op een hoger of lager niveau en leerjaar werken.
- Je docent volgt hoe het met je gaat.

Voordelen van het boek

- Je hebt snel overzicht in wat je gaat leren.
- Je ziet welke begrippen belangrijk zijn.
- Je markeert in de tekst en maakt aantekeningen.
- Je tekent en kleurt zodat je leerstof goed onthoudt.
- Je ziet welke digitale onderdelen je kunt gebruiken voor het beste resultaat.

Goede voorbereiding op de toets!

Aan het einde van het hoofdstuk kun je alle paragrafen nog een keer samenvatten. Een hoofdstuk eindigt met een afsluiting. Daar staan opdrachten om te oefenen voor het proefwerk. In de digitale leeromgeving kun je de begrippen leren met behulp van de flitskaarten én is er een oefentoets. De afsluiting bevat ook een handig overzicht van de stof waarin alles wat je moet kennen en kunnen bij elkaar staat.

Betekenis symbolen

- 📖 deze opdrachten vind je in de online leeromgeving
- t deze opdracht helpt je de teksten goed te lezen

Inhoud

deel A

- Introductie 6

1 Opstand tegen onrecht De tijd van pruiken en revoluties

- 1 Oriëntatie 8
- 2 De Franse Revolutie 10 BASIS
- 3 Nederland 22 BASIS
- 4 Uit Afrika 32 BASIS
- 5 Samenvatten 42
- 6 Afsluiting 44

2 De 19e eeuw De tijd van burgers en stoommachines

- 1 Oriëntatie 48
- 2 Op stoom 50 BASIS
- 3 Hard werken 62 BASIS
- 4 Groter gebied en grondstoffen 72 BASIS
- 5 Samenvatten 82
- 6 Afsluiting 84

3 Oorlog en crisis De tijd van wereldoorlogen

- 1 Oriëntatie 88
 - 2 De Eerste Wereldoorlog 90 BASIS
 - 3 Wereldcrisis 100 BASIS
 - 4 Hitler aan de macht 110 BASIS
 - 5 Samenvatten 122
 - 6 Afsluiting 124
- Register 128
 - Colofon 130

		4 De Tweede Wereldoorlog	De tijd van wereldoorlogen
1	Oriëntatie	6	
2	De oorlog begint	8	BASIS
3	Verstoppen en verzetten	18	BASIS
4	Het einde van de oorlog	30	BASIS
5	Samenvatten	40	
6	Afsluiting	42	
		5 De wereld na 1945	De tijd van televisie en computer
1	Oriëntatie	46	
2	Koude Oorlog	48	BASIS
3	Koloniën worden vrij	60	BASIS
4	De wereld van nu	70	BASIS
5	Samenvatten	80	
6	Afsluiting	82	
		6 Nederland na 1945	De tijd van televisie en computer
1	Oriëntatie	86	
2	Wederopbouw	88	BASIS
3	Betere tijden	100	BASIS
4	Nederland werkt samen	110	BASIS
5	Samenvatten	120	
6	Afsluiting	122	
		7 Staatsinrichting	De tijd van televisie en computer
1	Oriëntatie	126	
2	Je stem laten horen	128	BASIS
3	Welke partij past bij jou	134	BASIS
4	Besluiten nemen	140	BASIS
5	Afsluiting	146	
	• Register	150	
	• Colofon	152	

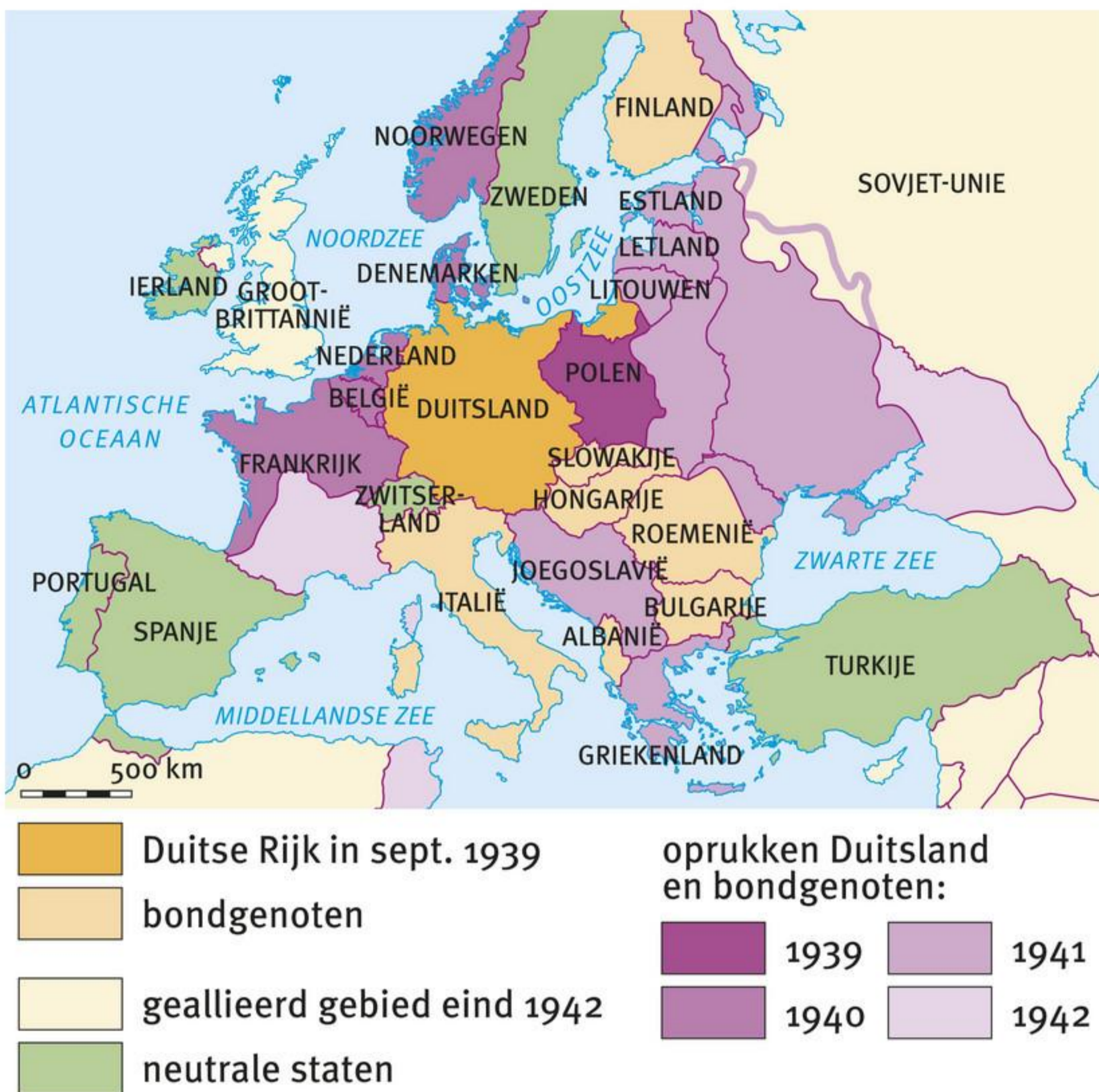

Bron 1

Bertrand reageert woedend wanneer hij de foto in de krant ziet. 'Het is een schande!' roept hij tegen zijn broer François. 'Die man hoort hier niet! We moeten ons schamen!'

Bertrand en François hebben allebei tegen het Duitse leger gevochten, maar het was een ongelijke strijd. Ook Frankrijk werd door het veel sterkere Duitsland bezet. Bertrand kijkt nog een keer naar de foto in de krant. Dat Adolf Hitler uitgerekend bij de Eiffeltoren gaat staan, doet extra pijn. Dat kan een goede Fransman toch niet accepteren? Er moet iets tegen gedaan worden! Bertrand kijkt François aan. 'We gaan in het verzet, broer!'

In de tijd van wereldoorlogen waren tientallen landen betrokken bij een oorlog. Miljoenen mensen, soldaten en burgers, stierven.

Bron 2

- 1 Gebruik bron 1 en de intro. Vul de ontbrekende woorden in. Kies uit: *broers • Duitse • Eiffeltoren • foto • Frankrijk • Franse • trots • verzet*.
 In bron 1 zie je Adolf Hitler staan voor de Hij heeft net met het leger Frankrijk verslagen. Bertrand en François zaten in het leger en zijn boos. De Eiffeltoren is de van Daarom doet het Bertrand en François extra pijn om Hitler op deze te zien. Om Hitler te verslaan gaan de in het Zo hopen zij Frankrijk te bevrijden.
- 2 Gebruik bron 2.
 - a Teken pijlen vanuit Duitsland naar de volgende veroverde landen: Noorwegen, Polen, Letland, Griekenland, Nederland en Frankrijk.
 - b Vul het juiste jaartal in. Nederland werd veroverd in

3 Gebruik bron 2. Het Duitse leger vocht niet tegen landen die neutraal waren. Welke zes landen mocht Duitsland eigenlijk niet aanvallen?

.....

.....

4 Gebruik bron 2. Duitsland had ook bondgenoten in de Tweede Wereldoorlog. Schrijf minstens drie bondgenoten in de gedachtewolk.

- 5 Het tijdvak van dit hoofdstuk heet de tijd van wereldoorlogen. Vind jij dat een passende titel? Leg je antwoord uit.
Ja / Nee, want

.....

.....

- 6 Op de linkerpagina zie je, na het hoofdstuknummer, het symbool van dit tijdvak.
 - a Wat stelt dit symbool voor?

 - b Teken hieronder een ander passend symbool voor dit tijdvak.

§2 De oorlog begint

Bron 1

Intro

Het is 16 mei 1940. Willem kijkt eens goed om zich heen. Overal ligt puin en rommel. De Duitsers hebben twee dagen geleden het oude centrum van Rotterdam gebombardeerd. Er staat bijna geen gebouw meer overeind. Ook het huis van Willem en zijn ouders is geraakt, maar net als de Laurenskerk is het niet ingestort. Willem is erg geschrokken; het lawaai en de kracht van de bommen waren verschrikkelijk. Bij elke inslag huilden hij en zijn kleine zusje, en hun moeder nog harder. Het bombardement van Rotterdam was een waarschuwing van de Duitsers: 'Geef je nu over, of Amsterdam en Utrecht worden ook gebombardeerd.' Nederland heeft zich na vier dagen oorlog met Duitsland op 14 mei overgegeven.

De vraag van deze paragraaf is:

Hoe veroverden Duitsland en Japan gebieden tijdens de Tweede Wereldoorlog?

1 Gebruik bron 1.

- a** Zet een pijl bij de Laurenskerk.
- b** Waaraan herken je de Laurenskerk?

.....
.....

2 Waarom bombardeerden de Duitsers Rotterdam?

- A Ze dachten dat Rotterdam in Engeland lag.
- B Ze wilden langer oorlog voeren met Nederland.
- C Ze wilden Nederland dwingen zich over te geven.
- D Ze wilden testen of de bommen werkten.

3 Gebruik bron 2. De Duitse vliegtuigen die Rotterdam bombardeerden, vlogen in een rechte lijn van Duitsland naar Rotterdam. Ze moesten dus drie verdedigingslijnies over. Waarom was deze route toch veilig voor de Duitsers?

- A Nederland dacht dat de vliegtuigen naar Engeland gingen.
- B Nederland had geen wapens om vliegtuigen tegen te houden.
- C Nederland vond de vliegtuigen wel mooi.

Bron 2 De verdedigingslijnies van Nederland in 1940.

4 Gebruik bron 2.

- a** Teken een lijn van Duitsland naar Amsterdam.
- b** Zet bij elke verdedigingslinie tussen Duitsland en Amsterdam een blauw kruisje.

5 Gebruik bron 2.

- Zijn de volgende stellingen waar of niet waar?
- I Het was makkelijker om Nederland via de lucht te verslaan dan over de grond.
 - II Nederland had meer verdedigingslijnies dan alleen aan de Duitse grens.
- A Alleen stelling I is waar.
 - B Alleen stelling II is waar.
 - C Stelling I en II zijn allebei waar.
 - D Stelling I en II zijn allebei niet waar.

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe de Tweede Wereldoorlog begon.

Leertekst

Hitler wilde een groot Duits rijk. Hij vond dat alle gebieden waar mensen Duits praatten, bij Duitsland moesten komen. Hij wilde ook in Oost-Europa gebied veroveren om Duitsland economisch sterker te maken. Dan zou Duitsland meer landbouwgrond en grondstoffen hebben.

In 1939 begon Hitler zijn veroveringsoorlog. Eerst nam het Duitse leger Oostenrijk in. Vervolgens eiste Hitler ook een deel van Tsjecho-Slowakije op. Daar woonden, net als in Oostenrijk, veel mensen die Duits spraken en die bij Duitsland wilden horen. De regering van Tsjecho-Slowakije weigerde dit gebied af te staan. Maar de leiders van Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië en Duitsland spraken af dat Hitler dit deel van Tsjecho-Slowakije mocht hebben. Hitler beloofde in

ruil daarvoor dat hij niet nog meer gebieden zou afpakken. Maar op 1 september 1939 viel Duitsland Polen binnen. Daarop verklaarden Groot-Brittannië en Frankrijk de oorlog aan Duitsland. Zo begon de **Tweede Wereldoorlog**, die duurde van 1939 tot 1945.

Tijdens deze oorlog stonden twee bondgenootschappen tegenover elkaar:

- de asmogendheden, met als belangrijkste landen Duitsland, Italië en Japan. De naam asmogendheden ontstond nadat Italië en Duitsland in 1936 bondgenoten werden. De Italiaanse leider sprak toen over de as Rome-Berlijn.
- de geallieerden, met als belangrijkste landen Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. ('Sovjet-Unie' was sinds de Russische Revolutie de nieuwe naam van Rusland.)

- 6 (t) Hitler wilde een groot rijk van mensen die Duits spreken. Welk begrip past daarbij?
- A Antisemitisme.
 - B Bondgenootschap.
 - C Economische crisis.
 - D Nationalisme.

- 7 (t) Onderstreep in tekst A '1939' twee redenen waarom Hitler een groot Duits rijk wilde.

- 8 Hitler wilde de maatregelen van het Verdrag van Versailles terugdraaien.

- a Na welke oorlog werd het Verdrag van Versailles gesloten?

.....

b Streep de foute woorden door.
Volgens het Verdrag van Versailles moest Duitsland *veel / weinig* geld aan de winnaars van de Eerste Wereldoorlog betalen. Duitsland moest *wel / geen* gebieden afstaan. Het land mocht een *groot / klein* leger hebben.

9 Hitler wilde een groot Duits rijk. Welke gebieden nam Duitsland in? Zet ze in de goede volgorde. Begin met het land dat Hitler het eerst innam.

- A** Oostenrijk
- B** Polen
- C** Tsjecho-Slowakije

De goede volgorde is:

10 a Vul de zinnen aan.
Hitler vond dat een deel van Tsjecho-Slowakije bij Duitsland hoorde, omdat

.....
.....
Groot-Brittannië en Frankrijk gaven Duitsland toestemming het gebied in te nemen, omdat

b Wat zou de regering van Tsjecho-Slowakije van deze afspraak gevonden hebben?

.....
.....
.....

11 Gebruik bron 3. Welke drie landen waren niet blij met deze gebeurtenis?

- A Duitsland.
- B Frankrijk.
- C Groot-Brittannië.
- D Italië.
- E Polen.

Bron 3 Duitse soldaten vernielen de Poolse grensovergang in september 1939.

12 a Met welke gebeurtenis begon de Tweede Wereldoorlog?

- A Duitse soldaten trokken de Poolse grens over.
- B Duitsland viel Nederland binnen.
- C Het Duitse leger veroverde Denemarken en Noorwegen.
- D Het Duitse leger viel de Sovjet-Unie binnen.

b Na de aanval op Polen verklaarden Frankrijk en Groot-Brittannië de oorlog aan Duitsland. Waarom deden die twee landen dit?

.....
.....
.....

c Wanneer was de Tweede Wereldoorlog?

.....

Leerdoel

Ik kan uitleggen op welke manier Hitler oorlog voerde.

Leertekst

Het Poolse leger verzette zich hevig tegen het Duitse leger, maar had geen enkele kans. De Duitsers spraken van een Blitzkrieg: een **bliksemoorlog**. Dat is een snelle verovering met tanks en vliegtuigen. Bovendien viel de Sovjet-Unie tegelijkertijd het oosten van Polen binnen. Dat hadden Duitsland en de Sovjet-Unie kort voor de aanval op Polen in het geheim afgesproken. Ze beloofden toen ook elkaar niet aan te vallen.

Duitsland veroverde in 1940 Denemarken en Noorwegen. Daarna viel het Duitse leger Nederland, België, Luxemburg en Frankrijk

aan. Duitsland wilde ook Groot-Brittannië veroveren, maar dat mislukte.

In 1941 verbrak Hitler zijn belofte aan de Sovjet-Unie. Duitse troepen vielen de Sovjet-Unie aan. Die aanval op het enorme land leek eerst een groot succes. Maar de winter maakte de wegen onbegaanbaar en de aanval liep vast. In de winter van 1942-1943 verloor het Duitse leger de **Slag om Stalingrad**. Dat is een veldslag bij de stad Stalingrad tussen het Duitse leger en het leger van de Sovjet-Unie, die ruim vijf maanden duurde. Vanaf dat moment drongen de Russische troepen langzaam het Duitse leger terug.

13 a (t) Wat is een bliksemoorlog?

.....
.....

b Leg uit waarom een bliksemoorlog zo heet.

.....
.....
.....
.....

14 Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.

- A** De Sovjet-Unie wordt aangevallen.
- B** Duitse troepen trekken de Poolse grens over.
- C** Duitsland bezet Denemarken en Noorwegen.
- D** Duitsland neemt Oostenrijk in.
- E** Hitler stelt de dienstplicht in.

De goede volgorde is:

15 a Door welke twee landen werd Polen in 1939 aangevallen?

.....

.....

b Duitsland en de Sovjet-Unie beloofden elkaar niet aan te vallen. Welk voordeel had deze afspraak voor Duitsland? Streep de foute woorden door.

Duitsland wilde na Polen *andere / geen* landen in Europa aanvallen. Hitler wilde *wel / niet* tegelijk in het westen en in het oosten oorlog voeren. Daarom maakte hij afspraken met de Sovjet-Unie.

16 a Welk land werd in 1940 **niet** door Duitsland veroverd?

- A België.
- B Denemarken.
- C Groot-Brittannië.
- D Nederland.

b Gebruik bron 4. Om welke reden lukte het niet om dat land te veroveren?

.....

.....

.....

17 Door welke twee omstandigheden in de Sovjet-Unie kwam het Duitse leger in grote problemen?

- A Door de droge woestijnen.
- B Door de enorme grootte van het land.
- C Door de hoge bergen.
- D Door de koude winters.
- E Door de vele meren.

18 Gebruik bron 4.

a Duitsland had in 1943 de macht in West-Europa. Kleur drie landen rood die Duitsland daar had veroverd: Frankrijk, Nederland en België.

b Tegen welk land vocht Duitsland in 1943 in het oosten?

.....

c Past het begrip ‘bliksemoorlog’ bij de Slag om Stalingrad? Leg je antwoord uit.

De Slag om Stalingrad past *wel / niet* bij het begrip ‘bliksemoorlog’, want

.....

.....

Bron 4

C De Japanse opmars

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe Japan Nederlands-Indië veroverde.

Leertekst

In Azië was Japan vanaf de jaren 1930 bezig om zijn macht uit te breiden. Japan wilde daar een groot rijk stichten. Bovendien had het land een tekort aan grondstoffen voor de industrie. Die wilde het uit de veroverde landen halen.

De Tweede Wereldoorlog in Azië begon toen Japan in 1941 de Amerikaanse marinebasis **Pearl Harbor** op Hawaii aanviel. Japanse bommen vernietigden het grootste deel van de Amerikaanse vloot. De Verenigde Staten

verklaarden Japan daarna de oorlog. Maar de Verenigde Staten konden Japan niet tegenhouden toen het grote gebieden in Zuidoost-Azië veroverde.

In 1942 veroverde Japan de kolonie Nederlands-Indië. Veel Indonesiërs zagen de Japanners als bevrijders. Maar zij kregen niet de vrijheid waar ze op hoopten. De Japanners werden de baas en Indonesië moest grondstoffen en voedsel leveren aan het Japanse leger.

19 (t) Wat betekent het woord 'opmars'?

- A Landen op Mars.
- B Oprukken.
- C Verliezen.

20 Gebruik bron 5.

a Welk land in Azië breidde zijn grondgebied steeds verder uit?

b Kijk goed op de kaart! Welke drie Europese landen kregen te maken met aanvallen op hun koloniën?

c Ook de Verenigde Staten werden door Japan aangevallen. Hoe zie je dat op kaart?

Bron 5 Azië tijdens de Tweede Wereldoorlog. Vóór 1941 had Japan al Korea en delen van China veroverd. Daarna volgden nieuwe Japanse aanvallen.

21 a Om welke twee redenen wilde Japan zijn grondgebied uitbreiden?

- 1
- 2

b Kijk nog eens naar de onderstreepte zinnen in tekst A '1939'. Wat is een overeenkomst tussen Duitsland en Japan in de jaren 1930?

-
-
-

22 a In welk jaar begon de Tweede Wereldoorlog in Azië?

-

b Waarmee begon de Tweede Wereldoorlog in Azië?

-

23 a **t** Wat is een marinebasis?

- A Een haven met containerschepen.
- B Een haven met plezierjachten.
- C Een haven met schepen van een leger.
- D Een haven met vissersboten.

b Om welke reden viel Japan de marinebasis Pearl Harbor aan? Streep de foute woorden door.

Met de aanval op Pearl Harbor wilde Japan de Amerikaanse marine *uitdagen* / *verzwakken*, zodat Japan zijn gang kon gaan in *Azië* / *Europa*.

24 Hoe verliep de Tweede Wereldoorlog in Azië? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.

- A** De Verenigde Staten verklaren Japan en Duitsland de oorlog.
- B** Japan valt Pearl Harbor aan.
- C** Japan verovert Nederlands-Indië.
- D** Japan lijdt grote verliezen, maar geeft zich niet over.

De goede volgorde is:

25 a Om welke reden zagen veel Indonesiërs de Japanners als bevrijders?

- A Zij vonden het prachtig dat een Aziatisch leger een westers leger versloeg.
- B Zij waren het zat dat Nederland hun land bestuurde.
- C Zij wilden graag bij een groot Japans rijk horen.

b Leg uit waarom de Japanners niet de bevrijders waren waar Indonesiërs op hoopten.

-
-
-

Herdenken

Na de Tweede Wereldoorlog werden monumenten opgericht om de slachtoffers van de oorlog te herdenken.

De vraag is:

Voor wie werden er monumenten opgericht?

Bron 8 Het Indisch Monument in Den Haag. Hier herdenken mensen de slachtoffers van de Japanse bezetting van Indonesië.

Bron 6 Een kunstenaar maakte een monument van spiegels om de mensen te herdenken die in Auschwitz zijn vermoord.

Bron 7 Het verzet doodde een Duitse officier. Uit wraak werden 600 mensen gevangengenomen. Ze kwamen nooit meer terug. Dit monument is voor hen gemaakt.

26 Welke twee van de volgende dingen kunnen een monument zijn?

- A Een kunstwerk.
- B Een persoon op Instagram.
- C Een snelweg.
- D Een standbeeld.

27 Gebruik bron 6 t/m 8. Vul het schema in.

Herdachte groep	Soort monument	Nummer van de bron
Burgers die uit wraak zijn gedood		
Joden		
Slachtoffers in Nederlands-Indië		

28 Gebruik bron 6 t/m 8. Welk van deze monumenten spreekt jou het meeste aan (bijvoorbeeld omdat je het mooi vindt, of heel belangrijk)? Leg je antwoord uit.

.....

.....

.....

29 Hieronder staat een samenvatting van leertekst A en B. Maar er zijn fouten ingeslopen! Dat is héél vervelend! De fouten zijn al onderstreept. Verbeter jij ze? Hitler wilde een groot rijk met daarin mensen die Engels (1) praatten. Hij had veel geld nodig voor wapens, tanks en snelwegen. Hij leende hiervoor geld van (2) Frankrijk en Groot-Brittannië. Met Italië en Japan sloot hij een bondgenootschap, dat de verrasmogendheden (3) ging heten. Hitler veroverde vanaf 1939 in een hete bliksem (4) heel snel heel veel landen. Maar hij verloor de Slag om Palingstad (5). Daarna drongen de Russen de Duitse troepen steeds verder terug.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

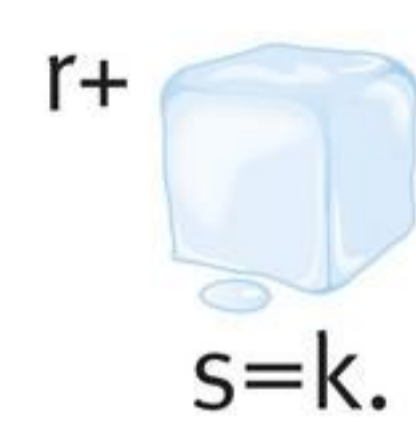
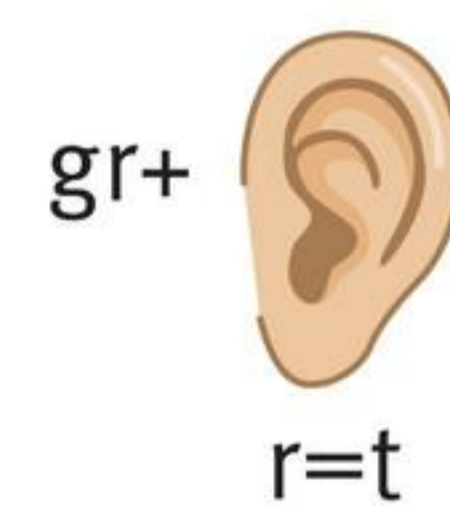
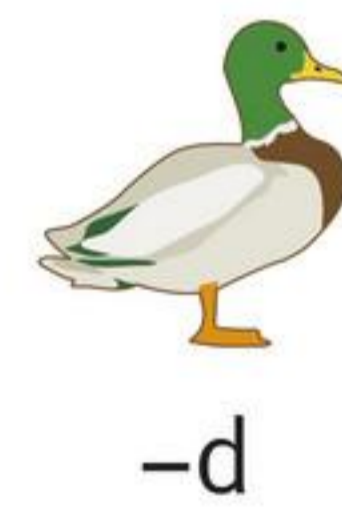
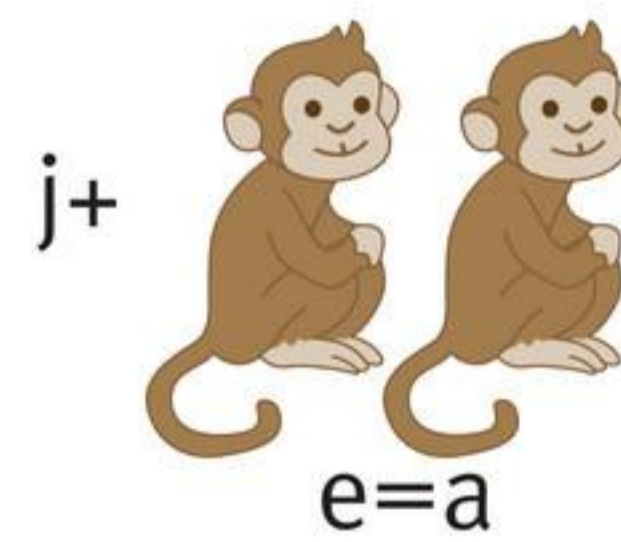
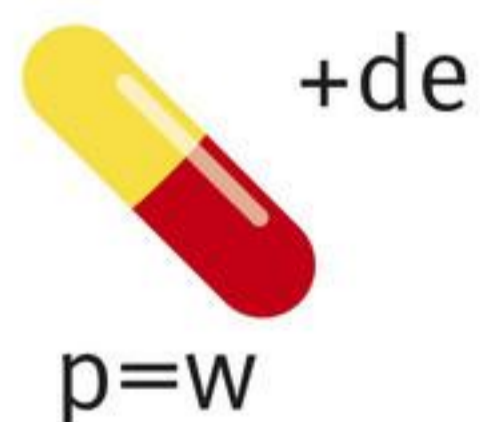
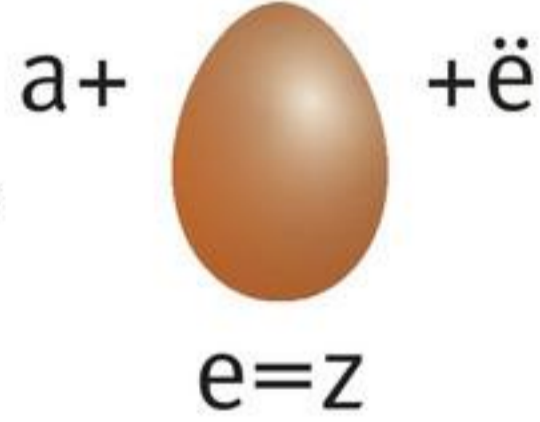
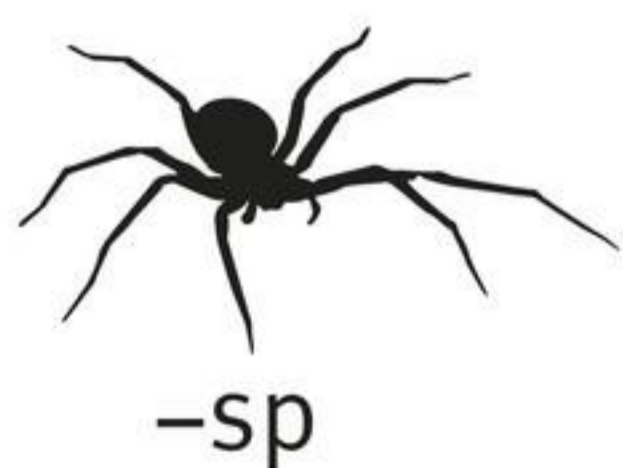
30 Het is ook niet goed gegaan met de jaartallen. Verbeter de foute jaartallen en vul de ‘halve’ jaartallen aan.

Hitler sloot in 1963 (a) een bondgenootschap met Italië. Twee jaar later, in 19 (b), nam het Duitse leger Oostenrijk in. Polen was in 1993 (c) aan de beurt. In 1914 (d), na de aanval op Pearl Harbor, verklaarden de Amerikanen de oorlog aan Japan. Vier jaar later, in 19 (e), eindigde de oorlog.

- a
- b
- c
- d
- e

31 De rebus hieronder gaat over Japan en de Tweede Wereldoorlog. Wat staat er?

- A Door de Japanse bezetting stierven veel Indonesiërs.
- B In Azië wilde Japan een groot rijk.
- C Japan raakte in oorlog met de Verenigde Staten.
- D Japan werd de baas in Nederlands-Indië.

§3 Verstoppert en verzetten

Bron 1 Het Achterhuis in Amsterdam.

Intro

'Dit is zo raar!' roept Angela. Ze steekt haar hoofd nog eens door de opening achter de boekenkast. Zo kijkt ze weer de gang in van het normale huis aan de Prinsengracht in Amsterdam.

'Dus hier moesten Anne Frank en de anderen doorheen om zich te verstoppen voor de Duitsers?' vraagt Angela aan haar leraar geschiedenis. Meneer Van den Heuvel vertelt dat het achterhuis niet te zien was vanaf de straat. Daarom was het een slimme verstopplaats voor het Joodse meisje Anne Frank. Wij weten veel over dit achterhuis door het dagboek dat Anne Frank heeft geschreven van 12 juni 1942 tot en met 1 augustus 1944.

De vraag van deze paragraaf is:

Wat veranderde er in Nederland en Nederlands-Indië door de bezetting?

1 Gebruik bron 2. Angela uit de intro en Anne Frank zijn allebei even oud. Toch zijn de verschillen tussen deze twee meisjes erg groot. Wat hoort bij wie?

	Anne Frank	Angela
Vrij		
Beroemd dagboek		
Verstoppen voor de Duitsers		
Gaat naar school		
Joods		

Bron 2

2 Gebruik bron 1. Zet de letters van de omschrijvingen op de juiste plaats in het achterhuis en het voorhuis.

- A Dit is de voordeur van het voorhuis. Meneer Van den Heuvel vertelt hierover dat het achterhuis zo niet te zien is.
- B ‘Dit is de werkruimte van de werknemers van het voorhuis. Hier wordt vooral jam gemaakt.’
- C ‘Dit is de woonkamer van het achterhuis. Hier eten wij met zijn allen.’

- D ‘Dit is mijn slaapkamer. Mijn bed staat tegen de muur, waar ik allerlei foto’s van filmsterren heb opgehangen.’
- E Het achterhuis.
- F Het voorhuis.
- G Hier staat Angela om door de boekenkast naar het achterhuis te gaan. Dit was een geheime doorgang.
- H ‘Onder deze trap slaapt Peter. Hij is erg stil en vaak erg aardig.’

3 Waarom moest Anne Frank in het achterhuis wonen?

- A Zij was een Duits meisje en de Nederlanders wilden haar oppakken.
- B Zij was Joods en moest zich daarom verstoppen voor de Duitsers.
- C Zij was Joods en werkte mee met de Duitsers.
- D Zij wilde niet opvallen en dat kon in het achterhuis.

4 De bewoners van het achterhuis moesten overdag muisstil zijn om niet betrappt te worden. Welke dingen mochten ze absoluut niet doen?

- A Dagboek schrijven, krant lezen en slapen.
- B Spelletjes doen, lezen en breien.
- C Toilet bezoeken en doortrekken, ruziemaken en naar buiten gaan.
- D Toilet bezoeken, ruziemaken en lezen.

5 Lees de intro nog eens. Waarom denk jij dat Anne Frank vanaf 1 augustus 1944 niet meer in haar dagboek heeft geschreven?

.....

.....

.....

Leerdoel

Ik kan uitleggen op welke manier Nederlanders reageerden op de bezetting.

Leertekst

Op 10 mei 1940 vielen de Duitsers Nederland binnen. Het Nederlandse leger was slecht bewapend, maar kon de Duitse opmars toch vertragen. Daarom liet Hitler Rotterdam bombarderen. Hierdoor gaf het Nederlandse leger zich op 15 mei over. Voortaan bepaalden de nazi's wat er gebeurde in Nederland. De Nederlandse koningin en regering waren toen al naar Groot-Brittannië gevlucht.

De meeste Nederlanders waren anti-Duits tijdens de oorlog, maar verzetten zich niet. Zij pasten zich liever aan dan dat ze hun leven waagden.

Een kleine groep mensen pleegde actief **verzet**. Dat betekent dat mensen de bezetter tegenwerkten. Dat deden ze bijvoorbeeld door Joden te helpen. Ze lieten hen lange tijd schuilen bij mensen thuis. Dat heet **onderduiken**. De onderduikers hadden

ook voedsel nodig. Daarom pleegden verzetsmensen overvallen. Sommigen pleegden aanslagen op nazi's. Er werden ook verzetskranten gemaakt en verspreid. Verzet plegen was gevaarlijk. Mensen die werden betrapt, kregen een gevangenisstraf of werden gedood. Het verzet werkte daarom in het diepste geheim.

Er was een ook kleine groep mensen die actief ging samenwerken met de Duitsers. Dat heet **collaboratie**. Hitler had in hun ogen in korte tijd veel bereikt. Sommigen hielpen Duitsers met het opsporen van verzetsmensen en Joden. Vaak waren zij antisemieten, ofwel mensen die een hekel hadden aan Joden. Anderen werkten voor de organisatie die huizen van Joden leeghaalde, nadat de bewoners waren afgevoerd. Zij deden ook mee om zelf rijk te worden. Na de oorlog is een deel van de collaborateurs gestraft voor hun misdaden tijdens de bezetting.

- 6 Gebruik zo nodig paragraaf 2. In welk jaar begon de Tweede Wereldoorlog voor de volgende landen? Kies uit: 1939 (2x) • 1940 • 1941.
- Voor de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie:
- Voor Groot-Brittannië en Frankrijk:
- Voor Nederland:
- Voor Polen:

- 7 a In hoeveel dagen werd Nederland door Duitsland verslagen?
.....
- b Na welke gebeurtenis gaf Nederland zich over?
- A Meteen na het begin van de Duitse opmars.

- B Na het bombardement op Rotterdam.
- C Op 10 mei 1940, toen de Duitsers Nederland binnenvielen.
- D Toen de nazi's uitmaakten wat er in Nederland gebeurde.

8 Welke uitspraak over de Duitse bezetting van Nederland is juist?

- A De koningin en de regering werden gevangengenomen.
- B De Nederlandse regering bestuurd Nederland onder Duits toezicht.
- C Er was een Duits bestuur: de Duitsers namen alle besluiten.
- D Nederland werd voortaan bestuurd door het verzet.

9 Hoe reageerden de meeste Nederlanders op de Duitsers tijdens de bezetting?

.....

10 a *t* Wat is de betekenis van het woord 'verzet'?

.....

b *t* Wat is de betekenis van het woord 'collaboratie'?

- A De bezetter tegenwerken.
- B Je gedragen zoals de bezetter graag wil.
- C Mensen in je huis laten schuilen.
- D Samenwerken met de bezetter van een land.

11 *t* Wat zijn antisemieten?

- A Aanhangers van een beweging die een sterke leider wil en alle tegenstanders uitschakelt.
- B Een volk dat leeft in het Midden-Oosten, maar lang geleden naar andere landen moest vluchten.
- C Mensen die Joden haten.
- D Mensen met een grote liefde voor hun eigen volk, taal, geschiedenis en cultuur.

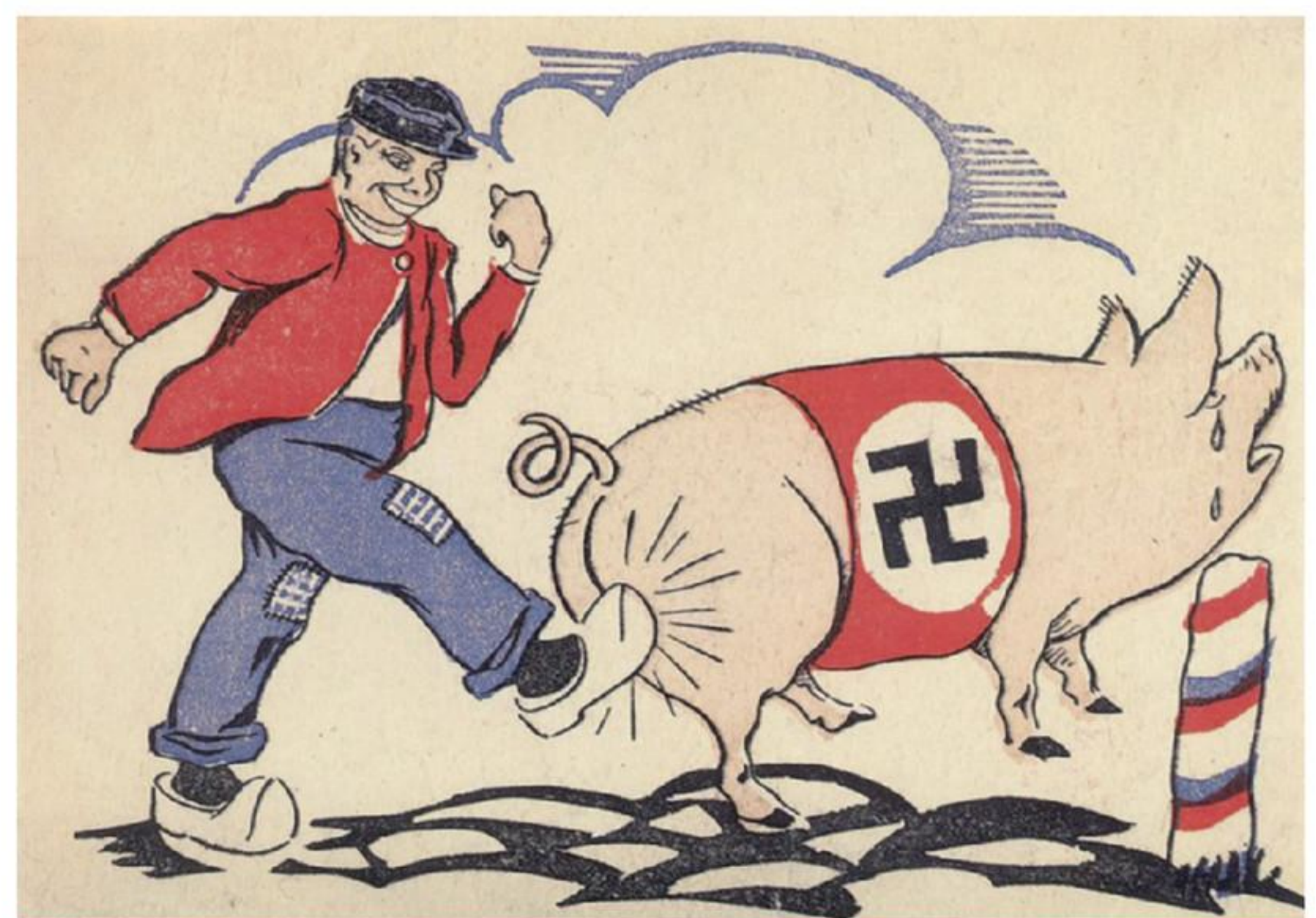
12 Gebruik bron 3. In deze bron zijn een Nederlander en een Duitser te zien.

a Streep de foute woorden door.

De *Duitser* / *Nederlander* is afgebeeld als een varken. Dit is een belediging aan de *Duitsers* / *Nederlanders*. Het doel van de tekening is om de *Duitsers* / *Nederlanders* moed in te spreken. De tekening zegt: 'Kom op, mensen, schop de *nazi's* / *Nederlanders* ons land uit!'

b Waarvan is deze bron een voorbeeld?

- A Van aanpassing.
- B Van collaboratie.
- C Van verzet.

Bron 3

Leerdoel

Ik kan uitleggen wat nazi's met Joden deden.

Leertekst

De levens van Nederlandse Joden verschilden maar weinig van die van andere burgers. De meesten woonden al lang in Nederland en voelden zich gewone Nederlanders. Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, woonden er in Nederland ongeveer 140.000 Joden. Dat was 1,8% van de bevolking.

In het begin van de bezetting van Nederland was er nog weinig geweld tegen Joden. Joodse Nederlanders kregen al wel te maken met anti-Joodse maatregelen. In 1940 werden alle Joodse ambtenaren ontslagen. In 1941 moesten Joodse kinderen naar aparte Joodse scholen. In parken, zwembaden en bioscopen mochten Joden niet meer komen. Vanaf begin 1942 moesten Joden die ouder waren dan 6 jaar, een Jodenster dragen. In 1942 liep de Duitse aanval van de Sovjet-Unie vast. Toen besloot Hitler

dat het uitmoorden van de Joden nu zijn belangrijkste doel was. Vanaf januari 1942 werden honderdduizenden Joden per trein naar **vernietigingskampen** gebracht. Dat zijn kampen waar grote aantallen mensen werden vermoord. De mensen in deze kampen kwamen uit alle gebieden die Duitsland had bezet. Bij aankomst in een kamp werd een klein aantal mensen uitgekozen om te werken. De anderen moesten hun bagage inleveren en werden direct naar de gaskamer gebracht en vermoord.

In totaal zijn er tijdens de oorlog bijna zes miljoen Joden vermoord. Onder hen waren ruim 100.000 Joodse Nederlanders. De meestgebruikte naam voor deze massamoord op de Joden is **Holocaust**. Ook 200.000 Roma en Sinti (rondtrekkende volken) werden vermoord.

13 ^t Wat is Jodenvervolging?

- A Dat zijn aanhangers van het nationaalsocialisme en Hitler.
- B Het onderdrukken en gebruiken van geweld tegen Joodse mensen.
- C Zo heten mensen die het Joodse geloof of een Joodse cultuur hebben.

14 Zijn de uitspraken juist of onjuist?

In Nederland waren christenen in de meerderheid, Joden in de minderheid: *juist / onjuist*

In het begin van de bezetting van Nederland was er nog niet veel geweld tegen Joden: *juist / onjuist*

Hitler vond dat er sterke en zwakke mensenrassen waren. Dat is een racistisch idee: *juist / onjuist*

Het leven van Joodse Nederlanders was heel anders dan dat van andere burgers: *juist / onjuist*

Door nationalisme voelden Duitsers zich sterk verbonden met Duitse Joden: *juist / onjuist*

- 15** Gebruik bron 4. Vanaf 1942 moesten Joden in Nederland een Jodenster dragen. Om welke drie redenen moest dat van de Duitsers?
- A Dat was een manier om ze te pesten.
 - B Het was in die jaren de Duitse mode.
 - C Om te laten voelen dat zij anders waren.
 - D Zo waren Joodse mensen makkelijker te herkennen.
 - E Zo wilden Joodse mensen laten zien dat ze Joods waren.

Bron 4 Vanaf 1942 moesten Joodse mensen deze ster op hun kleding dragen.

16 Streep de foute woorden door.

Een aantal anti-Joodse maatregelen had als doel om het bezit van Joden af te pakken. Die maatregelen zorgden er ook voor dat Joden *makkelijker / moeilijker* konden onderduiken, want als je geen geld had, was het *makkelijker / moeilijker* om je helpers te betalen voor voedsel en onderdak.

17 (t) Onderstreep in tekst B 'Jodenvervolgning in Nederland' drie maatregelen waar Joodse kinderen mee te maken kregen.

18a (t) Wat gebeurde er met Joodse mensen in een vernietigingskamp?

.....
.....

b (t) Wat is de meestgebruikte naam voor de massamoord op de Joden?

- A Antisemitisme.
- B Holocaust.
- C Nazi.
- D Vernietigingskamp.

19 Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, woonden er in Nederland ongeveer 140.000 Joden. Na de oorlog bleken er ruim 100.000 Nederlandse Joden te zijn vermoord. Waren de Nederlanders succesvol in de bescherming van Joden?

Ja / Nee, want

.....

.....

C Japanse bezetting van Nederlands-Indië

Leerdoel

Ik kan uitleggen wat er in Nederlands-Indië gebeurde tijdens de Japanse bezetting.

Leertekst

In 1942 veroverde Japan Nederlands-Indië. Zo begon de **Japanse bezetting**. Dat is de periode van januari 1942 tot augustus 1945 waarin Nederlands-Indië door Japan werd overheerst.

De Nederlanders die in Nederlands-Indië waren, werden opgesloten in **interneringkampen**. Dat is een kamp waar mensen verplicht verbleven, ze mochten het kamp niet verlaten. Het Japanse leger scheidde de mannen van de vrouwen,

kinderen en bejaarden. Veel mannen moesten dwangarbeid doen. De Japanners traden erg wreed op, waardoor veel gevangenen de kampen niet overleefden. Ruim 21.000 Nederlanders stierven door honger, ziekten, uitputting of mishandeling.

Ook voor de Indonesiërs was de Japanse bezetting zwaar. Meer dan vier miljoen Indonesiërs deden dwangarbeid. Er ontstond ook hongersnood. Naar schatting kwamen meer dan twee miljoen Indonesiërs om tijdens de Japanse bezetting.

20 a In welk jaar begon de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië?

.....

b Welk land viel Nederlands-Indië aan?

.....

21 a Wie bestuurde Nederlands-Indië tot de Tweede Wereldoorlog?

- A Een Indonesische koning.
- B Een kleine groep Nederlanders.
- C Japan.
- D Het Indonesische volk zelf.

b Wie bestuurde Nederlands-Indië tijdens de Tweede Wereldoorlog?

- A Een Indonesische koning.
- B Een kleine groep Nederlanders.
- C Japan.
- D Het Indonesische volk zelf.

22 ^(t) Een omschrijving: 'Een kamp waar mensen verplicht verblijven, ze mogen het kamp niet verlaten.'

Van welk soort kamp is dit een omschrijving?

- A Collaboratie.
- B Een interneringskamp.
- C Een vernietigingskamp.
- D Holocaust.

- 23 a** (t) Wat is dwangarbeid?
- A Een baan van iemand in het bestuur van Nederlands-Indië.
 - B Het werk dat een soldaat tijdens een oorlog moet doen.
 - C Werk dat iemand onder dwang moet doen.

b Beschrijf kort hoe het leven van Nederlanders in Nederlands-Indië veranderde door de Japanse bezetting.

.....

.....

.....

.....

24 a Leg uit waarom veel Indonesiërs de Japanners in 1942 als bevrijders zagen.

.....

.....

.....

b Om welke twee redenen was de komst van de Japanners geen bevrijding voor de Indonesische bevolking?

- A De bevolking van Indonesië kon voortaan zichzelf besturen.
- B De Indonesiërs waren nog steeds niet van de Nederlanders verlost.
- C Indonesië moest grondstoffen en voedsel aan Japan geven.
- D Miljoenen Indonesiërs moesten dwangarbeid doen.
- E Veel Indonesiërs werden naar interneringskampen gebracht.

25 (t) Hoe heet de periode van januari 1942 tot augustus 1945, waarin Nederlands-Indië door Japan werd overheerst?

.....

26 Gebruik bron 5. In welk jaar is deze foto waarschijnlijk gemaakt? Leg je antwoord uit.

.....

.....

Bron 5 Japanse troepen landen op Sumatra (Nederlands-Indië). Op de achtergrond branden tanks voor olieopslag.

Leerdoel

Ik kan uitleggen dat hoe mensen denken en doen afhankelijk is van:

- de tijd waarin ze leven;
- de plaats waar ze wonen;
- hun normen en waarden.

Uitleg Mensen uit het verleden begrijpen

Mensen hadden vroeger niet dezelfde kennis als mensen in onze tijd. Daar moet je rekening mee houden als je mensen in het verleden wilt begrijpen. Vroeger wisten mensen bijvoorbeeld niet waardoor besmettelijke ziekten werden veroorzaakt. Daarom gingen zij daar heel anders mee om dan wij nu.

Hoe mensen over een gebeurtenis dachten, heeft te maken met de tijd waarin ze leefden en de plaats waar ze woonden. Maar ook belangrijk is of ze man of vrouw waren, oud of jong, rijk of arm en welk geloof ze hadden. Je moet ook weten welke normen en waarden mensen vroeger hadden.

Met **normen** bedoelen we regels waaraan je je moet houden in een samenleving; denk aan wetten en vaste gebruiken. Met **waarden** bedoelen we dingen die mensen belangrijk vinden in hun leven, bijvoorbeeld behulpzaamheid of eerlijkheid.

toekomst zullen *andere / dezelfde* wetten en gebruiken hebben.

b Waarde of norm?

Als het licht op rood staat, stop je; dat is een regel: *norm / waarde*

Opstaan voor een bejaarde in de bus, doe je gewoon: *norm / waarde*

Een flinke boer laten na het eten is géén gewoonte in Nederland: *norm / waarde*

28 Als je wilt begrijpen waarom mensen iets gedaan hebben, moet je iets over hun omstandigheden weten. Dat heeft te maken met de omgeving waarin je leeft.

a Wat is een voorbeeld van een omstandigheid?

- A In welk land je geboren bent.
- B Op welke politieke partij je stemt.
- C Waar je je geld aan uitgeeft.
- D Welk vak je kiest.

b Stel, je wilt je inleven in het gedrag van een collaborateur, iemand die samenwerkt met de Duitsers. Wat doe je dan?

- A Je bent het volledig eens met zijn gedrag.
- B Je hebt kritiek op zijn gedrag.
- C Je probeert zijn gedrag te begrijpen.
- D Je vindt zijn gedrag vreemd.

29 Gebruik bron 6. Waarom is het begrijpelijk dat de vrouw in deze bron een relatie kreeg met een Duitser? Drie antwoorden zijn goed.

- A De Duitse jongens waren veel aantrekkelijker dan de Nederlandse.
- B De Duitsers die ze tegenkwam, waren heel beleefd.

27 Je gaat oefenen met het begrijpen van mensen uit het verleden en de toekomst.

a Streep de foute woorden door.

De kennis van mensen uit het verleden is *anders dan / hetzelfde als* de kennis die wij nu hebben. Ook mensen in de

- C De Nederlandse meisjes spraken beter Duits dan Nederlands.
- D Er waren veel Duitse soldaten in Nederland.
- E Er waren weinig Nederlandse jongens.

Bron 6 Tijdens Duitse bezetting (1940-1945) kregen sommige Nederlandse meisjes een relatie met een Duitse soldaat. Ze werden ‘moffenmeiden’ genoemd. In 2006 vertelde een ‘moffenmeid’ haar verhaal op tv.

Duitse soldaten waren overal, waar je ook kwam. De meeste Nederlandse jongens waren ondergedoken. Ik ging met mijn vriendinnen met de trein naar de bioscoop in Amsterdam. Hartstikke gezellig. Toen ik een keer alleen naar Amsterdam ging, stond op het station een Duitse soldaat. Ook alleen. Met hem ging ik naar een bierkelder en de bioscoop. We spraken weer af in Amsterdam, maar reisden niet samen. Dat deed je niet want je wilde niet dat bekenden je zagen. Hij heeft me nergens toe gedwongen. Want ze waren hartstikke correct.

Bron: <https://anderetijden.nl/aflevering/377/Verkering-met-de-vijand> (uitzending november 2006).

- B Het meisje had in het verzet gezeten.
- C Het meisje had niet voor hen gekozen.

c Tegenwoordig vinden sommigen dat veel ‘moffenmeiden’ veel te zwaar gestraft zijn. Ben jij het met deze mening eens?

.....

.....

.....

.....

.....

d De meningen over ‘moffenmeiden’ zijn nu anders dan vlak na de Tweede Wereldoorlog. Waar heeft dat mee te maken?

- A Met het ontbreken van waarden en normen in deze tijd.
- B Met waarden en normen die altijd hetzelfde blijven.
- C Met waarden en normen die nu anders zijn dan vlak na de Tweede Wereldoorlog.

30 Gebruik bron 7. Je gaat je inleven in de personen op de foto.

a Streep de foute woorden door.

Het meisje op de foto had *wel een / geen* relatie gehad met een Duitser tijdens de oorlog. Daarvoor werd ze na de oorlog *beloond / gestraft* met een kaal hoofd en pek op haar gezicht. Ze voelde zich waarschijnlijk *heel rot / wel oké* hierover.

b Waarom vonden de jongens op de foto dat het meisje straf verdiende?

- A Het meisje had een relatie gehad met de vijand.

Bron 7 Een ‘moffenmeid’ werd, toen de oorlog voorbij was, door gewone mensen gestraft voor haar gedrag. Ze werd kaalgeknipt en haar hoofd werd ingesmeerd met pek. (Foto uit Amsterdam, 1945.)

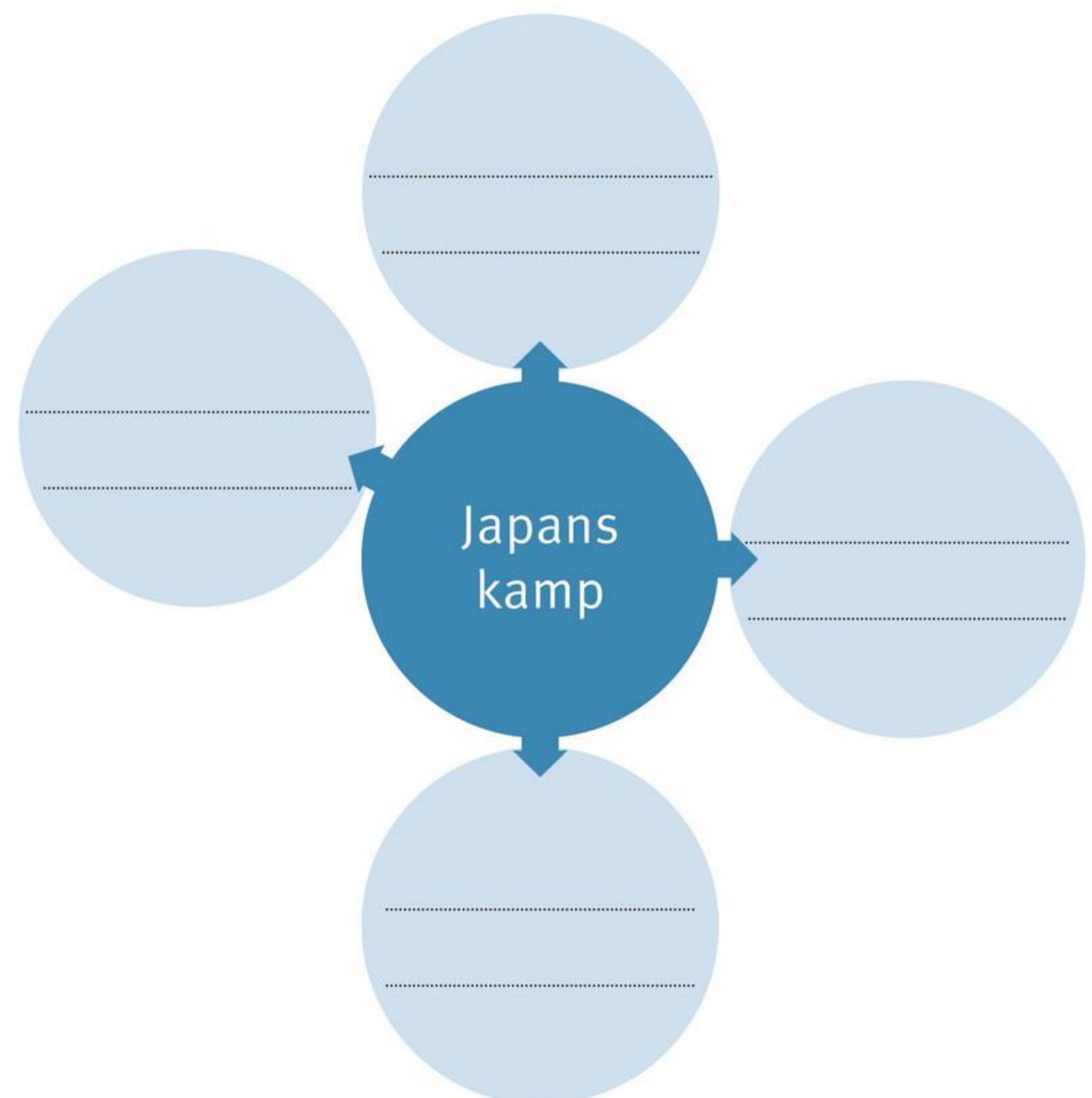
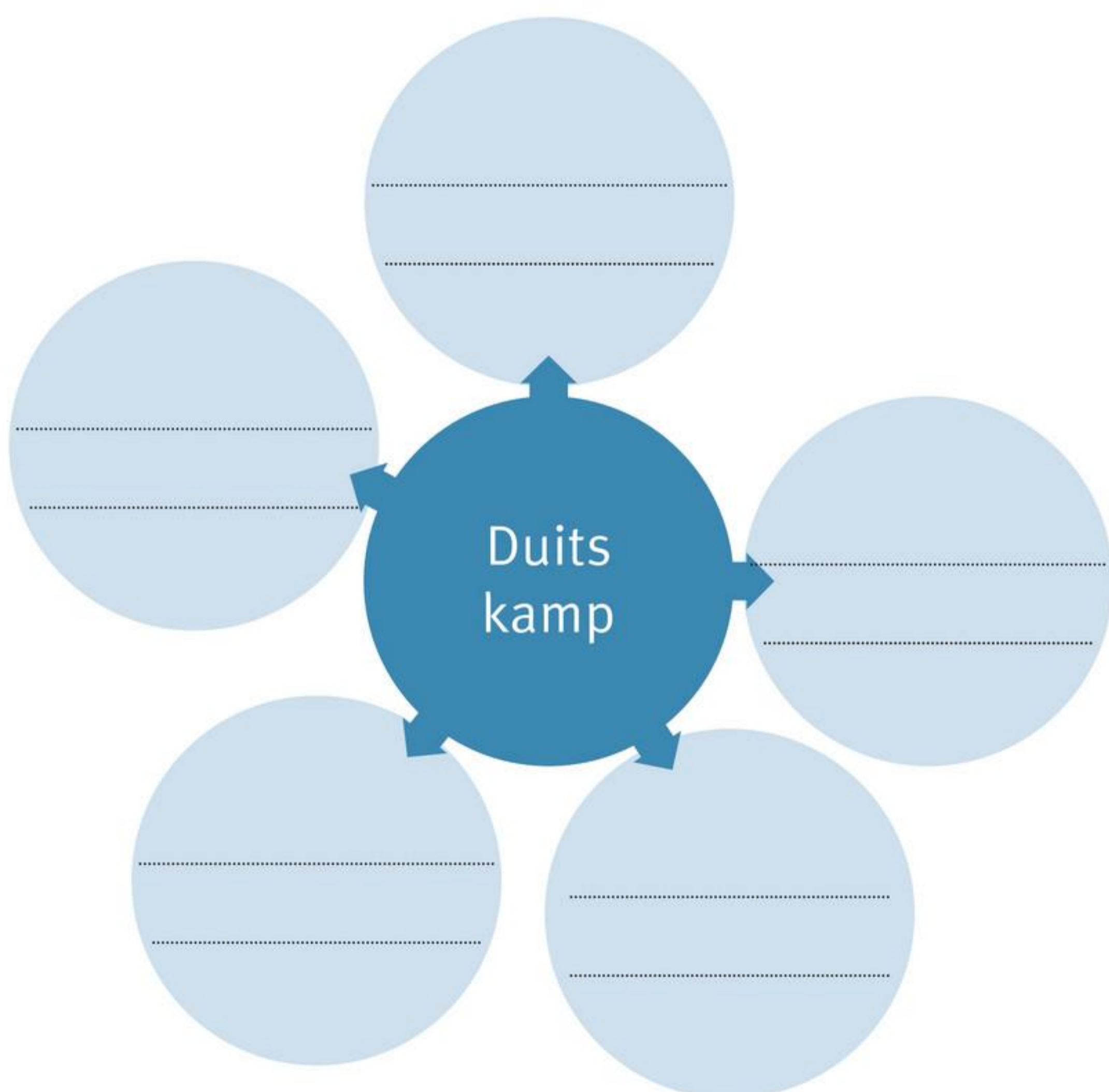
34 Ben jij geschikt om in het verzet te gaan? Zet kruisjes op de juiste plekken.

	Ja	Nee
Ben je liever buiten dan binnen?		
Ben je niet snel bang?		
Wil je dat Nederland een vrij land is?		
Durf je mensen te helpen die in gevaar zijn?		
Kun je goed een geheim bewaren?		

Drie of meer keer 'ja'? Dan ben je geschikt voor het verzet. Drie of meer keer 'nee'? Dan kun je beter niet bij het verzet gaan!

35 In de Tweede Wereldoorlog overleefden maar weinig mensen de Duitse en Japanse kampen. Wat past bij de Duitse kampen en wat bij de Japanse?

Plaats de volgende woorden in het juiste schema: *dwangarbeid* • *gaskamer* • *hongersnood* • *interneringskamp* • *Joden* • *Nederlands-Indië* • *Roma* • *vernietigingskamp*. Let op! Eén woord past in beide woordschema's.

§4 Het einde van de oorlog

Bron 1 D-day.

Intro

Het is 6 juni 1944 en William is nog nooit zo bang geweest als nu. Hij loopt achter zijn kameraden aan naar het strand. De Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Canada vallen met vliegtuigen, boten en soldaten de Duitsers aan in Normandië. Heel Europa moet bevrijd worden van de Duitsers. Vandaag is het D-day, de grootste aanval ooit. Het water is koud en de kogels van de Duitse soldaten vliegen William om de oren. Hij loopt door ondiep zeewater met zijn zware bepakking. Daarin zitten een geweer, wat extra kogels en iets te eten. William loopt door en pakt zijn geweer. Nu wordt het menens ... de oorlog is voor hem begonnen.

De vraag van deze paragraaf is:

Hoe kwam er een einde aan de Tweede Wereldoorlog?

1 Gebruik bron 1. Zet de letters op de goede plek in de foto.

- A Boot met soldaten uit de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Canada.
- B Koud zeewater.
- C Soldaat met wapen.
- D Strand.

2 William vecht mee tijdens D-day. Welke gevaren komt William tegen?

- A Koud water en kogels van de Duitsers.
- B Koud water en kogels van de Fransen.
- C Warm water en kogels van de Duitsers.
- D Warm water en kogels van de Fransen.

3 Gebruik bron 1 en bron 2. D-day wordt ‘de grootste aanval ooit’ genoemd. Welke zinnen over D-day zijn juist? Vier antwoorden zijn goed.

- A De Duitsers vochten niet terug.
- B De Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Canada werkten samen.
- C Er kwamen soldaten vanuit de boten op het land.
- D Er vochten parachutisten mee.
- E Er waren boten vol met soldaten.
- F Frankrijk hielp Duitsland.

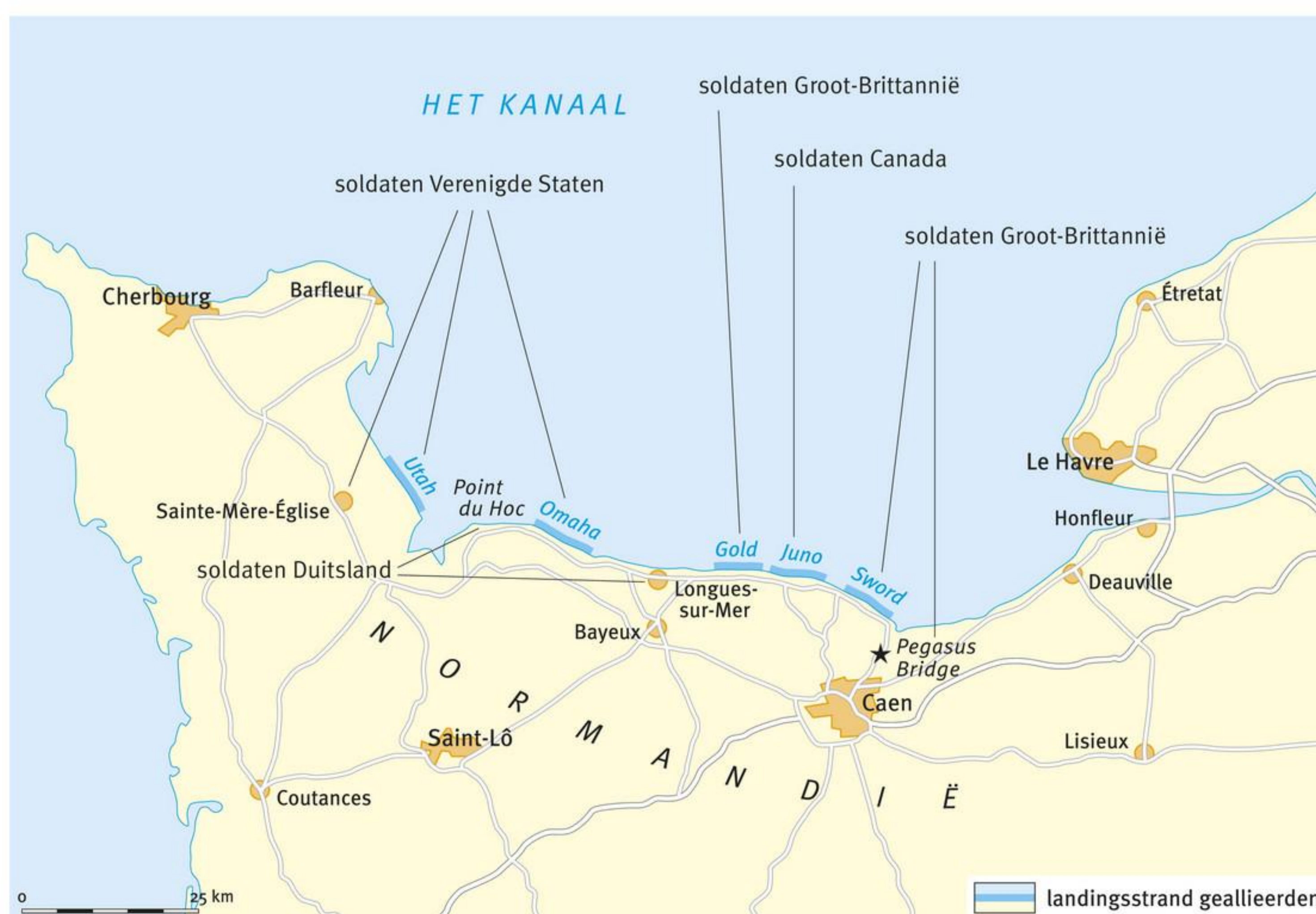
4 Lees van paragraaf 2 tekst B ‘Bliksemoorlog’ nog eens. Gebruik ook bron 1 en bron 2. De Duitse soldaten hadden het makkelijker dan de soldaten uit de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Canada.

Welk voordeel hadden de Duitse soldaten?

- A Zij bewogen veel en hadden goede wapens.
- B Zij hadden warm eten en konden de vijand opwachten.
- C Zij konden de vijand opwachten en hadden goede wapens.
- D Zij zaten in de lucht en konden de vijand opwachten.

5 Stel dat jij vanuit de boot naar het strand moet. Voor welke drie dingen ben jij dan het meest bang?

- 1
- 2
- 3

Bron 2 D-day, de landing op Normandië.

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe de Duitsers werden verslagen.

Leertekst

In 1943 verloren de Duitsers de Slag om Stalingrad. Daarna drongen de Russische troepen het Duitse leger terug over het hele oorlogsfront. Dat front was bijna 3.000 kilometer breed.

In het westen bombardeerden Britten en Amerikanen dagelijks Duitse steden en industriegebieden. Op 6 juni 1944 landden Amerikanen, Canadezen en Britten op de Franse kust bij Normandië. Die dag ging de geschiedenis in als D-day. De D is een afkorting voor *decision day*, wat ‘beslissingsdag’ betekent. Duitsland moest zich nu ook in het westen verdedigen.

Zo ontstond een **tweefrontenoorlog**. Dat betekent dat een land aan twee grenzen of in twee verschillende gebieden tegelijk oorlog moet voeren. De opmars van het Amerikaanse en Britse leger ging snel. Begin 1945 trokken ze het westen van Duitsland binnen.

Tegelijkertijd veroverden Russische troepen het oostelijke deel van Duitsland. De Russen waren in april 1945 als eersten bij de Duitse hoofdstad Berlijn. Hitler wilde niet door hen gevangen worden genomen en pleegde op 30 april 1945 zelfmoord. Enkele dagen later gaf het Duitse leger zich over.

Toch was de Tweede Wereldoorlog nog niet voorbij. Japan was nog niet verslagen.

- 6 a Welk probleem had het Duitse leger in het oosten in 1943?
- A Amerikanen, Canadezen en Britten landden op de Franse kust.
 - B Het verloor de Slag om Stalingrad.
 - C Hitler pleegde zelfmoord.
 - D Japan gaf zich niet over.
- b Welk probleem had het Duitse leger in 1944 in het westen?
- A Amerikanen, Canadezen en Britten landden op de Franse kust.
 - B Het verloor de Slag om Stalingrad.
 - C Hitler pleegde zelfmoord.
 - D Japan gaf zich niet over.
- 7 t Wat is een tweefrontenoorlog?
- A Een oorlog tussen twee verschillende gebieden.
 - B Een oorlog tussen twee verschillende landen.
 - C Een oorlog waarbij twee of meerdere landen zijn betrokken.
 - D Een oorlog waarin een land vecht aan twee grenzen of in twee gebieden.

8 Gebruik bron 3 en eventueel een atlas. Door de tweefrontenoorlog verloor Duitsland veel landen die het had bezet.

- a** Kleur de landen die het Russische leger bevrijdde rood. Daarbij horen de volgende landen: Polen, Slowakije, Hongarije, Roemenië, Bulgarije, het oosten van Duitsland, Estland, Letland en Litouwen.
- b** Kleur de landen die het leger van de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Canada bevrijdde blauw. Daarbij horen: Frankrijk, Italië, België, Nederland en het westen van Duitsland.
- c** Kleur Duitsland bruin.

Bron 3

9 Wat maakte de strijd voor de Duitsers vanaf juni 1944 moeilijker?

- A Ze hadden geen bondgenoten in de buurt.
- B Ze hadden geen tanks en vliegtuigen.
- C Ze moesten aan twee fronten vechten.

10 a Welke gebeurtenis wordt D-day, beslissingsdag, genoemd?

.....

b Welke gebeurtenis was een ‘beslissingsdag’ voor de Russen?

- A De landing op de Franse kust.
- B De overgave van Japan.
- C Het veroveren van West-Europa.
- D Het winnen van de Slag om Stalingrad.

11 Gebruik bron 3. Maak de zinnen kloppend.

In vergelijking met de andere landen die tegen Duitsland vochten, leed de Sovjet-Unie *veel / weinig* schade, want

De Verenigde Staten, Canada en Groot-Brittannië werden

12 Leg uit dat de bevrijding van Nederland begon met D-day in 1944.

.....

13 Hoe eindigde de Tweede Wereldoorlog in Europa? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.

- A** De Russen zijn als eersten bij de Duitse hoofdstad Berlijn.
- B** Het Duitse leger geeft zich over.
- C** Hitler wil niet gevangen worden genomen en pleegt zelfmoord.

De goede volgorde is:

B Hongerwinter en bevrijding

Leerdoel

Ik kan uitleggen wat er in Nederland gebeurde tijdens de Hongerwinter en de bevrijding.

Leertekst

Voor de Nederlandse economie was de oorlog in de eerste jaren gunstig. Nederlandse bedrijven leverden goederen aan de Duitsers en de werkloosheid verdween. Er ontstonden wel al snel tekorten aan bepaalde producten, zoals suiker, boter, zeep en kaas. Die producten gingen 'op de bon'. Dit betekende dat mensen zo'n product alleen konden kopen, als ze bij het betalen ook een bon inleverden.

Vanaf 1942 ontstonden in Duitsland tekorten aan brandstof, voedsel en arbeiders. De Duitse bezetter stuurde veel producten naar Duitsland. De Nederlandse bevolking had zo steeds minder. Ook moesten Nederlandse mannen in fabrieken in Duitsland gaan werken. In de laatste oorlogsjaren werden bij gevechten veel bruggen, (spoor)wegen en fabrieken verwoest.

De Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Canada heroverden in 1944 razendsnel grote

delen van Europa. Frankrijk, België en het zuiden van Nederland werden bevrijd van de Duitsers. Maar de rest van Nederland bleef door Duitsland bezet. De Nederlandse regering, die in het buitenland zat, riep op tot een staking van de spoorwegen. Doordat de mensen van de spoorwegen niet meer werkten, kregen de Duitsers steeds minder voedsel en wapens. Daardoor werd oorlog voeren moeilijker voor hen.

Het Duitse leger had het voedsel en de brandstof van de Nederlanders nodig voor de oorlog. Vooral in de grote steden in het westen van Nederland ontstonden grote tekorten. De winter van 1944-1945 was erg koud. Tijdens deze **Hongerwinter** stierven meer dan 20.000 mensen door honger en kou. Het duurde nog tot april 1945 voordat Oost-Nederland werd bevrijd. Voor West- en Noord-Nederland kwam pas op 5 mei 1945 de **bevrijding**. Dat betekent dat mensen niet meer onderdrukt worden en vrij zijn.

14 a In het eerste oorlogsjaar ging het beter met de Nederlandse economie. Geef daarvoor een reden.

.....
.....
.....
.....

b Waardoor had de Nederlandse bevolking vanaf 1942 minder brandstof en voedsel?

.....
.....

15 Gebruik bron 4.

- a Streep de foute woorden door.
Deze producten kon je *alleen / voor minder geld* kopen met een bon. Zo voorkwam het bestuur dat *arme / rijke* mensen de hele winkel leegkochten. Iemand die was ondergedoken, kreeg *wel / geen* bonnen. Daardoor werd onderduiken *geen probleem / lastiger*.
- b Noem vier producten die Nederlanders met deze bonnen konden kopen.

16 Welk probleem werd in de Duitse fabrieken steeds groter?

- A De Duitse regering wilde grote voorraden voedsel en munitie aanleggen.
- B Het Duitse leger veroverde in hoog tempo steeds meer gebied.
- C In Duitsland moesten producten gemaakt worden voor alle bezette gebieden.
- D Steeds meer Duitse mannen waren soldaat en geen arbeider meer.

17 Spoorwegen en bruggen zijn belangrijk voor de economie. Waarom werden veel spoorwegen en bruggen juist in het laatste oorlogsjaar verwoest?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

18 Wanneer werden de volgende gebieden bevrijd?

Het zuiden van Nederland:

Het oosten van Nederland:

De rest van Nederland: mei

19 (t) Wat was de Hongerwinter?

.....

.....

.....

20 Wat vieren we op Bevrijdingsdag?

- A Dat D-day er was.
- B Dat de Hongerwinter voorbij was.
- C Dat de Slag om Stalingrad werd gewonnen.
- D Dat Nederland weer vrij en onafhankelijk werd.

Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH			
41	42	43	44	45	46	47	48	48	48 ^A	47 ^A	46 ^A	45 ^A	44 ^A	43 ^A	42 ^A	41 ^A	41 ^A			
Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	Aardappelen	48 ^B	47 ^B	46 ^B	45 ^B	44 ^B	43 ^B	42 ^B	41 ^B	41 ^B			
ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	VOEDINGSMIDDELEN VOOR HOUDERS VAN INLEEVLEN GA 401									BONKAART		LAND
241	246	251	256	261	266	271	276	276	11e EN 12e PERIODE 1944 (1 OCTOBER - 25 NOVEMBER)									KA411-412		
ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE			
242	248	252	257	262	268	272	277	277	A95	A95	A97	A89	A87	A85	A83	A81	A81			
ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE			
243	248	253	258	263	268	273	278	278	A96	A94	A92	A90	A88	A86	A84	A82	A82			
ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN												
244	249	254	259	264	269	274	279	279												
ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	ALGEMEEN	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD			
245	250	255	260	265	270	275	280	280	48 ^{A(4)}	47 ^{A(4)}	46 ^{A(4)}	45 ^{A(4)}	44 ^{A(4)}	43 ^{A(4)}	42 ^{A(4)}	41 ^{A(4)}	41 ^{A(4)}			
BOTER	BOTER	BOTER		BOTER	BOTER	BOTER			BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD			
41 ^A	42 ^A	43 ^A		45 ^A	46 ^A	47 ^A			48 ^{A(3)}	47 ^{A(3)}	46 ^{A(3)}	45 ^{A(3)}	44 ^{A(3)}	43 ^{A(3)}	42 ^{A(3)}	41 ^{A(3)}	41 ^{A(3)}			
	41 ^B	42 ^B	43 ^B		45 ^B	46 ^B	47 ^B		BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD			
	BOTER	BOTER	BOTER		BOTER	BOTER	BOTER		48 ^{A(2)}	47 ^{A(2)}	46 ^{A(2)}	45 ^{A(2)}	44 ^{A(2)}	43 ^{A(2)}	42 ^{A(2)}	41 ^{A(2)}	41 ^{A(2)}			
RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD			
A97	A98	A99	A100	A101	A102	A103	A104	A104	48 ^{A(1)}	47 ^{A(1)}	46 ^{A(1)}	45 ^{A(1)}	44 ^{A(1)}	43 ^{A(1)}	42 ^{A(1)}	41 ^{A(1)}	41 ^{A(1)}			
									48 ^B	47 ^B	46 ^B	45 ^B	44 ^B	43 ^B	42 ^B	41 ^B	41 ^B			
TAPPELMEK	TAPPELMEK	TAPPELMEK	TAPPELMEK	TAPPELMEK	TAPPELMEK	TAPPELMEK	TAPPELMEK	TAPPELMEK	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD			
41	42	43	44	45	46	47	48	48	48 ^B	47 ^B	46 ^B	45 ^B	44 ^B	43 ^B	42 ^B	41 ^B	41 ^B			

Bron 4 Voedselbonnen uit 1944. Ze waren bedoeld voor een gezin, dat er twee maanden van moest eten en drinken.

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe de Tweede Wereldoorlog eindigde in Nederlands-Indië.

Leertekst

Eind 1944 verloren de Japanners steeds meer terrein door de aanvallen van de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie en Groot-Brittannië, maar Japan weigerde zich over te geven. De strijd verliep erg lastig en langzaam.

De Amerikaanse president wilde Japan snel verslaan. Daarom besloot hij een nieuw wapen in te zetten. Op 6 en 9 augustus 1945 gooiden de Amerikanen **atoombommen** op de Japanse steden Hiroshima en Nagasaki. Dat zijn bommen met een allesvernietigend effect. De explosie vernietigt alle gebouwen

in de omgeving. Door de hitte verbranden mensen, dieren en gebouwen. Ten slotte komt er nog jarenlang schadelijke straling vrij.

De twee atoombommen op Japan doodden meteen meer dan 100.000 mensen. Door stralingsziekte en kanker zijn er zelfs jaren later nog veel meer slachtoffers gevallen. Op 15 augustus 1945 maakte de Japanse keizer de overgave van zijn land bekend. Dat betekende het einde van de Tweede Wereldoorlog. Ook in Nederlands-Indië was deze oorlog toen voorbij.

21 Welke drie landen vochten tegen Japan?

- A Duitsland.
- B Groot-Brittannië.
- C Italië.
- D Sovjet-Unie.
- E Verenigde Staten.

22 Hoe verliep de Tweede Wereldoorlog in Azië?

Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.

- A** De Verenigde Staten verklaren Japan de oorlog.
- B** Japan valt Pearl Harbor aan.
- C** Japan verovert Nederlands-Indië.
- D** Nederlanders in Nederlands-Indië worden gevangengezet in kampen.

De goede volgorde is:

23 a Welk nieuw wapen speelde een belangrijke rol bij het einde van de Tweede Wereldoorlog?

.....

b Hoe werd Japan gedwongen om zich over te geven?

- A Door de aanval van Amerikaanse en Russische soldaten.
- B Door een opstand van de Indonesische bevolking.
- C Door het gooien van twee atoombommen.

24 Gebruik bron 5.

a Leg uit dat de Japanse regering zich overgaf na het gooien van de twee atoombommen.

.....
.....
.....

b Welke voor- en nadelen had het gebruik van atoombommen voor de Amerikanen?

De atoombom kostte veel burgers het leven: *voordeel / nadeel*

De atoombom was allesvernietigend: *voordeel / nadeel*

De oorlog werd hierdoor sneller beëindigd: *voordeel / nadeel*

Levens van Amerikaanse soldaten werden gespaard: *voordeel / nadeel*

Bron 5 De stad Hiroshima na inslag van de atoombom. In het gebied waar de atoombom insloeg, gingen alle gebouwen tegen de vlakte. De hitte die de bom veroorzaakte, was zo groot dat gebouwen en mensen verbrandden. In het gebied daaromheen stierven nog meer mensen door de gevaarlijke straling.

25 a Onderstreep in tekst C ‘Einde van de Tweede Wereldoorlog’ drie gevolgen van het gebruik van een atoombom.

b Wat vind jij: hadden de Verenigde Staten de atoombommen wel of niet moeten gooien op Japan? Leg je antwoord uit.

.....
.....
.....

26 Wanneer was de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië voorbij?

- A Op 6 juni 1944.
- B Op 5 mei 1945.
- C Op 15 augustus 1945.

27 Het einde van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië wordt ook herdacht in Nederland. Die herdenking krijgt minder aandacht dan de herdenking van de bevrijding van Nederland op 5 mei.

a Wat vind je daarvan?

- A Dat vind ik terecht.
- B Dat vind ik niet terecht.

b Leg je keuze bij a uit.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Intro

Tussen 1940 en 1945 was er een oorlog in Europa. Toen vochten Amerikanen, Canadezen en Russen samen om de Duitsers te verslaan. In 2022 brak er weer een oorlog uit, nu in Oekraïne. Dit land ligt in het noorden van Europa en grenst onder andere aan Polen en Rusland. Wat weet jij van de oorlog in Oekraïne? Wie vocht tegen wie? Waar werd er gevochten? Wie hielpen de Oekraïners in de oorlog? En wat deed Nederland?

- 28** Gebruik info 1. Welke mensen hadden het meest te lijden van de oorlog in Oekraïne?
- A De Amerikanen
 - B De Oekraïners
 - C De Russen
 - D Mensen in West-Europa
- want in hun *land* wordt er gevochten.

Info 1 Oorlog in Oekraïne, 2022.

Na een wekenlange dreiging viel Rusland op 24 februari Oekraïne aan. De oorlog waarvoor gevreesd werd, was nu echt uitgebroken. Russische soldaten drongen Oekraïne binnen en vuurden raketten af. De Europese Unie en de Verenigde Staten schoten Oekraïne te hulp. Ze legden Rusland strafmaatregelen op. Niemand uit Rusland kon meer met een vliegtuig of schip naar Europa of de VS reizen. Producten als hout, ijzer en steenkool, maar ook luxeproducten mochten niet meer naar Rusland uitgevoerd worden. Bij het Europees Parlement werd de Oekraïense vlag gehesen. De president van Oekraïne was niet van plan zich over te geven. De soldaten van Oekraïne verdedigden hun land en werden daarbij geholpen met wapens uit Europa en Amerika.

- 29** Gebruik info 1 en bron 6. Welke hulp kreeg Oekraïne? Vier antwoorden zijn goed.
- A Hulp aan vluchtelingen.
 - B Hulp door strafmaatregelen tegen Rusland.
 - C Hulp door zware raketten.
 - D Hulp met schepen.
 - E Hulp van soldaten.
 - F Hulp van wapens.
 - G Steun van het parlement van de EU.

Bron 6 Bedden voor Oekraïense vluchtelingen in Nederland.

Datum	Klaarstaande bedden	Bedden in gebruik
3 maart 2022	1.350	250
4 april 2022	31.862	22.907
2 mei 2022	46.064	34.305
2 juni 2022	50.596	41.332
4 juli 2022	52.658	48.496

Bron: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/opvang-vluchtelingen-uit-oekraïne/cijfers-opvang-vluchtelingen-uit-oekraïne-in-nederland>.

- 30** Gebruik bron 6. Streep de foute woorden door.
- Nederland hielp in 2022 *Oekraïne / Rusland* in de oorlog door *soldaten te sturen / vluchtelingen op te vangen*. In de periode tussen 3 maart en 4 juli 2022 kwamen er *geen / steeds meer / steeds minder* vluchtelingen naar Nederland.

31 Gebruik bron 7. Vanaf 1942 gingen de Verenigde Staten en Canada meedoen in de oorlog tegen Duitsland. Hoe kregen zij hun legers in Europa? Kijk eerst naar de ligging van de landen.

- a** Kleur de Verenigde Staten blauw.
- b** Kleur Canada oranje.
- c** Kleur de Sovjet-Unie rood.
- d** Kleur Duitsland bruin.

32 Gebruik bron 7. Waarom konden de Russen Duitsland makkelijker aanvallen dan de Amerikanen en de Canadezen?

.....
.....

33 Gebruik bron 7.

- a** Teken in de bron een pijl van de Verenigde Staten naar Engeland.

b Welke oceaan moet je oversteken om vanuit Noord-Amerika naar Engeland te varen?

.....

34 De Verenigde Staten en Canada brachten hun legers eerst naar Engeland. Van daaruit konden ze hun grote aanval op het Duitse leger beginnen.

Hoe heette de eerste dag van deze aanval?

- A A-day.
- B B-day.
- C C-day.
- D D-day.

35 Gebruik bron 7. Zet in deze bron een pijl bij de plek waar deze grote aanval op Duitsland plaatsvond.

Bron 7

§5 Samenvatten

Paragraaf 2

Leerdoelen

- Ik kan uitleggen hoe de Tweede Wereldoorlog begon.
- Ik kan uitleggen op welke manier Hitler oorlog voerde.
- Ik kan uitleggen hoe Japan Nederlands-Indië veroverde.

- 1 Hoe begon de Tweede Wereldoorlog? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.
 - A Duitse soldaten trekken de Poolse grens over.
 - B Het Duitse leger neemt Oostenrijk in.
 - C Hitler eist een deel van Tsjecho-Slowakije.
 - D Hitler komt aan de macht.
 - E In 1936 wordt Italië een bondgenoot van Duitsland.

De goede volgorde is:

- 2 Op welke manier voerde Hitler oorlog? Vul de juiste woorden in. Kies uit: 1939 • 1940 • 1941 • *bliksemoorlog* • *de Sovjet-Unie* • *Groot-Brittannië* • *Slag om Stalingrad*.
 In viel het Duitse leger Polen binnen. Dat was een
 In veroverde het Duitse leger Denemarken en Noorwegen. Direct daarna vielen de Duitsers Nederland, België, Luxemburg en Frankrijk aan. Duitsland wilde ook veroveren, maar dat mislukte. In vielen Duitse troepen aan.

De was een keerpunt in de oorlog.

- 3 Hoe veroverde Japan Nederlands-Indië? Vul de juiste woorden in. Kies uit: 1941 • 1942 • *De Verenigde Staten* • *Nederlands-Indië* • *Pearl Harbor*.

In viel het Japanse leger aan.
 verklaarden Japan de oorlog. In veroverde Japan

Paragraaf 3

Leerdoelen

- Ik kan uitleggen op welke manier Nederlanders reageerden op de bezetting.
- Ik kan uitleggen wat nazi's met Joden deden.
- Ik kan uitleggen wat er in Nederlands-Indië gebeurde tijdens de Japanse bezetting.

- 4 Op welke manier reageerden de Nederlanders op de bezetting? Maak de zinnen kloppend. Het Duitse leger viel Nederland aan in het jaar De Duitsers dwongen Nederland tot overgave door De meeste Nederlanders Een *grote* / *kleine* groep pleegde verzet. Een *grote* / *kleine* groep werkte samen met de Duitsers. Dat heet

- 5 Hoe verliep de vervolging van Joden in Nederland? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.
- A Joden moeten een jodenster dragen.
 - B Joodse ambtenaren worden ontslagen.
 - C Joodse kinderen moeten naar aparte scholen.
 - D Nederlandse Joden worden weggevoerd naar vernietigingskampen.

De goede volgorde is:

- 6 Wat gebeurde er in Nederlands-Indië tijdens de Japanse bezetting? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.
- A De oorlog tegen Japan verloopt moeilijk.
 - B De Verenigde Staten gooien twee atombommen.
 - C Japan verovert Nederlands-Indië.
 - D Nederlanders worden opgesloten in interneringskampen.

De goede volgorde is:

- D Er ontstaat een tweefrontenoorlog.
- E Hitler pleegt zelfmoord. Een paar dagen later geeft Duitsland zich over.

De goede volgorde is:

- 8 Vul in: De winter van 1944-1945 was in Nederland boven de rivieren een-winter. In mei van het jaar was heel Nederland bevrijd.

- 9 Hoe eindigde de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.
- A Bombardement met twee atombommen.
 - B De Japanse keizer geeft zich over.
 - C In Nederlands-Indië eindigt de Tweede Wereldoorlog.
 - D Japan verliest steeds meer terrein door de aanvallen van de Verenigde Staten.

De goede volgorde is:

Paragraaf 4

Leerdoelen

- Ik kan uitleggen hoe de Duitsers werden verslagen.
- Ik kan uitleggen wat er in Nederland gebeurde tijdens de Hongerwinter en de bevrijding.
- Ik kan uitleggen hoe de Tweede Wereldoorlog eindigde in Nederlands-Indië.

- 7 Hoe werden de Duitsers verslagen? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.
- A Amerikanen, Canadezen en Britten landen op de Franse kust.
 - B De Russen bereiken Berlijn.
 - C De Russen winnen de Slag om Stalingrad.

Vaardigheid

Leerdoel

Ik kan uitleggen dat hoe mensen denken en doen afhankelijk is van:

- de tijd waarin ze leven;
- de plaats waar ze wonen;
- hun normen en waarden.

- 10 Een vrouw doet in de oorlog verzetswerk. Ze heeft een man en kinderen. Waarom is zij banger mét dan zonder gezin?

Als zij betrappt wordt, ...

- A zullen de Duitsers haar gevangennemen.
- B zullen de Duitsers haar martelen.
- C zullen de Duitsers ook haar kinderen straffen.

§6 Afsluiting

Oefenen voor je toets

1 Hoe begon de Tweede Wereldoorlog? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.

- A** Duitse troepen trekken over de Poolse grens.
- B** Duitsland en Italië worden bondgenoten.
- C** Duitsland neemt Tsjecho-Slowakije in.
- D** Duitsland valt Nederland aan.
- E** Japan valt de Amerikaanse marinebasis Pearl Harbor aan.

De goede volgorde is:

2 a Hoe begon de Tweede Wereldoorlog in Europa?

.....

b Hoe begon de Tweede Wereldoorlog in Azië?

.....

c Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd er in Europa en in Azië gevochten. Wat gebeurde er in Europa en Azië? Vul het schema verder in. Kies uit:

- *Amerika werpt atoombommen op Japanse steden.*
- *D-day: de geallieerden landen op de kust van Normandië in Frankrijk.*
- *Het Duitse leger valt de Sovjet-Unie binnen.*
- *Japan verovert gebieden in Azië.*
- *Japan verovert Nederlands-Indië.*

Jaar	Gebeurtenis Europa	Gebeurtenis Azië
Jaren 1930	Hitler voegt Tsjecho-Slowakije en Oostenrijk toe aan zijn rijk.	
1941		Japan valt Pearl Harbor aan.
1942	De Slag om Stalingrad begint.	
1944		De geallieerden veroveren steeds meer gebied op Japan.
1945	Hitler pleegt zelfmoord, Duitsland geeft zich over.	

3 Gebruik bron 1. Leg uit waarom deze foto een voorbeeld is van antisemitisme.

.....

Bron 1 Een Joodse vrouw bedekt haar gezicht als een fotograaf een foto wil maken. Op de bank staat: 'Alleen voor Joden!' Deze foto is gemaakt in Oostenrijk in 1938.

4 a Hoe verliep de aanval op Nederland? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.

- A** Begin van de Duitse bezetting.
- B** Bombardement op Rotterdam.
- C** Duitse soldaten trekken de grens over.
- D** Nederland geeft zich over.

De goede volgorde is:

b Welke uitspraak over de Duitse bezetting van Nederland is juist?

- A De bezetting begon op 10 mei 1945.
- B De meeste Nederlanders steunden de Duitse bezetter.
- C Nederlandse ambtenaren moesten gehoorzamen aan een Duitse bestuurder.

5 a Duitsland kreeg te maken met een tweefrontenoorlog. Wat is dat?

.....

b Door welke gebeurtenis kreeg Duitsland te maken met een tweefrontenoorlog?

- A Door de inval in Polen.
- B Door de landing van Amerikanen, Canadezen en Britten op de Franse kust.
- C Door de strijd om Stalingrad met het Russische leger.
- D Door een atoombom op Japan te gooien.

6 Zijn de volgende gebeurtenissen voorbeelden van verzet of van collaboratie? Vul het schema hieronder in.

Gebeurtenis	Verzet of collaboratie?
Een radiomaker vertelt in zijn radioprogramma waarom Nederlandse jongens moeten vechten voor Duitsland.	
Een verpleegster brengt Joodse kinderen naar een onderduikadres.	
Een Nederlandse politieagent helpt mee met de opsporing van Joden.	
Een burgemeester wordt ontslagen, omdat hij weigert anti-Joodse maatregelen uit te voeren.	

7 a Welke maatregelen namen de nazi's tegen Joodse mensen in Nederland? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.

- A** De eerste Nederlandse Joden worden weggevoerd naar vernietigingskampen.
- B** Joodse ambtenaren worden ontslagen.
- C** Joodse kinderen moeten naar aparte scholen.
- D** Nederlandse Joden moeten een Jodenster dragen.

De goede volgorde is:

b Wat is de meestgebruikte naam voor de massamoord op de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog?

.....

8 Gebruik bron 2. Hoe was het leven in dit kamp? Twee antwoorden zijn goed.

- A** Jongens ouder dan 10 jaar mochten bij hun moeder blijven.
- B** Kinderen kregen straf als ze ondeugend waren.
- C** Kinderen mochten naar school.
- D** Kinderen moesten werken.
- E** Kinderen werden mishandeld.

Bron 2 Willem Nijholt, later een beroemd acteur, vertelt over zijn ervaringen in een interneringskamp in Nederlands-Indië.

'Ik was 7 jaar toen de oorlog in Nederlands-Indië begon. Toen ik 10 jaar werd, moest ik naar het mannenkamp, kamp Bangkong. Mijn broer Jan was daar al eerder naartoe gebracht. Hier werd ik ingedeeld bij de "sprietenploeg" en moest ik elke dag op de rijstvelden onkruid wieden. Ik kreeg vaak een laars van de Japanse bewakers in mijn nek.'

9 a Wanneer werd Nederland bevrijd? Zet de gebieden in de goede volgorde, van eerst bevrijd tot laatst bevrijd.

- A** Het oosten van Nederland.
- B** Het zuiden van Nederland.
- C** De rest van Nederland.

De goede volgorde is:

b Met welke gebeurtenis eindigde de Tweede Wereldoorlog in Azië?

.....
.....

Begrippen

Paragraaf 2

Tweede Wereldoorlog

De oorlog die duurde van 1939 tot 1945. Tijdens deze oorlog stonden twee bondgenootschappen

Tijdbalk

tegenover elkaar: de asmogendheden en de geallieerden.

bliksemoorlog

Een snelle verovering met tanks en vliegtuigen.

Slag om Stalingrad

Een veldslag bij de stad Stalingrad tussen het Duitse leger en het leger van de Sovjet-Unie, die ruim vijf maanden duurde.

Pearl Harbor

Amerikaanse marinebasis op Hawaii, één van de Verenigde Staten.

Paragraaf 3

verzet

De bezetter tegenwerken.

onderduiken

Lange tijd schuilen bij mensen thuis.

collaboratie

Actief samenwerken met de bezetter van een land.

vernietigingskamp

Kamp waar grote aantallen mensen werden vermoord.

Holocaust

De meestgebruikte naam voor de massamoord op Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog.

interneringskamp

Een kamp waar mensen verplicht verblijven.

Japane bezetting

De periode van januari 1942 tot augustus 1945, waarin Nederlands-Indië door Japan werd overheerst.

Paragraaf 4

tweefrontenoorlog

Wanneer een land aan twee grenzen of in twee verschillende gebieden tegelijk oorlog moet voeren.

Hongerwinter

De winter van 1944-1945, waarin in West-Nederland meer dan 20.000 mensen stierven door honger en kou.

bevrijding

Wanneer mensen niet meer onderdrukt worden en vrij zijn.

atoombom

Een bom met een allesvernietigend effect.

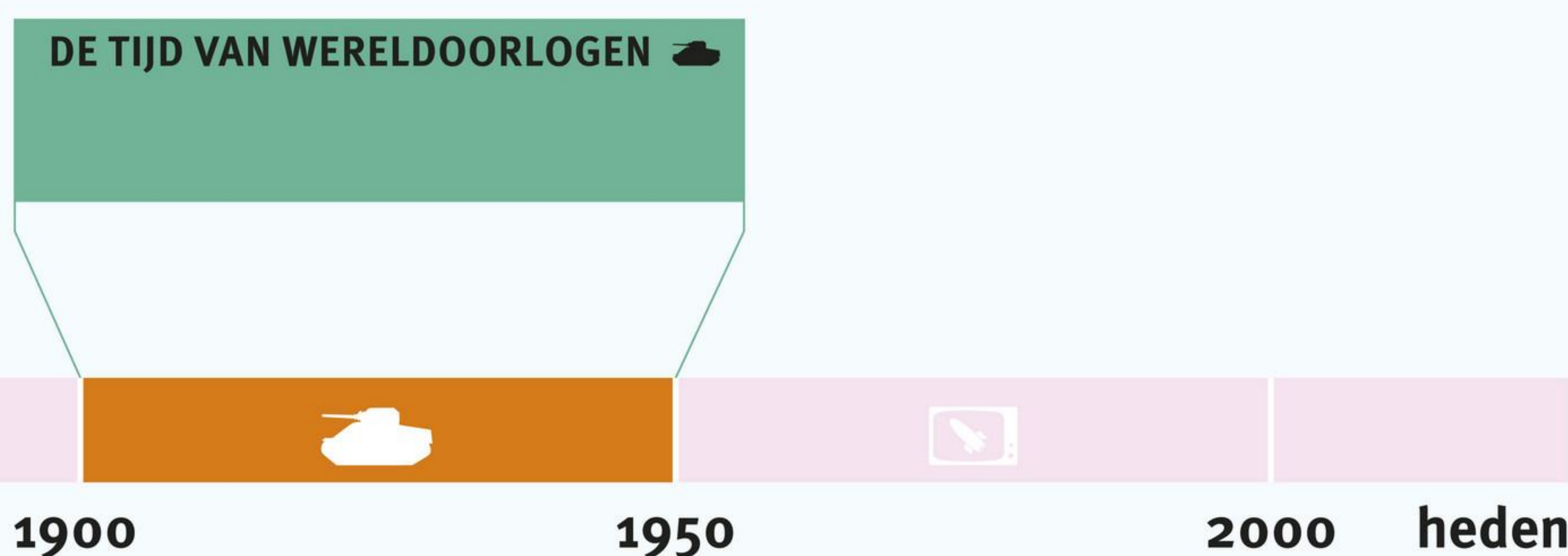
Ⓟ normen

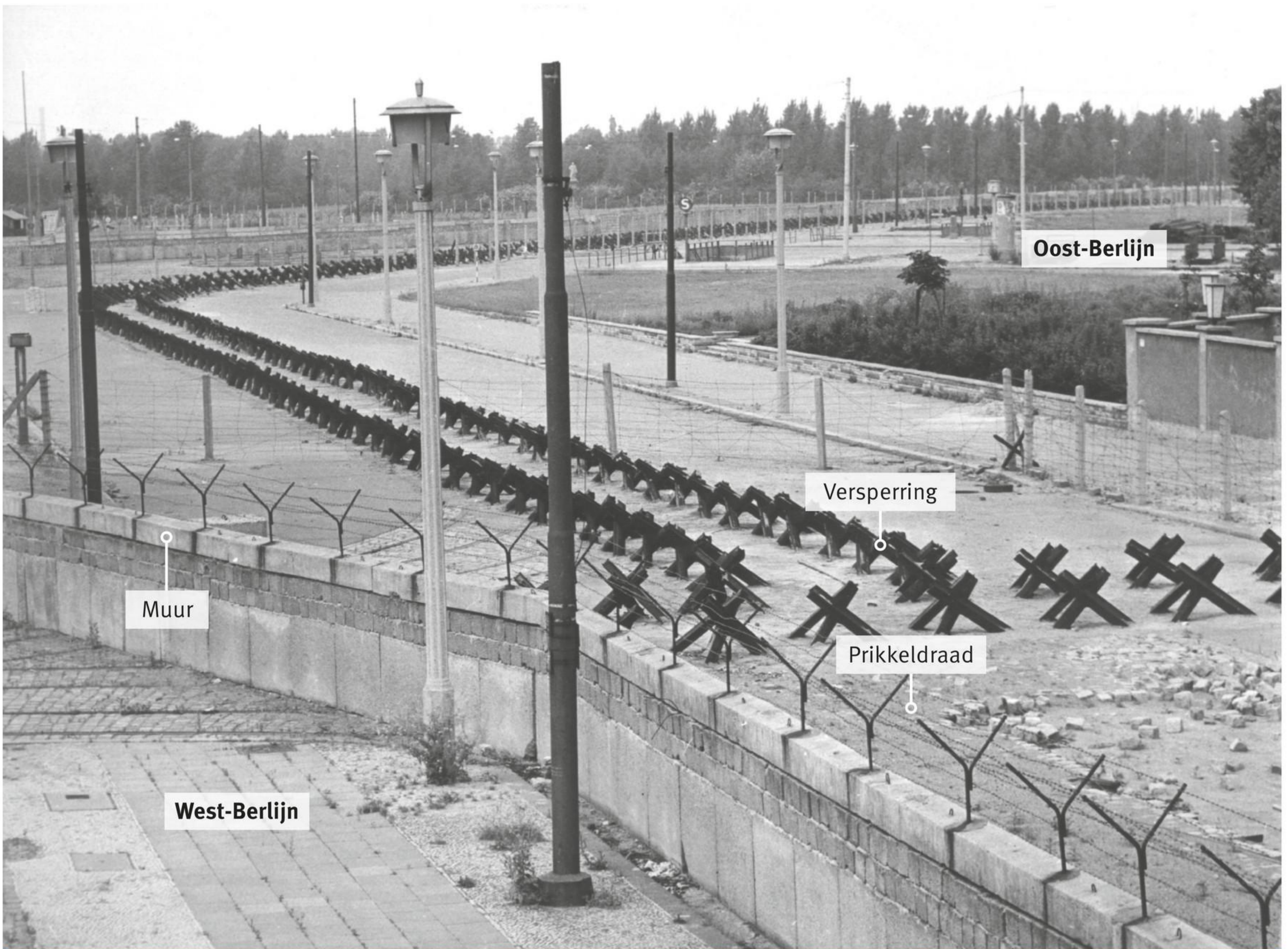
Regels waaraan je je moet houden in een samenleving.

Ⓟ waarden

Dingen die mensen belangrijk vinden in hun leven.

📺 Ga naar de *Flitskaarten*, de *Test jezelf* en de *oefentoets*.

Bron 1

‘Zie ik je morgen?’ Irina bloost, als ze Klaus antwoordt. Ze is verliefd. ‘Ja, leuk!’ zegt ze.

Klaus leunt tegen de dikke muur, als Irina zich in de smalle opening omdraait en zwaait. Hij weet dan nog niet dat hij Irina lange tijd niet meer zal zien. Want als hij de volgende dag op de afgesproken plek terugkomt, is de doorgang dichtgemetseld. De Sovjets hebben de muur door de hele stad dichtgemaakt. Je kunt er niet meer in of uit!

Irina woont in het oostelijke deel van de Duitse stad Berlijn. Daar zijn nu de Sovjets de baas. Klaus woont in het vrije, westelijke deel. Van 1961 tot 1989 was het oosten van Europa afgesloten van het westen.

In de tijd van televisie en computer liep de spanning tussen Oost en West hoog op, maar ze nam ook weer af.

Bron 2 Duitsland en Berlijn in 1965.

- 1 Gebruik bron 2.
 - a Kleur Oost-Berlijn rood.
 - b Kleur de muur blauw.
 - c Kleur West-Berlijn geel.
 - d Kleur Nederland groen.
 - e Geef de vakjes in de legenda de juiste kleuren.

- 2 Streep de foute woorden door.
 De muur liep dwars door *Berlijn / Duitsland*.
 In het *oostelijke / westelijke* deel van de stad was de Sovjet-Unie de baas. Bijna het hele *oostelijke / westelijke* deel van Europa was in handen van de Sovjet-Unie. Het *oostelijke / westelijke* deel van Europa was het vrije deel.

- 3 Gebruik bron 1. Vul de ontbrekende woorden in. Kies uit: *lantaarnpalen • leven • muur • prikkeldraad • oostelijke • vluchten*.
 Irina woonde in het deel van Berlijn. Ze kon niet meer

naar het andere deel. Automatische schietinstallaties schoten op alles wat bewoog en dan lagen er ook nog overal mijnen. Er was overal en een hoge

Grote verlichtten het hele gebied. Proberen te vluchten zou je je kosten.

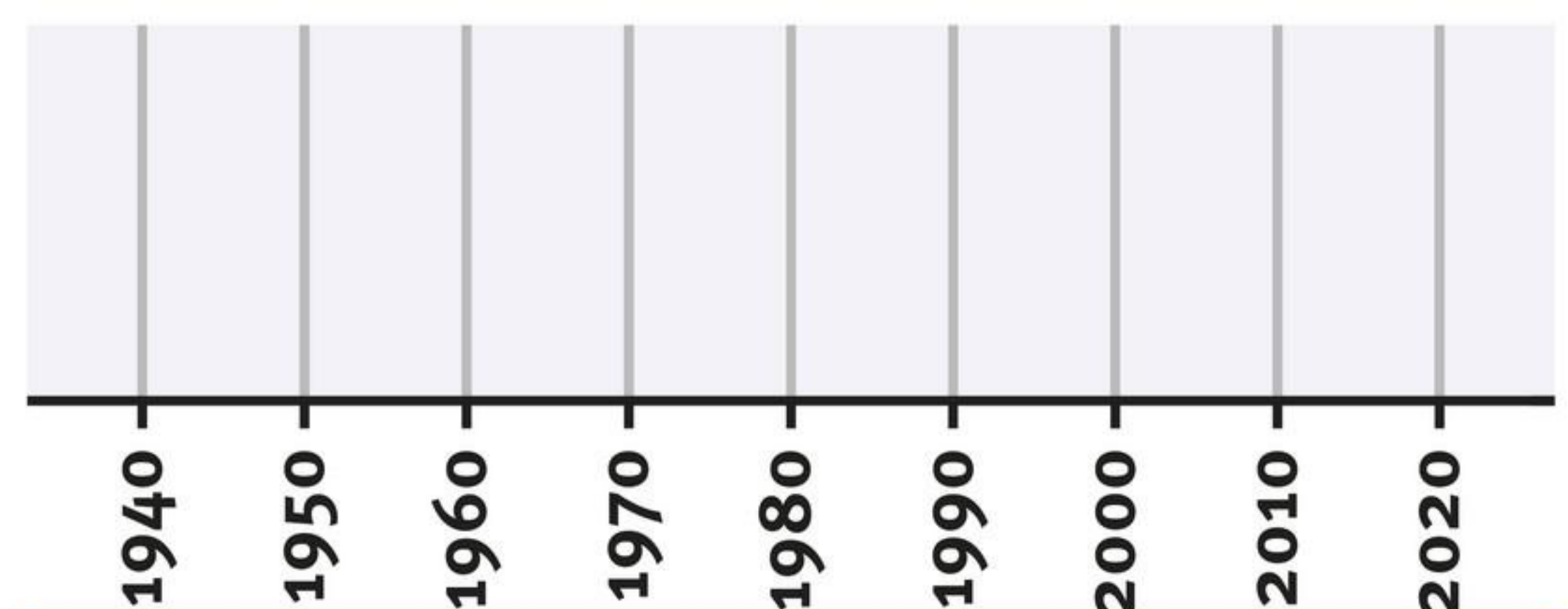
- 4 Gebruik bron 3. Wat vieren deze mensen in 1989 op de Berlijnse Muur vooral?

Bron 3 1989!

- 5 Vul het juiste getal in.
 Het is 1989. Na hun laatste ontmoeting hebben Klaus en Irina elkaar jaar niet gezien.

- 6 Gebruik bron 4. Kleur op de tijdbalk de tijd van televisie en computer rood.

Bron 4

§2 Koude Oorlog

Bron 1

Intro

'Wat!? Dat meen je niet!' Cees kijkt naar de televisie. Nadat de Amerikanen vol trots hun nieuwe kernraket lieten zien, komt de Sovjet-Unie nu ook met raketten!

Al die atoomwapens kunnen met gemak de hele wereld vernietigen! Wie valt het eerste aan? En wat gebeurt er dan met de landen die ertussenin zitten? Cees wordt er bang van. Op televisie hebben zijn ouders gezien wat ze kunnen doen om zichzelf te beschermen tegen een atoomaanval. Ze hebben een schuilplaats in de kelder gemaakt. Daar staan stoelen, bedden en er is genoeg eten om een paar weken te schuilen.

Cees kijkt naar zijn ouders. Moeder probeert geruststellend te glimlachen. Maar Cees weet: zijn ouders zijn ook bang!

De vraag van deze paragraaf is:

Hoe proberen we oorlog te voorkomen?

1 Wat is er volgens Cees aan de hand?

- A De Sovjet-Unie en de Verenigde Staten beschieten elkaar.
- B De Sovjet-Unie en de Verenigde Staten hebben allebei genoeg kernraketten om de wereld te vernietigen.
- C De Sovjet-Unie en de Verenigde Staten laten mensen schuilkelders bouwen.
- D De Sovjet-Unie en de Verenigde Staten voeren oorlog in Europa.

2 Wat hoort bij elkaar? Maak de juiste combinaties.

A Verenigde Staten en Sovjet-Unie

B Dreiging van een atoomaanval

C Televisie

1 Laten zien van kernraketten

2 Naar de schuilkelder

3 Nieuws

A hoort bij

B hoort bij

C hoort bij

3 Waarom hebben de vader en moeder van Cees stoelen en bedden in de kelder?

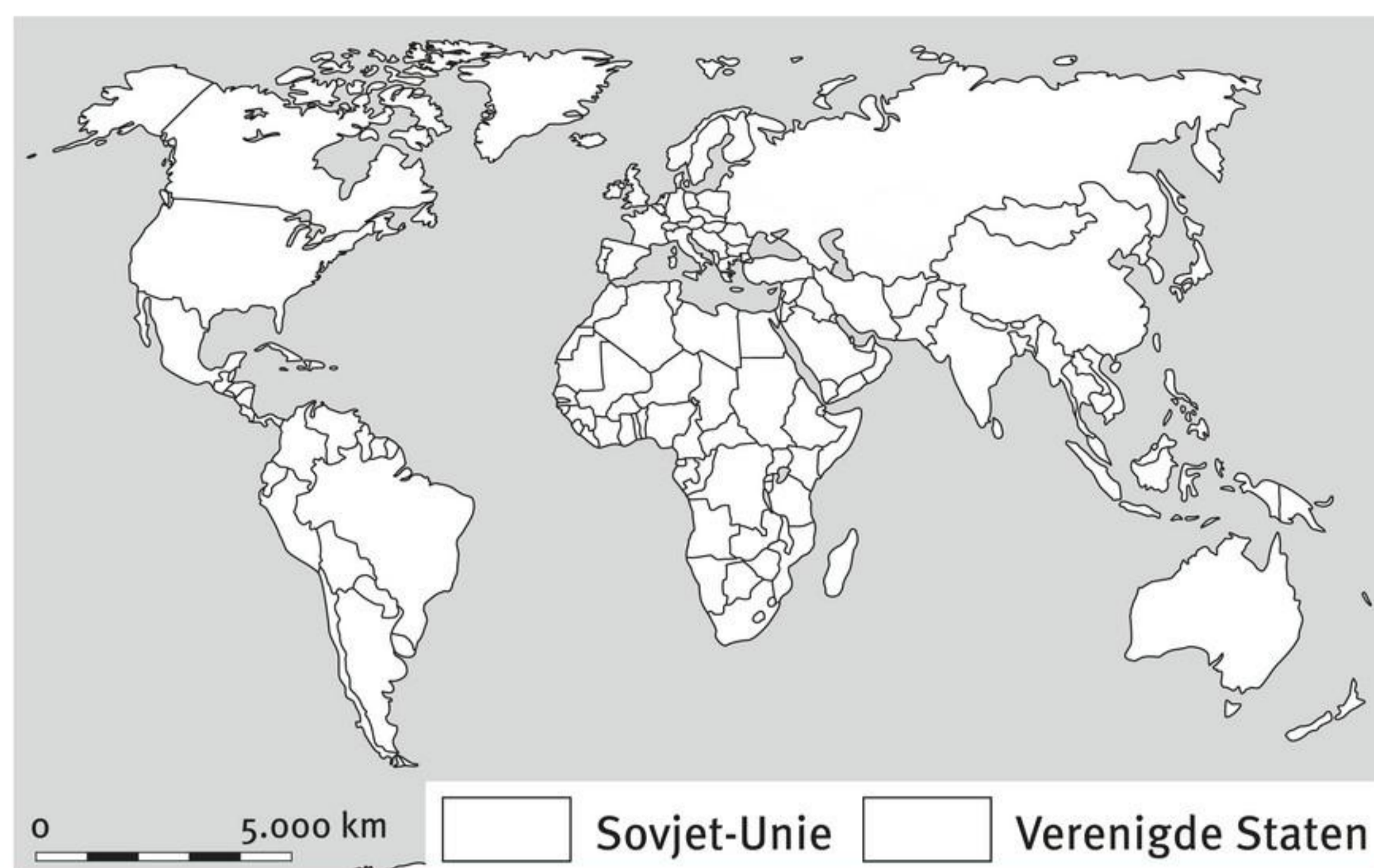
- A Daar kunnen ze een tijd wonen als hun huis verwoest wordt in een oorlog.
- B Om daar een tijdje te kunnen overleven na een atoomaanval.
- C Omdat het eten ook beneden staat.
- D Omdat hun huiskamer erg klein is, nu er een televisie staat.

4 Gebruik bron 2.

a Geef met een pijltje aan waar Nederland ligt.

b Kleur de Verenigde Staten blauw.

c Kleur de Sovjet-Unie rood.

Bron 2 De Sovjet-Unie en de Verenigde Staten.

5 Gebruik bron 2. Welke zin past het beste bij deze bron?

- A Nederland ligt midden tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten in.
- B Nederland ligt ver van de Sovjet-Unie.
- C Nederland ligt ver van de Verenigde Staten.

6 Gebruik bron 1 en 2. Waar zijn Cees en zijn ouders zo bang voor? Vul de ontbrekende woorden in. Kies uit: *beschieten* • *kernraketten* • *Nederland* • *oorlog* • *Sovjet-Unie* • *Verenigde Staten*.

Cees en zijn ouders zijn bang dat er een uitbreekt tussen de en de
..... Als ze elkaar gaan met,
ligt daartussenin.

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe Europa na 1945 herstelde van de oorlog.

Leertekst

In mei 1945 was de Tweede Wereldoorlog in Europa eindelijk voorbij. Van het rijke en machtige Europa was in 1945 weinig over. Veel steden, havens, wegen en spoorwegen waren door de oorlog verwoest. Miljoenen mensen waren dakloos. Duitsland was verslagen, Frankrijk was bezet geweest en Groot-Brittannië was volledig uitgeput door de strijd. Voortaan waren de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie de machtigste landen van de wereld.

De Sovjet-Unie was in die tijd een communistisch land. Dat betekent dat men een samenleving wilde waarin iedereen gelijk is en waarin grond, grondstoffen en fabrieken van de staat zijn. Dat betekende ook dat het land bestuurd werd door leden van de Communistische Partij. Mensen met andere ideeën hadden niets te vertellen. De Verenigde Staten wilden juist het land van de vrijheid zijn. Amerikanen moesten

zoveel mogelijk zelf over hun leven kunnen beslissen. De regering moest zich zo min mogelijk met hun leven bemoeien. Zowel de Russen als de Amerikanen wilden hun ideeën ook in Europa verspreiden.

Ondertussen waren veel mensen in Europa na de oorlog bang dat er weer een economische crisis zou ontstaan, net zoals in de jaren 1930. Toch ging het al snel goed na de oorlog. De economie herstelde, vooral dankzij de **Marshallhulp**. Dat is de economische steun die landen in West-Europa vanaf 1948 van de Verenigde Staten kregen. De VS wilden zo voorkomen dat de communisten ook in die landen veel steun zouden krijgen. Ook Nederland kreeg vier jaar lang geld, machines, grondstoffen en levensmiddelen uit de Verenigde Staten. Aan het einde van de jaren 1950 draaide de economie weer volop en maakten de bedrijven weer winst.

7 Wanneer was de Tweede Wereldoorlog?

- A 1939-1945.
- B 1940-1944.
- C 1940-1945.
- D 1941-1946.

8 Wat waren na de Tweede Wereldoorlog de twee machtigste landen ter wereld?

- A Duitsland.
- B Frankrijk.
- C Groot-Brittannië.
- D Japan.
- E Sovjet-Unie.
- F Verenigde Staten.

9 Wat past bij de Verenigde Staten en wat bij de Sovjet-Unie?

	Verenigde Staten	Sovjet-Unie
De regering van dit land wil dat mensen zelf over hun leven beslissen.		
De regering van dit land wil een samenleving waarin iedereen gelijk is.		
Mensen met andere ideeën hebben niets te vertellen.		

10 Wat waren economische gevolgen van de Tweede Wereldoorlog? Maak de juiste combinaties.

- A Er zijn geen grondstoffen meer, zoals katoen.
- B Landbouwgrond staat onder water.
- C Wegen en havens zijn vernield.
- 1 De handel ligt stil.
- 2 Tekort aan kleding.
- 3 Tekort aan voedsel.

A hoort bij
 B hoort bij
 C hoort bij

11 (t) Wat is een economische crisis?

- A Een gebeurtenis waarbij veel gevochten wordt en veel mensen doodgaan.
- B Een moment waarop aandelen heel veel waard worden en iedereen ze wil kopen.
- C Een periode waarin de economie herstelt van de oorlogsschade.
- D Een tijd waarin het slecht gaat met de economie en veel mensen werkloos zijn.

12 a (t) Onderstreep in tekst A 'Hulp aan Europa' een oorzaak voor het snelle herstel van de Europese economie.

b Wat was de Marshallhulp?

.....

c Waaruit bestond de Marshallhulp?

.....

13 Gebruik bron 3.

a Schrijf de volgende namen op de juiste plek in de kaart: *Oost-Europa* • *West-Europa*.

b Welke landen kregen hulp van de Verenigde Staten?

Dat waren vooral landen in *Oost-Europa* / *West-Europa*.

c Welke landen waren tijdens de Tweede Wereldoorlog bevrijd door de Verenigde Staten?

Dat waren vooral landen in *Oost-Europa* / *West-Europa*.

d Welke landen waren tijdens de Tweede Wereldoorlog bevrijd door de Sovjet-Unie?

Dat waren vooral landen in *Oost-Europa* / *West-Europa*.

Bron 3 Landen die Marshallhulp ontvingen.

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe de wapenwedloop na de Tweede Wereldoorlog verliep.

Leertekst

Om een einde aan de Tweede Wereldoorlog te maken, gebruikten de Verenigde Staten twee atoombommen tegen Japan. Vanaf 1949 hadden de Russen ook zo'n bom. Enkele jaren later stuurde de Sovjet-Unie de allereerste raket de ruimte in. Zulke langeafstandsraketten konden ook gebruikt worden om landen in West-Europa te beschieten. Nu voelden de Amerikanen zich bedreigd: zij gingen daarom betere raketten maken. Zo ontstond een wapenwedloop tussen de VS en de Sovjet-Unie. Veel burgers in de wereld waren bang dat er écht een atoomoorlog tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie zou uitbreken. De Russen en de Amerikanen hadden zoveel wapens dat ze elkaar en heel Europa konden vernietigen. Eén keer kwam het bijna tot

een oorlog. Toen plaatste de Sovjet-Unie raketten op Cuba, dat dicht bij de Verenigde Staten ligt. De Verenigde Staten dreigden met oorlog als de Sovjet-Unie de raketten niet weghaalde. Op het laatste nippertje verwijderden de Russen de raketten. Vanaf 1950 ontstonden ook in Afrika en Azië conflicten waar de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie zich mee bemoeiden. Dat gebeurde bijvoorbeeld toen de koloniën zichzelf gingen besturen. De Sovjet-Unie en de Verenigde Staten hoopten allebei dat deze nieuwe landen hun kant zouden kiezen. In 1945 begon er zo een periode van vijandschap en wantrouwen tussen de Verenigde Staten en bondgenoten en de Sovjet-Unie en bondgenoten. Deze periode heet de **Koude Oorlog**.

14 Wat is een wapenwedloop?

- A Een competitie tussen de legers van verschillende landen: wie het verst kan lopen, wint.
- B Een soort wedstrijd tussen landen waarbij elk land het sterkst probeert te zijn door meer en betere wapens te maken.

- C Een strijd tussen legers van verschillende landen: wie het eerst een atoombom heeft, wint.
- D Een toernooi tussen rijke en arme landen: wie het hardst kan lopen, wint.

15 a Welk wapen hadden de Verenigde Staten wel in 1945 en de Sovjet-Unie niet?

.....
.....
.....

b Om welke reden werden mensen in het Westen na 1949 nog bang voor de Sovjet-Unie?

.....
.....

c In 1961 hadden zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie genoeg wapens om de ander te vernietigen. Toch viel geen van beide de ander aan. Waarom was dat?

.....
.....
.....

16 In welke twee werelddelen groeiden de spanningen omdat koloniën zelfstandig wilden worden?

- A In Afrika.
- B In Amerika.
- C In Antarctica.
- D In Azië.
- E In Europa.

17 Hieronder staan drie gebeurtenissen tijdens de Koude Oorlog en drie gevolgen daarvan. Maak de juiste combinaties.

- A** Onafhankelijkheid van koloniën
- B** Raketten op Cuba
- C** Wapenwedloop
- 1** Hierdoor kwam er bijna een echte oorlog.
- 2** Hierdoor voelden de VS en de Sovjet-Unie zich bedreigd. Daarom maakten ze steeds meer wapens.
- 3** Hierdoor zochten de VS en de Sovjet-Unie bondgenoten in Afrikaanse en Aziatische landen.

A hoort bij

B hoort bij

C hoort bij

18 Gebruik bron 4.

a Hoe laat de tekenaar zien dat de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten allebei de sterkste willen zijn?

.....
.....

b Waar zitten deze mannen op?

.....

c Van wanneer is deze spotprent?

Deze spotprent is van *vóór* / *na* 1949, want

.....

d Waaraan is te zien dat het bijna oorlog was?

.....
.....
.....

Bron 4 Spotprent. De presidenten van de Sovjet-Unie (links) en de Verenigde Staten (rechts) tijdens de Koude Oorlog.

19 Welke zin past het best bij het begrip ‘Koude Oorlog’?

- A De VS en de Sovjet-Unie gingen als vrienden met elkaar om.
- B De VS en de Sovjet-Unie vochten voortdurend met elkaar.
- C De VS en de Sovjet-Unie waren vijanden, maar het werd geen echte oorlog.

Leerdoel

Ik kan uitleggen waarom er twee bondgenootschappen waren.

Leertekst

Vanaf 1945 liepen de spanningen op tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. De Sovjet-Unie had Oost-Europa bevrijd en hield dat gebied na de oorlog onder controle.

Oost-Europese landen kwamen onder leiding van de Sovjet-Unie. In die landen voerden de Russen het communisme in. De bestuurders van de Oost-Europese landen moesten doen wat de Sovjet-Unie hun vertelde. De Russen voelden zich veilig achter deze strook van Oost-Europese landen.

De Verenigde Staten vertrouwden de bedoelingen van de Sovjet-Unie niet. Zij dachten dat de Russen heel Europa wilden veroveren. Daarom gaven de Verenigde Staten veel hulp aan de landen in West-Europa. Als de economie en de democratie

daar hersteld waren, dan zouden mensen communisme ook niet zo snel steunen, zo dachten de Amerikanen. Ook bleven er Amerikaanse troepen in West-Europa.

Zo raakte Europa na de oorlog in tweeën verdeeld. Tussen het democratische West-Europa en het communistische Oost-Europa ontstond een zwaarbewaakte grens, met mijnevelden, prikkeldraad en wachttorens. Die tweedeling werd in 1949 definitief door de oprichting van de **NAVO**. Dat is een bondgenootschap van de Verenigde Staten, Canada, Nederland, Frankrijk, Groot-Brittannië en andere landen in West-Europa. Deze landen beloofden elkaar te helpen als één van hen werd aangevallen. De Sovjet-Unie reageerde in 1955 met zo'n zelfde bondgenootschap voor landen in Oost-Europa: het **Warschaupact**.

20 Hoe was de relatie tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten tijdens de Tweede Wereldoorlog?

Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten *bondgenoten / vijanden* want

21 Wat gebeurde er met Europa na 1945? Streep de foute woorden door.

Veel landen in West-Europa werden bondgenoot van de *Sovjet-Unie / VS*.

Veel landen in Oost-Europa werden bondgenoot van de *Sovjet-Unie / VS*.

22 De Koude Oorlog was een oorlog van wantrouwen en angst.

a Waar was de Sovjet-Unie kort na 1945 bang voor?

.....

b Waarom vertrouwden de Verenigde Staten de Sovjet-Unie niet kort na 1945?

.....

23 In 1949 werd de NAVO opgericht.

a Welk bondgenootschap richtte de Sovjet-Unie enkele jaren later op?

.....

b Om welke reden waren veel Europese landen blij dat ze bij de NAVO zaten?

- A Als de Sovjet-Unie zou aanvallen, zouden ze samen sterk staan.
- B Met de NAVO hielden ze de grote stroom vluchtelingen uit Oost-Europa tegen.
- C Op die manier wisten ze zeker dat ze hun economie weer konden opbouwen.
- D Zo voorkwamen ze een echte oorlog met de Sovjet-Unie en de Oost-Europese landen.

24 Gebruik eventueel een atlas. Bij welk bondgenootschap horen de landen?

	NAVO	Warschaupact
Canada		
Frankrijk		
Groot-Brittannië		
Hongarije		
Nederland		
Polen		
Sovjet-Unie		

25 Tussen het democratische West-Europa en het communistische Oost-Europa ontstond een zwaarbewaakte grens, met mijnevelden, prikkeldraad en wachttorens. Waardoor ontstond deze grens?

.....

26 Gebruik bron 5. Wat gebeurt er als Nederland wordt aangevallen door Algerije? (Algerije is een land in Noord-Afrika.)

- A Dan zal Algerije steun krijgen van de andere NAVO-landen.
- B Dan zal Nederland verliezen, want Nederland is veel kleiner dan Algerije.
- C Dan zullen alle NAVO-landen meehelpen om Nederland te verdedigen.
- D Niets, want Algerije is geen lid van de NAVO.

Bron 5 De Europese NAVO-landen in 1989. De andere NAVO-landen zijn: de Verenigde Staten en Canada.

Leerdoel

Ik kan een historische vraag beantwoorden met informatie die ik in een bruikbare bron gevonden heb.

Uitleg Hoe weet ik of een bron bruikbaar is?

Als je een historische vraag wilt beantwoorden, zoek je naar bronnen die informatie geven over jouw vraag. Maar hoe weet je of een bron bruikbaar is? Daarvoor onderzoek je het volgende:

- 1 Je kijkt of de bron over het onderwerp gaat van je historische vraag.
- 2 Je kijkt of de bron gaat over de juiste tijd (wanneer) en de juiste plaats (waar). Klopt dat allemaal, dan is de bron bruikbaar.

27 Gebruik de uitleg. Tijdens de Koude Oorlog wilden de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten allebei het sterkste land zijn, ook in de ruimtevaart. Ze begonnen een ‘ruimtewedloop’: wie kon het eerst een mens op de maan zetten?

Je gaat de volgende historische vraag onderzoeken: ‘Wat vonden Nederlanders tussen 1950 en 1970 van de ruimtewedloop tussen de VS en de Sovjet-Unie?’

- a** Wat is het **onderwerp** van je historische vraag?
- A Wat Nederlanders vonden van de ruimtewedloop tussen de VS en de Sovjet-Unie.
 - B Wat Nederlanders vonden van de Sovjet-Unie.
 - C Wat Nederlanders vonden van de VS.

b Welke **tijd** onderzoek je?

- A 1950-1960.
- B 1950-1970.
- C 1960-1970.

c Welk **land** onderzoek je?

- A De Sovjet-Unie.
- B De Verenigde Staten.
- C Nederland.

28 Hoe past de ruimtewedloop tussen de VS en de Sovjet-Unie bij de Koude Oorlog? Streep de foute woorden door.

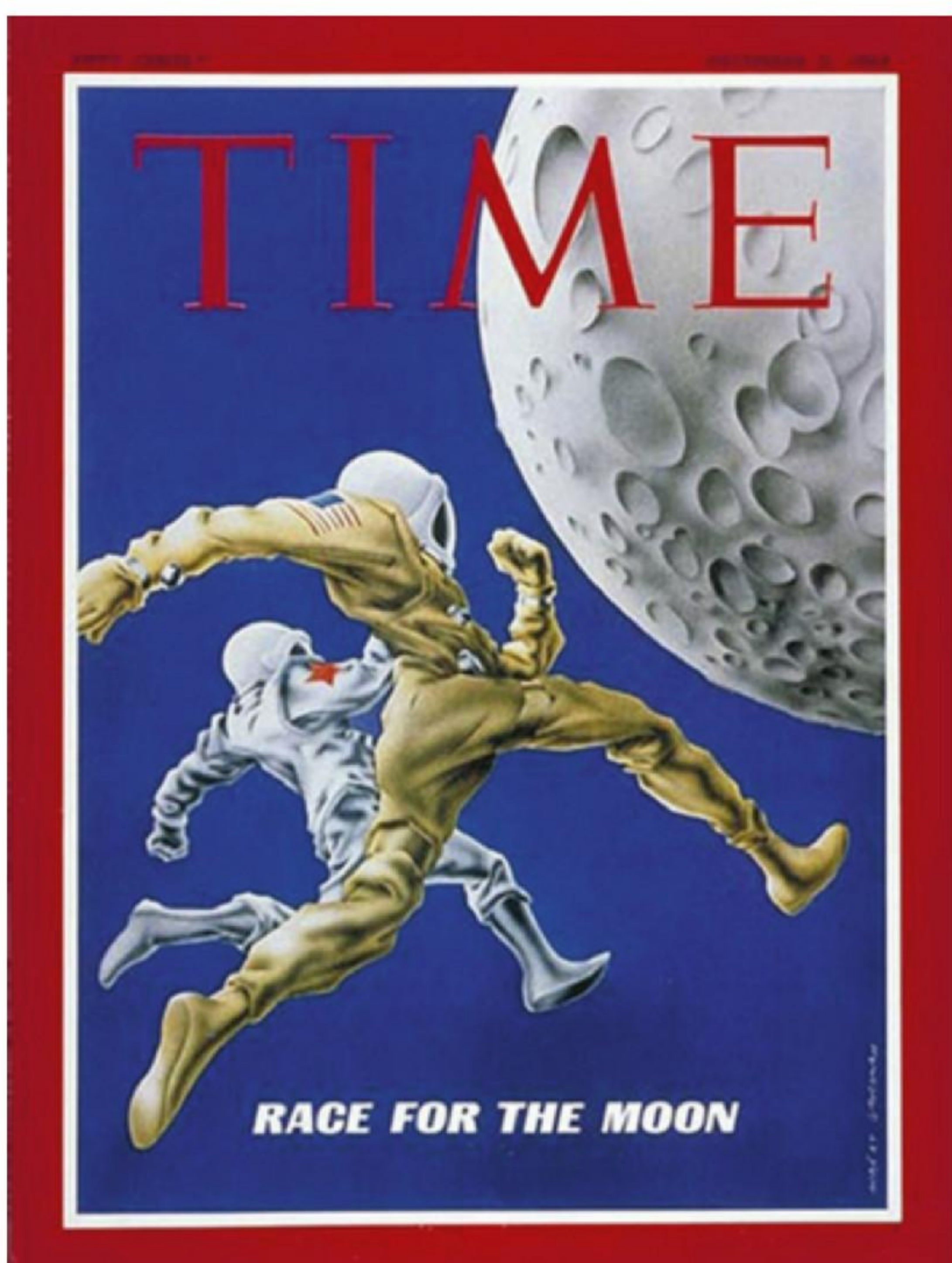
Tijdens de Koude Oorlog was er *ruzie* / *vriendschap* tussen de VS en de Sovjet-Unie. Beide landen wilden *de sterkste zijn* / *elkaar helpen*. Een ruimtewedloop, wie als eerste een mens op de maan zet, past daar *wel* / *niet* bij.

29 Gebruik bron 6 en 7. Streep de foute woorden door.

Bron 6 en 7 gaan *allebei* / *geen van beide* over de ruimtewedloop tussen de VS en de Sovjet-Unie.

Bron 6 gaat over *de VS* / *Nederland* in 1968 / 1998.

Bron 7 gaat over *de Sovjet-Unie* / *Nederland* in 1957 / 1977.

Bron 6 Op de omslag van dit Amerikaanse tijdschrift uit 1968 staat: ‘Race naar de maan’. Twee astronauten, één uit de VS en één uit de Sovjet-Unie, rennen naar de maan. Beide landen wilden als eerste de maan bereiken.

Bron 7 De Sovjet-Unie was in 1957 het eerste land met een satelliet (kunstmaan) in de ruimte. Een Nederlandse krant gaf de reacties van enkele belangrijke personen.

Een astronoom van de Utrechtse sterrenwacht zei: ‘Het maakt niet uit wie het eerste was. Het is bijzonder dat de mensheid tot zo’n grootse prestatie in staat is.’

De toenmalige minister-president zei: ‘Een nieuwe overwinning voor wetenschap en techniek. Zeer interessant. Ik hoop dat deze nieuwe uitvinding voor vrede zal worden gebruikt en niet voor oorlog.’

30 Gebruik bron 6 en 7. Je wilt een antwoord zoeken op de volgende vraag: ‘Wat vonden Nederlanders tussen 1950 en 1970 van de ruimtewedloop tussen de VS en de Sovjet-Unie?’

a Zijn bron 6 en 7 bruikbaar om deze vraag te beantwoorden? Maak het schema kloppend. Het eerste antwoord krijg je cadeau.

	Juiste onderwerp	Juiste tijd (wanneer)	Juiste plaats (waar)
Bron 6	Ja	Ja / Nee	Ja / Nee
Bron 7	Ja / Nee	Ja / Nee	Ja / Nee

b Leg uit waarom bron 7 het beste bruikbaar is voor het beantwoorden van de vraag.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

31 Welk woord hoort bij de omschrijving? Zet het juiste woord in de puzzel.

- 1 Als er een atoomaanval dreigt, dan zoek je bescherming in deze ruimte.
- 2 Soort wedstrijd tussen landen om de beste en de meeste wapens te maken.
- 3 Bondgenootschap van Oost-Europese landen, met als doel elkaar te helpen en te beschermen.
- 4 Groot land dat een atoombom wierp op Japan.
- 5 Amerikaanse economische hulp aan landen in West-Europa.
- 6 Bondgenootschap van de VS, Canada en Europese landen, met als doel elkaar te helpen en te beschermen.
- 7 Periode waarin een oorlog dreigt, maar er niet echt gevochten wordt.
- 8 Groot land in Oost-Europa met veel kernwapens.
- 9 Kernwapen.

32 De letters in de blauwe vakjes van de puzzel vormen samen een woord. Welk woord?

.....

33 In de woorden hieronder staan de letters op de verkeerde plek. Schrijf jij ze goed? De woorden horen allemaal bij de Koude Oorlog.

Abuc:

standafketraslange:

AVON:

apenwopwolde:

Arschpactauw:

34 Maak de samenvatting. Vul de ontbrekende woorden in.

De periode tussen 1945 en

noemen we de

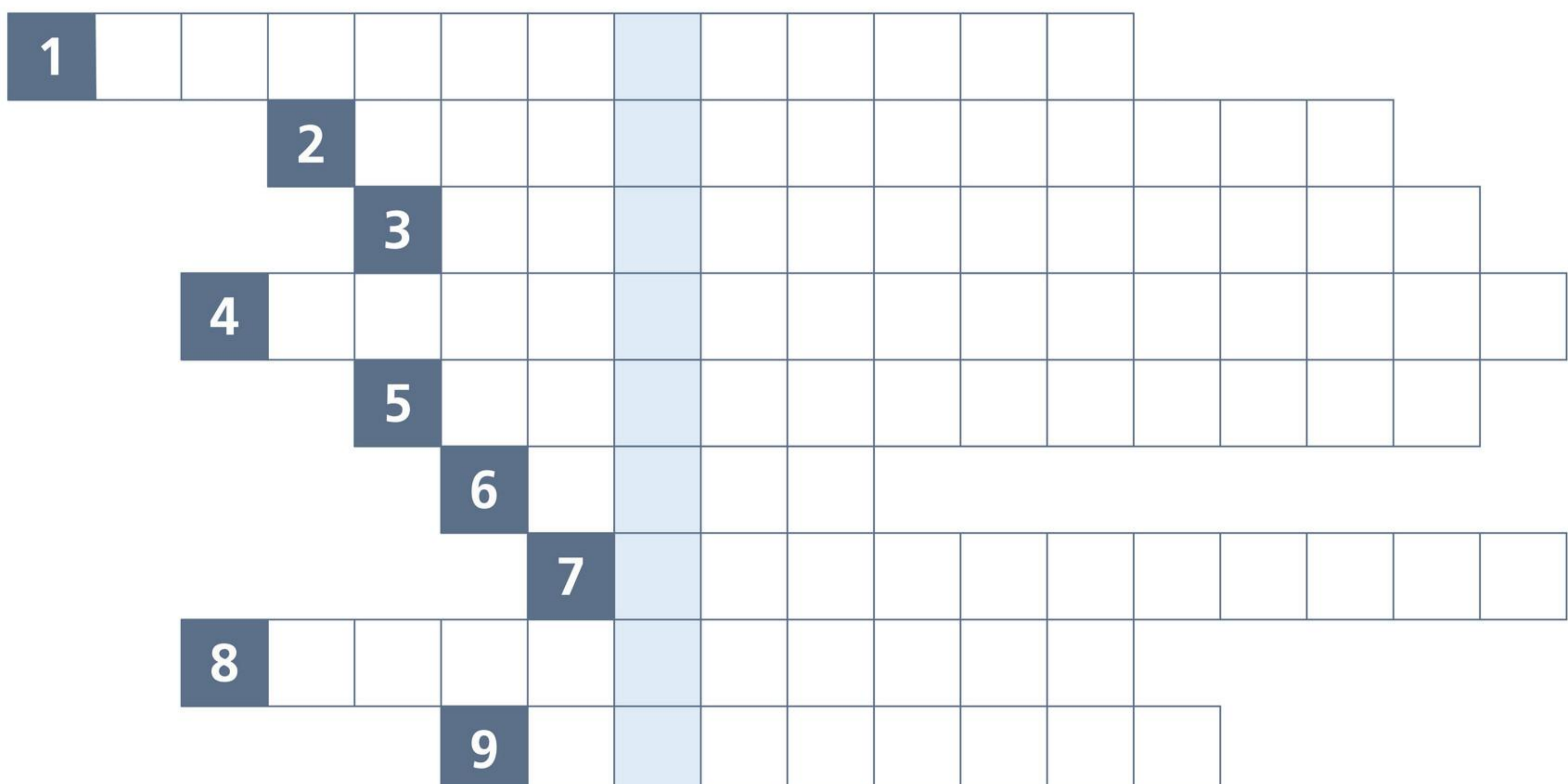
Het was een tijd waarin de

en de probeerden

elkaar bang te maken door steeds meer en

sterkere te maken. Zo

ontstond de

35 Marouschka en William wonen in heel verschillende landen.

De vader van Marouschka is lid van de Communistische Partij. Hij helpt mee het land te besturen. Hij vindt het prettig dat zijn land in 1949 een atoombom kreeg. Af en toe gaat Marouschka met haar ouders op vakantie naar een land in Oost-Europa, dat ook lid is van het Warschaupact. Net als haar vader vindt Marouschka het belangrijk dat mensen gelijk zijn aan elkaar.

De moeder van William vindt het geweldig dat haar land hulp geeft aan landen in Europa. Ze is bang dat de communisten het daar voor het zeggen krijgen. Dat moet niet. God, wat is ze bang geweest! Bijna was het weer oorlog geweest door die raketten op Cuba. Net als zijn moeder is William vóór vrijheid en vindt hij dat mensen zoveel mogelijk zelf moeten kunnen beslissen.

Marouschka en William zouden graag penvrienden worden en brieven aan elkaar schrijven, maar dat gaat niet.

- a** Streep de foute woorden door.
 Marouschka woont in de *Sovjet-Unie* / *Verenigde Staten*.
 William woont in de *Sovjet-Unie* / *Verenigde Staten*.

b Stel dat Marouschka en William elkaar toch konden schrijven. Waarover zouden ze het hebben? Maak de brieven af.

Brief van William aan Marouschka
 1 oktober 1962

Beste Marouschka,
 Het gaat goed met mij. Hoe is het met jou?
 Het is hier nog best warm.
 Mijn ouders kijken veel naar de tv over wat er gebeurt op Cuba. Ze zijn heel bang dat het misgaat en dat we ...

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Brief van Marouschka aan William
 30 oktober 1962

Beste William,
 Hoe gaat het met jou? Het begint hier in Moskou al weer kouder te worden.
 We volgen de gebeurtenissen in Cuba op de radio.
 Ik ben zo blij dat ...

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

§3 Koloniën worden vrij

Bron 1

Intro

‘Oma, waarom toeteren alle auto’s, dansen de mensen op straat en zwaaien ze met vlaggen?’ ‘Vandaag is het feest, Luka. Feest, omdat we nu een vrij land zijn! Eindelijk hebben we ons eigen land en horen we niet meer bij Sudan.’ Maar oma, hoe komt dat dan?’ ‘In de 19e eeuw maakten de Britten uit waar de grens lag. Maar zij hielden geen rekening met de verschillende volkeren die hier wonen. Toen de Britten weggingen, was er jarenlang oorlog want de verschillende volkeren wilden hun eigen land. En nu, in 2011, is het eindelijk zover! We hebben ons eigen land: Zuid-Sudan. Daarom is iedereen blij.’

*De vraag van deze paragraaf is:
Hoe verliep de dekolonisatie?*

1 Bekijk bron 1.

a In welk jaar ontstond het land Zuid-Sudan?

.....

b Maak de zinnen kloppend.

Sudan was een *Britse / Franse* kolonie.

Nadat het onafhankelijk was geworden,

waren *Europeanen / Sudanezen* er de

baas. Er begon een *goede tijd / jarenlange*

oorlog. Bron 1 laat zien dat de periode van

kolonisatie *helemaal geen / ook* invloed

heeft op gebeurtenissen in onze tijd.

2 Bekijk bron 1.

Bedenk zelf een goede titel bij de foto.

.....

.....

3 Hoe ontstond Zuid-Sudan? Zet de

gebeurtenissen in de juist volgorde.

A Britten maakten uit hoe de grenzen van het land Sudan liepen.

B Britten kwamen naar Afrika.

C De verschillende volkeren wilden hun eigen gebied.

D Het land Zuid-Sudan ontstaat.

E Jarenlang was er oorlog in Sudan.

De juiste volgorde is:

4 Gebruik bron 2.

a Wanneer werden de meeste landen in Afrika onafhankelijk?

A Vóór 1950

B Tussen 1950-1959

C Tussen 1960-1969

D Na 1969

b 1960 wordt het 'jaar van Afrika' genoemd.

Bedenk wat daarvan de reden is.

.....

.....

c Maak de zin kloppend.

De meeste koloniën in Azië werden

eerder / later onafhankelijk dan de

koloniën in Afrika.

5 Bedenk een reden waarom er een oorlog

ontstond in een gebied dat een kolonie was.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Bron 2

A Nationalisme in de koloniën

Leerdoel

Ik kan uitleggen waardoor het nationalisme opkwam in de koloniën.

Leertekst

Al rond 1900 ontstonden in veel koloniën nationalistische bewegingen: eerst in Azië en later in Afrika. Deze bewegingen streden voor **onafhankelijkheid**. Dat betekent dat de inwoners zelf hun land wilden besturen; zij wilden geen kolonie meer zijn. Voor dit nationalisme waren meerdere oorzaken.

Ten eerste kregen de kinderen in de koloniën steeds meer onderwijs. In Azië kregen kinderen al vóór de Tweede Wereldoorlog de kans om naar school te gaan. In Afrika gebeurde dat pas na de Tweede Wereldoorlog. Daardoor ontstond een goed opgeleide groep mensen. Deze groep protesteerde tegen economische uitbuiting, het gebrek aan democratie en de ongelijkheid in de koloniën.

Een tweede oorzaak was de Tweede Wereldoorlog. Tijdens de oorlog had Japan

veel koloniën van Frankrijk en Groot-Brittannië veroverd. In 1942 werd ook Nederlands-Indië veroverd door Japan. Daaruit bleek dat de Europeanen toch niet zo machtig waren als gedacht. Vóór de Japanse bezetting hadden de Europese overheersers het nationalisme kunnen onderdrukken. Maar na de Tweede Wereldoorlog waren de Europese landen verzwakt. Daardoor konden zij hun koloniën minder goed onder controle houden.

Veel koloniën hielpen tijdens de Tweede Wereldoorlog de Europese landen die bezet waren. Zo leverden Afrikaanse landen bijvoorbeeld soldaten en belangrijke grondstoffen voor de wapenindustrie. Daarvoor kregen ze nauwelijks een beloning. Na de Tweede Wereldoorlog werden veel koloniën in Azië onafhankelijk. Hierdoor werd ook het nationalisme in Afrika sterker.

6 a (t) Welk begrip past bij een kolonie die een zelfstandige staat wil zijn?

- A Antisemitisme.
- B Bondgenootschap.
- C Koude Oorlog.
- D Nationalisme.

b (t) Wanneer is een land onafhankelijk?

.....
.....

c Wat probeerden de nationalistische bewegingen in de koloniën te bereiken?

.....
.....
.....
.....

7 a Wat was het belangrijkste doel van nationalisten in de koloniën?

- A Ze protesteerden tegen de ongelijkheid tussen witte en niet-witte mensen.
- B Ze wilden beter onderwijs voor hun kinderen.
- C Ze wilden dat hun eigen bevolking de baas werd van hun land.
- D Ze wilden meer aandacht voor de geschiedenis en cultuur van de bewoners van de kolonie.

b ^(t) Onderstreep in tekst A ‘Nationalisme in de koloniën’ twee oorzaken voor het toegenomen nationalisme in de koloniën. Onderstreep telkens één zin.

8 ^(t) Wat is economische uitbuiting?

- A Geld verdienen door misbruik van iemand te maken.
- B Iemand tegen een hoog loon veel buiten laten werken.
- C Iets maken en dat proberen te verkopen.

9 a Welke problemen hadden Europese landen in de periode 1939-1945?

	Europa	Azië
Hier veroverden de Duitsers grote gebieden tijdens de Tweede Wereldoorlog en werd gevochten voor vrijheid.		
Hier werden koloniën veroverd door Japan.		

b De Indonesiërs keken na de Japanse verovering minder op tegen de Nederlanders. Hoe kwam dat?

.....

c Hoe zullen nationalistische Indonesiërs naar de Japanners hebben gekeken? Zij zagen de Japanners als *bevrijders* / *bezitters*, want

.....

10 In Afrika ontstond het nationalisme later dan in Azië. Waarom? Streep de foute woorden door.

In Afrika kregen kinderen *eerder* / *later* de kans om naar school te gaan dan in Azië. De meeste Afrikaanse koloniën werden tijdens de Tweede Wereldoorlog *wel* / *niet* bezet. In Azië werden koloniën *wel* / *niet* bezet.

11 Gebruik bron 3.

a Welke grondstof werd tijdens de Tweede Wereldoorlog uit Suriname gehaald?

.....

b Om welke reden kon Nederland dat makkelijk doen?

.....

Bron 3 Bauxiet uit Suriname.

Bauxiet is een grondstof voor het maken van aluminium. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden vliegtuigen gemaakt van aluminium. Al in 1941 was de Nederlandse kolonie Suriname de grootste bauxietproducent ter wereld. 1943 was een topjaar. 60% van het benodigde bauxiet kwam toen uit Suriname.

Leerdoel

Ik kan uitleggen waarom dekolonisatie vaak tot conflicten leidde.

Leertekst

Kort na de Tweede Wereldoorlog werden veel koloniën in Azië onafhankelijk. Dat heet **dekolonisatie**. In de Britse kolonie India hadden mensen jarenlang gestreden voor onafhankelijkheid, zonder succes. Maar voor de Britten werd langzaam duidelijk dat onafhankelijkheid van de koloniën onvermijdelijk was. In 1947 werd India onafhankelijk.

De meeste andere Europese landen wilden hun koloniën niet zomaar opgeven. De koloniën waren belangrijk voor de economie van deze landen. Uit de koloniën haalden Europese bedrijven grondstoffen. Ook verkochten ze daar producten uit Europa. Bovendien dachten veel Europeanen dat

de inwoners van de koloniën zichzelf nog niet konden besturen. Door deze houding ontstonden er in veel koloniën conflicten.

In Nederlands-Indië riepen nationalistinnen in 1945 de onafhankelijkheid uit. Nederland accepteerde deze niet en stuurde een leger naar Indonesië. Pas toen de Verenigde Staten dreigden Nederland geen economische hulp meer te geven, gaf Nederland de strijd op. In 1949 werd Indonesië onafhankelijk.

Tussen 1950 en 1970 kwam de dekolonisatie ook in Afrika op gang. De Britten gaven veel koloniën onafhankelijkheid, de Fransen verzetten zich langer tegen het nationalisme. Dat leidde in Marokko tot een korte oorlog en in Algerije tot een lange, bloedige strijd.

- 12 a** t Wat betekent dekolonisatie?
- A Dat een kolonie onafhankelijk wordt.
 - B Dat een land een kolonie wordt.
 - C Dat er bijzondere spullen worden verhandeld.
 - D Dat twee landen samenwerken.
- b** Welk land zag als eerste in dat dekolonisatie niet te voorkomen was?
-

- 13 a** t Wat is een afzetmarkt?
- A Een gebied waar producten worden verkocht.
 - B Een land dat is afgezet met een groot hek.
 - C Een plek waar grondstoffen worden gekocht.

- b** Om welke twee economische redenen wilden Europese landen hun koloniën niet kwijt?
- A Dan werden ze zelf minder machtig en dat wilden ze niet.
 - B De koloniën waren een afzetmarkt voor Europese producten.
 - C Uit de koloniën kwamen belangrijke grondstoffen.
 - D Ze dachten dat de mensen in de koloniën (nog) niet in staat waren om zichzelf te besturen.

- c** Om welke twee politieke redenen wilden Europese landen hun koloniën niet kwijt?
- A Dan werden ze zelf minder machtig en dat wilden ze niet.
 - B Europese bedrijven verkochten hun producten in de koloniën.
 - C Uit de koloniën kwamen belangrijke grondstoffen.
 - D Ze dachten dat de mensen in de koloniën (nog) niet in staat waren om zichzelf te besturen.

14 Hoe werd Nederlands-Indië onafhankelijk? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.

- A** De Verenigde Staten zetten Nederland onder druk.
- B** Japan verslaat het Nederlandse leger in Indonesië.
- C** Nationalisten roepen de onafhankelijkheid uit.
- D** Nederland geeft toe dat Indonesië onafhankelijk is.
- E** Nederland stuurt een leger naar Indonesië om de orde te herstellen.

De goede volgorde is:

- 15 a** Van welk land waren de landen in het schema een kolonie? Zet je antwoord in de tweede kolom. Kies uit: *Frankrijk* • *Groot-Brittannië* • *Nederland*.
- b** Verliep de dekolonisatie wel of niet makkelijk? Zet je antwoord in de derde kolom.

Land	Was een kolonie van ...	Wel of niet makkelijk?
India		
Indonesië		
Algerije		

16 Gebruik bron 4.

- a** Waaraan is te zien dat Indonesië en Nederland tegenover elkaar staan?
- A Indonesiërs willen dat de Hollanders blijven.
 - B Indonesische soldaten roepen op tot vrede.
 - C Nederlanders worden agressieve Hollanders genoemd.

b Van wanneer is deze poster? Leg je antwoord uit.

Deze poster is van *vóór* / *na* de Tweede Wereldoorlog, want

.....

Bron 4 Poster van het Indonesische Nationale Leger.

C Gevolgen van kolonialisme

Leerdoel

Ik kan drie gevolgen van kolonialisme voor de koloniën uitleggen.

Leertekst

Uiteindelijk werden bijna alle koloniën onafhankelijk. Maar de periode van kolonisatie had grote gevolgen voor deze nieuwe landen.

Het koloniale bestuur dat bestond uit Europeanen, verdween. In de nieuwe landen ontstonden vaak ruzies over de macht. Het gevolg was dat in veel van deze landen geen democratisch bestuur kwam. Vaak greep één groep of het leger de macht.

Tijdens de kolonisatie hadden Europese landen onderling de gebieden in Afrika verdeeld. Ze hadden 'gewoon' een grens

op de kaart getrokken en zo de veroverde gebieden verdeeld. Daardoor woonden sommige volken verspreid over meerdere landen of woonden er juist verschillende volken in één land. Dat is het tweede gevolg. In veel landen vochten volken om de macht of voor een eigen land.

Ten slotte bleven de nieuwe landen vaak economisch afhankelijk van Europa. Hun economie maakte vooral producten voor de Europese markt. Ze hadden geen kennis en geen geld om het onderwijs te verbeteren en de economie te veranderen, bijvoorbeeld door zelf fabrieken te bouwen. Daardoor bleef het grootste deel van de bevolking heel arm.

17 ^(t) Onderstreep in tekst C 'Gevolgen van kolonialisme' drie gevolgen van kolonialisme voor nieuwe landen.

18 a ^(t) Welk begrip hoort bij een land waar één groep of het leger de macht heeft?

- A Democratie.
- B Dictatuur.
- C Koninkrijk.
- D Republiek.

b Voor de bevolking van een land werd het bestuur na de onafhankelijkheid vaak niet beter. Waarom niet?

In veel voormalige koloniën was *wel een / geen* democratie, waardoor de bevolking

.....
.....

19 Europese landen hadden in Afrika grenzen op de kaart getrokken, zonder rekening te houden met de bewoners van het gebied. Welk probleem werd hierdoor veroorzaakt?

- A Dat één groep of het leger de macht greep.
- B Dat landen economisch afhankelijk werden van Europa.
- C Dat volken verspreid woonden over verschillende landen.

20 Om welk soort probleem gaat het? Vul de ontbrekende woorden in. Kies uit: *cultureel* • *economisch* • *politiek-bestuurlijk* • *sociaal*.

- 1** Geen democratie is een probleem.
- 2** Ruzie om macht tussen volken is een probleem.
- 3** Economische afhankelijkheid is een probleem.

21 Veel voormalige koloniën bleven op economisch gebied afhankelijk van Europese landen. Wat waren daarvoor twee redenen?

- A De economie van voormalige koloniën maakte vooral producten voor Europa.
- B De grenzen van de nieuwe landen waren gemaakt door Europeanen.
- C De voormalige koloniën hadden geen geld om de economie te verbeteren.
- D Het nieuwe bestuur hield de Europeanen te vriend.
- E In de koloniën woonden vooral arme mensen.

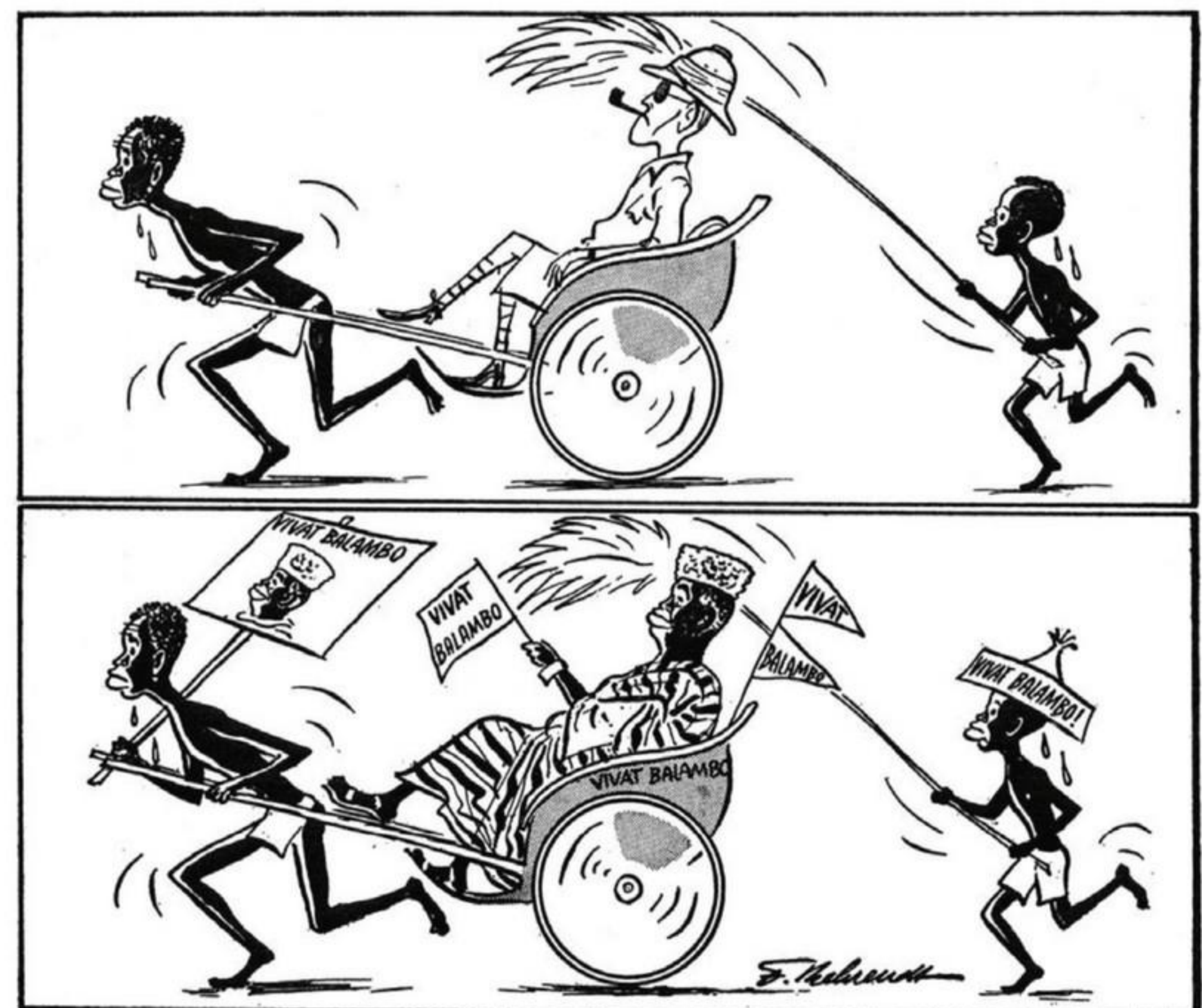
22 Gebruik bron 5.

a Wat is op de tekening te zien? Kies uit: *Afrikanen* • *Europeanen* • *nieuwe machthebbers*.

Vóór 1960 werkten de in Congo hard voor de
Vanaf 1960 werkten ze hard voor de
De situatie vanaf 1960 was dus niet echt een voor de bevolking.

b Bij welk begrip past deze prent?

- A Dekolonisatie.
- B Koude Oorlog.
- C Nationalisme.

Januar 1960 Neue Leute

Bron 5 Spotprent over Congo uit 1960. Het bovenste deel laat de situatie vóór 1960 zien, het onderste deel de situatie vanaf 1960. De titel is: 'Een verbetering?' (Tekening van Fritz Behrendt.)

Nelson Mandela

In 1990 werd Nelson Mandela na 27 jaren gevangenisstraf vrijgelaten. Mandela had al die tijd gevangengezeten omdat hij vocht voor gelijkheid tussen witte en donkere mensen. Vier jaar nadat hij vrijkwam, werd hij de eerste donkere president van Zuid-Afrika.

De vraag is:

Wie was Nelson Mandela?

Info 1

Nelson Mandela werd geboren in 1918. In 1941 werd hij lid van een politieke partij: het ANC (Afrikaans Nationaal Congres). Die partij verzette zich tegen discriminatie en ongelijkheid tussen witte en donkere mensen. In 1962 werd hij opgepakt en later gevangengezet op een eiland. In de gevangenis was het in de winter ijskoud. In de zomer was het verschrikkelijk heet. Het eten was slecht. Overdag moest Mandela stenen kapotslaan. Dat was enorm zwaar werk. Hij sliep op een mat op de betonnen vloer. Soms zag hij zijn vrouw wel meer dan een jaar niet. Hij mocht zelfs niet naar de begrafenis van zijn moeder.

Bron 6 President Nelson Mandela was in 1995 (in rugbykleden) bij een belangrijke rugbywedstrijd. Hij feliciteert een speler met de overwinning. Rugby was in Zuid-Afrika toen een sport voor alleen witte mensen. Mandela wilde dat veranderen.

23 Gebruik de intro en info 1. Welke drie zinnen passen bij Nelson Mandela?

- A Hij heeft een harde gevangenisstraf overleefd.
- B Hij vocht voor gelijkheid tussen donkere en witte mensen.
- C Hij was ongetrouwd.
- D In zijn gevecht tegen discriminatie was hij vóór het gebruik van geweld.
- E Op late leeftijd werd hij president van Zuid-Afrika.

24 Gebruik info 1 en bron 6. Streep de foute woorden door.

Nelson Mandela was *wel een / geen* rugbyspeler. Hij droeg de kleden en de pet van een rugbyspeler. Zo wilde hij laten zien dat rugby *alleen voor donkere / alleen voor witte / voor zowel donkere als witte mensen is*. Dat past *wel / niet* bij zijn levenslange strijd tegen discriminatie en ongelijkheid.

§4 De wereld van nu

Bron 1

Intro

'Kom Günter, kom! Vandaag gaat het volgens mij gebeuren!' 'Echt?' Günter gelooft het niet. Maar Dieter is ervan overtuigd. 'Er zijn zoveel mensen bij de muur, volgens mij gaat ie vallen.' 'Zou het echt? Na 28 jaar?' De Berlijnse Muur verdeelt de Duitse stad Berlijn in tweeën. De mensen in West-Berlijn zijn vrij, maar de mensen in Oost-Berlijn worden steeds in de gaten gehouden door hun regering. Die regering moet jarenlang doen wat de regering van de Sovjet-Unie zegt. In Oost-Berlijn protesteren steeds meer mensen op straat voor verandering. Ze willen zelf bepalen hoe ze leven: ze willen vrij zijn, net als in West-Berlijn. In de nacht van 8 op 9 november 1989 is het eindelijk zover; de muur wordt afgebroken. Berlijn is niet meer in tweeën gedeeld, maar vanaf nu weer één stad waar alle mensen vrij zijn. Een deel van de muur is blijven staan en herinnert ons aan deze periode. Het is nu een toeristische attractie geworden.

*De vraag van deze paragraaf is:
Welke problemen zijn er tegenwoordig?*

1 Bekijk en lees bron 1.

a Wanneer werd de Berlijnse muur gebouwd?

.....
.....

b Hoe was het leven in Berlijn in 1989? Maak de zinnen kloppend.

Mensen in *West-Berlijn* / *Oost-Berlijn* waren niet vrij. De *Verenigde Staten* / *Sovjet-Unie* bepaalde wat er in Oost-Berlijn gebeurde. Na maandenlange *oorlog* / *protesten* werd de Berlijnse muur afgebroken.

2 Wat gebeurde er met Europa na 1945?

	Sovjet-Unie	Verenigde Staten
Veel landen in West-Europa werden bondgenoot van de		
Veel landen in Oost-Europa werden bondgenoot van de		

3 Gebruik bron 2.

Wat was bijzonder aan Berlijn tijdens de Koude Oorlog?

- A De Amerikanen en Russen werkten er samen.
- B Er lag een stukje ‘Westen’ in het gebied van de Sovjet-Unie.
- C Het was een communistische stad in West-Duitsland.
- D In Berlijn bleef de grens tussen Oost- en West-Duitsland open.

Bron 2

4 a Waarvoor dient de Berlijnse Muur tot 1989?

- A De muur voorkomt dat mensen uit Oost-Berlijn vluchten.
- B De muur zorgt ervoor dat mensen zich deze periode blijven herinneren.
- C Het is een plek waar de inwoners van Berlijn feestvieren.

b Waarvoor dient een deel van de Berlijnse Muur na 1989?

- A De muur voorkomt dat mensen uit Oost-Berlijn vluchten.
- B De muur zorgt ervoor dat mensen zich deze periode blijven herinneren.
- C Het is een plek waar de inwoners van Berlijn feestvieren.

5 a Hoe heet het tijdvak van dit hoofdstuk?

.....

b Wanneer begint dit tijdvak?

.....

c Wanneer eindigt dit tijdvak?

.....

Leerdoel

Ik kan uitleggen welke grote problemen er in het Midden-Oosten zijn.

Leertekst

De Tweede Wereldoorlog zorgde voor grote veranderingen in het Midden-Oosten. Dat is een gebied met landen als Irak, Syrië en Israël. Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren zes miljoen Joden vermoord. Daardoor hadden veel landen begrip gekregen voor het **zionisme**. Dat is de wens van veel Joden om een eigen Joodse staat te stichten. In 1948 kwam er zo'n Joodse staat: Israël. Dit was tegen de zin van veel landen in het Midden-Oosten. De Verenigde Staten en het Westen steunden Israël ook bij ruzies met Arabische landen. Dat is de eerste oorzaak voor de problemen in het Midden-Oosten.

Ten tweede steunen de Verenigde Staten en West-Europa sommige machthebbers in het Midden-Oosten die hun eigen bevolking onderdrukken. In het Midden-Oosten zit veel olie in de grond. De westerse landen willen er zeker van zijn dat ze die olie kunnen kopen.

Daarom zijn ze goed bevriend met de leiders van de olielanden. Dit wordt hun door veel inwoners van die landen kwalijk genomen. Ten slotte groeit de steun voor groepen die hun politieke ideeën uit de islam halen: de **politieke islam**. Aanhangers van de politieke islam willen een islamitische samenleving, met wetten die passen bij de Koran. De politieke islam wijst ideeën uit het westen af, zoals de rechten van homoseksuelen en vrouwen.

In de jaren 1990 ontstond Al Qaida. Dit was een groep die vond dat mensen moesten leven volgens strenge, islamitische ideeën. Deze groep wilde daarom alle westerse invloed en macht uit landen in het Midden-Oosten weg hebben. Om dit doel te bereiken pleegde Al Qaida op 11 september 2001 – '9/11' – aanslagen in de Verenigde Staten. Dat is een voorbeeld van **terrorisme**. Dat betekent dat mensen geweld gebruiken om hun politieke doel te bereiken.

6 a t Wat is het zionisme?

.....
.....

b Waarom is het zionisme een voorbeeld van nationalisme?

A Nationalisme en zionisme zijn beide in Europa ontstaan.

B Nationalisten houden heel erg van hun eigen land. Zionisten hadden nog geen eigen land.

C Nationalisten willen voor hun volk een eigen land. Dat wilden de zionisten ook.

7 Het zionisme bestond al voor de Eerste Wereldoorlog.

a Door welke gebeurtenis kregen veel landen begrip voor het zionisme?

.....
.....
.....

b Wat is een belangrijke oorzaak van de opkomst van het zionisme?

- A Antisemitisme.
- B Feminisme.
- C Modern imperialisme.

8 ^t Onderstreep in tekst A ‘Midden-Oosten’ drie oorzaken voor de spanningen tussen het Westen en het Midden-Oosten.

9 a ^t Wat is een machthebber?

- A Een persoon die graag een land wil besturen.
- B Een schriftelijk bewijs dat iemand veel macht heeft.
- C Iemand die aan het hoofd van een land staat.
- D Iemand die plezier heeft in het gebruikmaken van zijn macht.

b De Verenigde Staten en het Westen steunen machthebbers in het Midden-Oosten die hun bevolking onderdrukken. Waarom steunen ze deze machthebbers?

.....
.....

10 a Wat willen aanhangers van de politieke islam? Vul de ontbrekende woorden in. Zij willen een samenleving met wetten die passen bij de

b Om welke reden zijn aanhangers van de politieke islam negatief over de VS en het Westen?

- A De VS en het Westen steunen Israël.
- B De VS en het Westen steunen niet-democratische regeringen.
- C Mensen in de VS en het Westen hebben verkeerde ideeën.

11 ^t ‘Terrorisme’ is afgeleid van het woord ‘terreur’. Wat betekent dit woord?

- A Hevig geweld dat door de wet is toegestaan.
- B Manier om met geweld de macht te grijpen.
- C Mensen bang maken door geweld te gebruiken.

12 Gebruik bron 3. In 2001 was de aanslag van Al Qaida op de Verenigde Staten succesvol. Welke zin over terrorisme is waar?

- A Als mensen het oneens zijn over het geloof, ontstaat er altijd terrorisme.
- B Onbegrip voor elkaars cultuur zorgt altijd voor terrorisme.
- C Terroristen proberen zo min mogelijk paniek te veroorzaken.
- D Terroristen willen mensen bang maken en zo hun doel bereiken.

Bron 3 Aanslag op het WTC, het hoogste gebouw in New York, op 11 september 2001.

Leerdoel

Ik kan uitleggen dat er na 1989 veel veranderde in de verhouding tussen de grote, machtige landen.

Leertekst

Tot 1989 hield de Koude Oorlog de hele wereld bezig. Europa was in tweeën verdeeld. Ook veel landen buiten Europa waren bondgenoot van de Verenigde Staten of van de Sovjet-Unie. Maar na 1989 veranderde de verhouding tussen de grote, machtige landen in de wereld.

Ten eerste kwam in 1989 een einde aan de communistische regeringen in de Oost-Europese landen. De mensen in Oost-Europa wilden meer vrijheid en welvaart, net als in West-Europa. Ze kwamen in opstand tegen hun regering. De Sovjet-Unie had zelf veel problemen en kon de Oost-Europese regeringen niet steunen. Overal in Oost-Europa maakten de communistische leiders plaats voor democratisch gekozen regeringen. Ook verdween de zwaarbewaakte grens met mijnenvelden, prikkeldraad en wachttorens, die tussen Oost- en West-Europa lag.

Bovendien kwam in 1991 een einde aan de communistische regering van de Sovjet-Unie. Voortaan heette dat land weer Rusland. Verschillende staten scheidden zich af van de voormalige Sovjet-Unie en werden onafhankelijk. Voorbeelden daarvan zijn Oekraïne, Estland, Letland en Litouwen. Veel Oost-Europese landen werden later lid van de NAVO. Het Warschaupact viel dus uit elkaar. Het was het **einde van de Koude Oorlog**. Dat betekent dat de periode van vijandschap en wantrouwen tussen de Verenigde Staten en bondgenoten en de Sovjet-Unie en bondgenoten voorbij was. In 1991 bleven de Verenigde Staten als enige supermacht over. Hierdoor hadden veel mensen het idee dat de democratie en de vrije, westerse economie definitief hadden 'gewonnen' van het communisme. De Amerikanen zagen het als hun taak om in de hele wereld voor orde en democratie te zorgen.

13 a Wat waren na de Tweede Wereldoorlog de twee machtigste landen ter wereld?

.....
.....

b (t) Een uitspraak: 'De verhouding tussen de grote, machtige landen in de wereld veranderde.'

Wat wordt bedoeld met deze uitspraak?

- A Dat de landen in de wereld ongeveer even sterk en machtig blijven.
- B Dat er rijke en arme landen in de wereld zijn.
- C Dat er slimme en domme landen in de wereld zijn.
- D Dat sommige landen macht kwijtraken en andere landen juist meer macht krijgen.

14 Wat was de periode van de Koude Oorlog?

- A 1939-1945.
- B 1940-1989.
- C 1945-1991.

15 a Welke landen waren vóór 1989 lid van de NAVO? En welke landen waren toen lid van het Warschaupact? Streep de foute woorden door.

Oost-Europese landen waren lid van *de NAVO / het Warschaupact*.

West-Europese landen waren lid van *de NAVO / het Warschaupact*.

b In 2004 werd Litouwen lid van de NAVO. Waarom wilde Litouwen dat graag? Streep de foute woorden door.

Door lid te worden van de NAVO werd Litouwen een bondgenoot van *de Verenigde Staten / Rusland*. Daardoor voelde het land zich beschermd tegen *de Verenigde Staten / Rusland*.

16 a Om welke reden kwamen mensen in Oost-Europa in opstand?

.....
.....

b Opstanden van burgers in Oost-Europa werden tot 1989 altijd door het Russische leger neergeslagen. Waarom gebeurde dat in 1989 niet?

- A De Sovjet-Unie was te zwak om de Oost-Europese regeringen nog te steunen.
- B De Verenigde Staten verboden het neerslaan van de opstanden.
- C De zwaarbewaakte grens bestond niet meer, waardoor burgers naar het Westen konden vluchten.
- D In de Sovjet-Unie was de communistische regering gevallen.

17 ^t Een uitspraak: 'De periode van vijandschap en wantrouwen tussen de Verenigde Staten en bondgenoten en de Sovjet-Unie en bondgenoten is voorbij.' Welk begrip hoort bij deze uitspraak?

- A Eerste Wereldoorlog.
- B Tweede Wereldoorlog.
- C Koude Oorlog.
- D Einde van de Koude Oorlog.

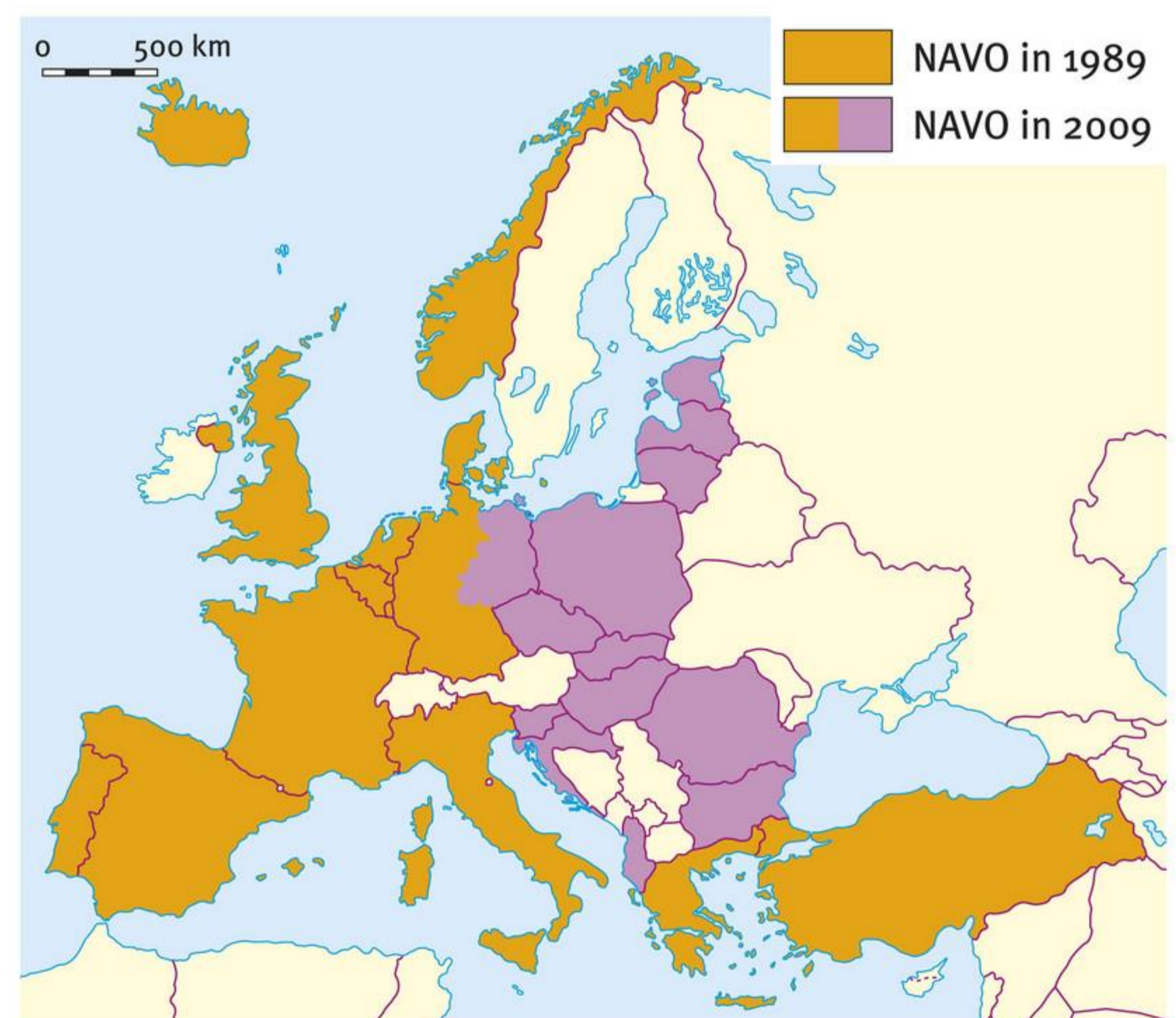
18 Direct na 1991 was er nog maar één supermacht in de wereld. Welk land was dat?

.....

19 Gebruik bron 4. Na 1989 werden steeds meer landen lid van de NAVO. Wat vond Rusland daarvan?

Rusland was daar *wel / niet* blij mee want

.....
.....

Bron 4 De Europese NAVO-landen in 2009. De andere NAVO-landen zijn: de Verenigde Staten en Canada.

Leerdoel

Ik kan uitleggen dat de wereld steeds meer verbonden raakt.

Leertekst

Tijdens de periode van de Koude Oorlog was de wereld verdeeld. Toch hebben sinds 1945 landen overal ter wereld steeds meer met elkaar te maken. Dat heet **globalisering**.

Sinds 1945 is de hoeveelheid producten die tussen landen verhandeld wordt, enorm toegenomen. Ook zijn grote bedrijven over de hele wereld actief. Zo kopen bijvoorbeeld Nederlandse bedrijven grondstoffen in Zuid-Amerika. Die grondstoffen vervoeren ze naar Azië om er een product van te laten maken. Ten slotte gaat het product naar Europa om daar te verkopen. In landen waar de lonen laag zijn, worden vooral producten gemaakt waarvoor veel handarbeid nodig is. Producten waarvoor goed opgeleid

personeel nodig is, worden vaker in westerse landen gemaakt. Een gevolg daarvan is dat de leiders van landen samen afspraken moeten maken.

Er zijn ook grote problemen waar alle landen van de wereld mee te maken hebben. Denk bijvoorbeeld aan klimaatverandering, kinderarbeid of de verspreiding van ziekten. Landen werken steeds vaker samen om die problemen op te lossen.

In de jaren 1960 kwam de televisie, in de jaren 1990 het internet. Hierdoor kunnen mensen zien hoe mensen aan de andere kant van de wereld zich kleden en gedragen. Daardoor verspreidden trends zich in korte tijd wereldwijd.

20 Tekst C ‘Globalisering’ bestaat uit vier alinea’s. Vul de ontbrekende woorden in. Kies uit: *eerste* • *tweede* • *derde* • *vierde*. Tip: zet een ‘1’ voor de eerste alinea, een ‘2’ voor de tweede enzovoort.

In de alinea staat uitleg van het begrip ‘globalisering’.

In de alinea lees je over de gevolgen van globalisering op economisch gebied.

In de alinea lees je over de gevolgen van globalisering op cultureel gebied.

In de alinea lees je over de gevolgen van globalisering op politiek gebied.

21 a (t) Wat is globalisering?

.....
.....
.....

b Om welk soort globalisering gaat het?

Maak de juiste combinaties.

- A** Landen maken afspraken over het milieu.
- B** Producten worden over de hele wereld verhandeld.
- C** Via internet verspreiden films zich snel.
- 1** Globalisering op cultureel gebied
- 2** Globalisering op economisch gebied
- 3** Globalisering op politiek gebied

A hoort bij

B hoort bij

C hoort bij

22 Hieronder staan drie voorbeelden van globalisering. Bij welk gebied past elk voorbeeld?

Voorbeeld	Gebied
Nederlandse dj's, zoals Armin van Buuren en Martin Garrix, zijn wereldwijd erg populair.	<i>Cultureel / Economisch / Politiek</i>
Het Nederlandse bedrijf Philips heeft fabrieken in Europa en bijvoorbeeld in Argentinië, Brazilië, China en op de Filipijnen.	<i>Cultureel / Economisch / Politiek</i>
Nederland maakt met andere landen afspraken om het klimaatprobleem op te lossen.	<i>Cultureel / Economisch / Politiek</i>

23 Door globalisering wordt werk verplaatst naar landen met de laagste lonen. Is dat volgens jou een voordeel of een nadeel? Leg je antwoord uit.

Dat is een *voordeel / nadeel*, want

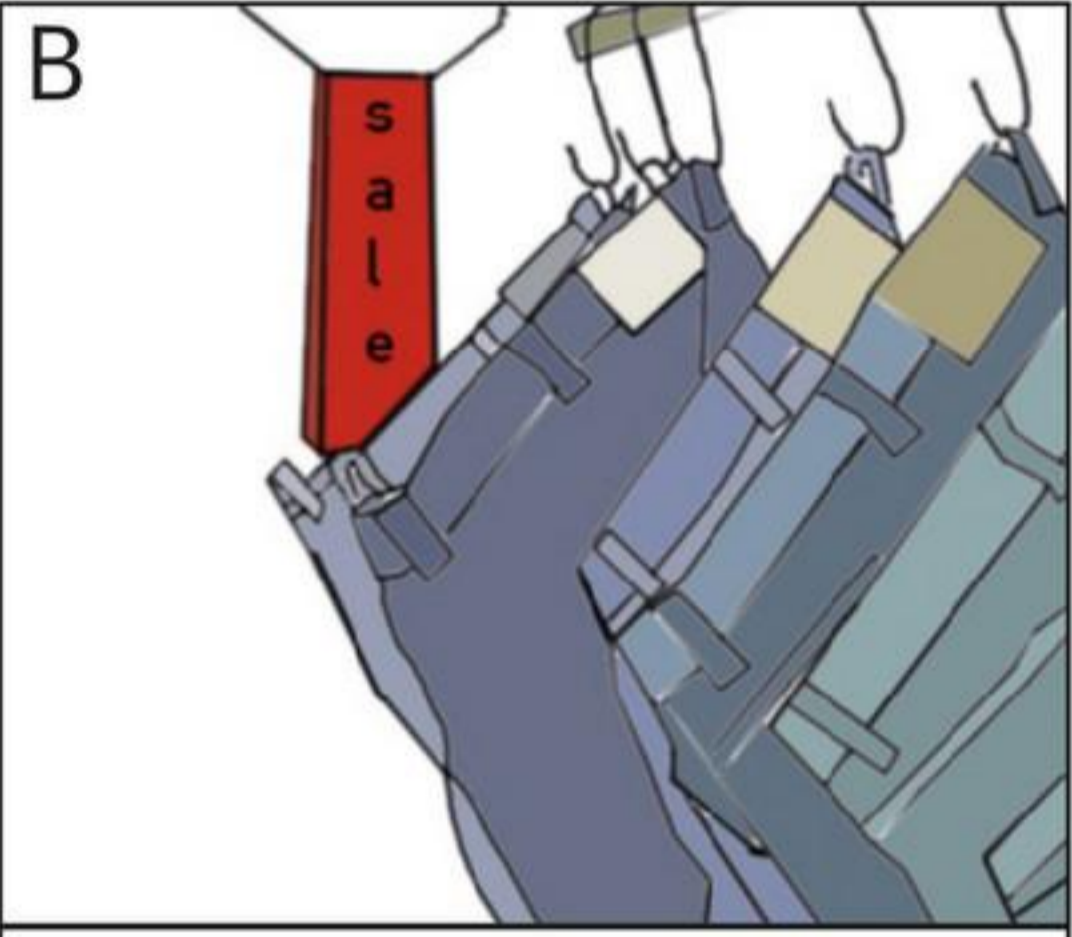

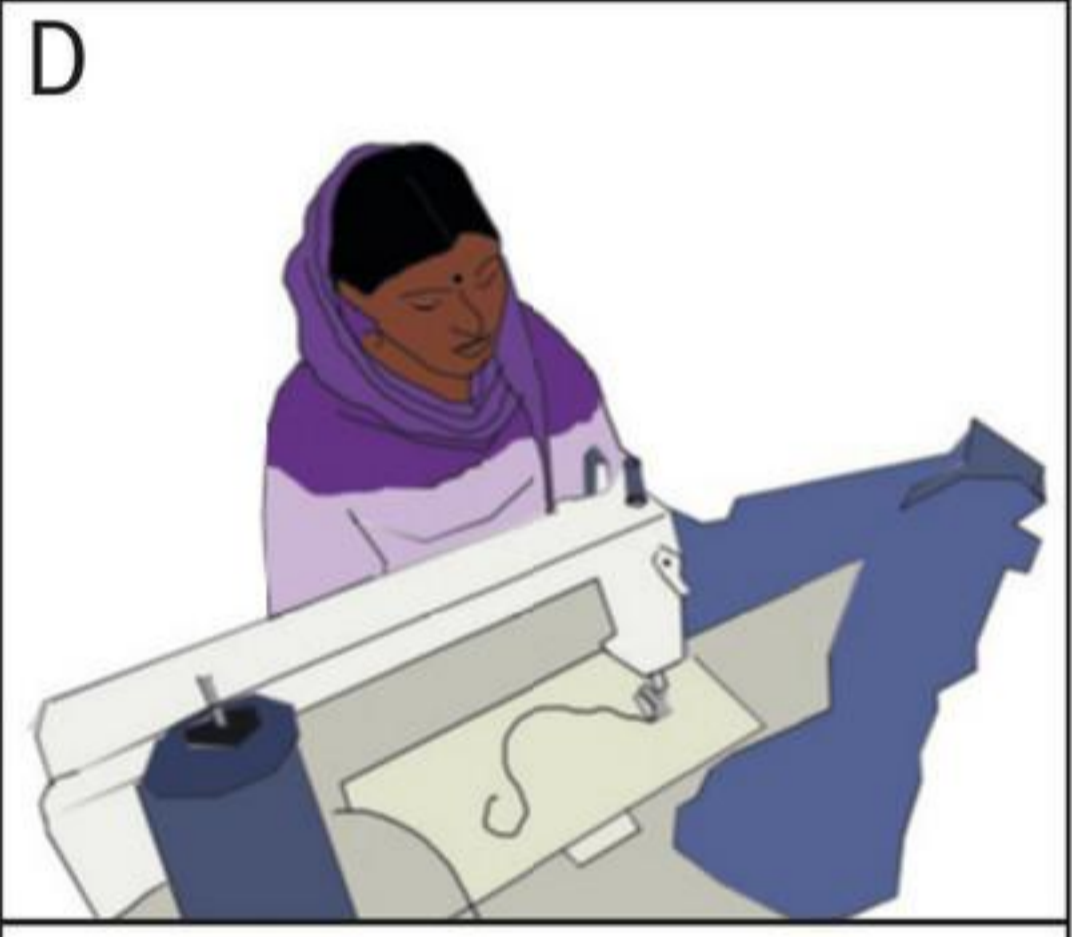
.....

.....

.....

.....

24 a Hoe gaat globalisering in de handel? Zet de volgende teksten onder de juiste plaatjes. Kies uit: *goedkoop gemaakt in Azië • grondstoffen zoals katoen uit Brazilië • in Nederland in de winkel • per schip van werelddeel naar werelddeel.*

A 	B
.....
C 	D
.....

b Zet de plaatjes uit vraag a in de goede volgorde. Eén plaatje gebruik je twee keer. Vul de letters in.

De goede volgorde is:

c Om welke reden is het over de hele wereld slepen van grondstoffen en producten misschien wel goed voor je portemonnee, maar niet voor het klimaat?

.....

.....

Intro

In het Midden-Oosten zijn grote problemen. Eén van de landen waar al lang veel problemen zijn, is Afghanistan. In 2021 zijn aanhangers van de politieke islam daar de baas geworden. Zij maakten van Afghanistan een islamitische samenleving. Hoe ging het één jaar later, dus in 2022, met de problemen in Afghanistan?

25 Gebruik bron 5 en 6. Wat is er veranderd sinds aanhangers van de politieke islam de baas zijn geworden in Afghanistan? Streep de foute woorden door.

Afghanistan	Vóór aanhangers van de politieke islam de baas werden	Eén jaar nadat aanhangers van de politieke islam de baas werden
Kinderen verkopen uit armoede	<i>Ja / Nee</i>	<i>Ja / Nee</i>
Naar het buitenland	<i>Ja / Nee</i>	<i>Ja / Nee</i>
Meisjes naar school tot 12 jaar	<i>Ja / Nee</i>	<i>Ja / Nee</i>
Vrouwen werken	<i>Ja / Nee</i>	<i>Ja / Nee / Gedeeltelijk</i>
Jongeren met 'een normaal leven'	<i>Ja / Nee</i>	<i>Ja / Nee</i>

Bron 5 Een journalist in een Nederlandse krant in 2022.

Het is erg triest. Veel jonge jongens en meiden in het land hadden tot 2021 een normaal leven. Ze gingen naar de universiteit en hadden vrienden. Nu zitten ze opgesloten in een land waaruit ze niet weg kunnen. De helft van de inwoners heeft echt te weinig eten om te overleven. Op sommige plekken verkopen ouders hun kinderen, omdat ze geen eten meer voor ze hebben. Deze kinderen gaan naar rijkere Afghanen en worden verkocht als bruid of huishoudhulp. Dat was vroeger niet zo.

Vrij naar: de Volkskrant, 15 augustus 2022.

met een hoofddoek losjes om hun hoofd. In de meeste gebieden mogen meisjes niet meer naar school als ze ouder zijn dan 12 jaar. Vrouwen werkten vroeger. Nu moeten ze hun baan aan een mannelijk familielid geven. Je ziet nog wel vrouwen werken in het onderwijs en de gezondheidszorg.

Vrij naar: de Volkskrant, 15 augustus 2022.

Bron 6 Een journalist schrijft in 2022 over het leven van vrouwen in Afghanistan.

Ik zie nu op het vliegveld allemaal vrouwen in bruine en zwarte gewaden zitten. Vroeger waren die daar niet. Toen ik daar woonde, zag ik vrouwen in spijkerbroek op straat lopen,

26 Hoe ging het in 2022 in Afghanistan? Streep de foute woorden door.

In Afghanistan was in 2022 de armoede *groot / klein*. Jongeren hadden *een vrij / géén vrij* leven. Vrouwen mochten *wel / niet* de kleren dragen die ze zelf wilden. Meisjes kregen *wel / géén* onderwijs na hun 12e jaar. Vrouwen werkten *alleen in het onderwijs en de gezondheidszorg / niet*.

27 Plaats de volgende woorden en het jaartal in de juiste kolom: 1989 • einde Warschaupact • internet • Israël • olie • politieke islam • Rusland • televisie • wereldproblemen samen oplossen • zionisme.

Midden-Oosten	Einde Koude Oorlog	Globalisering

28 Zoek de volgende negen woorden op in de woordzoeker: dictatuur • grondstoffen • internet • Joden • kinderarbeid • NAVO • Oost-Europa • Sovjet-Unie • Syrië.

S	K	Q	D	M	N	I	R	I	B	J	P	G
N	E	F	F	O	T	S	D	N	O	R	G	D
T	D	I	E	B	R	A	R	E	D	N	I	K
R	U	U	T	A	T	C	I	D	O	N	I	T
S	O	V	J	E	T	-	U	N	I	E	E	C
U	B	F	X	D	E	E	U	C	B	N	D	C
F	L	B	Q	W	P	N	C	W	R	I	I	M
G	B	J	Y	R	E	D	V	E	E	Y	U	M
G	O	H	P	D	E	T	T	I	R	Z	N	Y
N	C	C	O	C	X	N	R	N	K	A	J	O
X	E	J	U	G	I	Y	N	L	V	G	R	G
D	K	L	R	C	S	W	X	O	Q	U	B	W
J	A	P	O	R	U	E	-	T	S	O	O	V

29 Vul de woorden uit vraag 30 in op de juiste plek. Let op: niet alle woorden passen en één woord komt twee keer voor.

De staat Israël werd in 1948 opgericht voor de

In 1991 kwam een einde aan de communistische regering van de

Landen in de wereld werken samen om problemen op te lossen zoals

.....

Zien hoe mensen zich aan de andere kant van de wereld kleden, is gemakkelijk door

.....

Na het einde van de Koude Oorlog werden sommige Oost-Europese landen lid van de

.....

Door de globalisering kunnen bedrijven producten maken voor West-Europa met

..... uit Zuid-Amerika.

De Verenigde Staten kiezen bij ruzies tussen Israël en de Arabische landen de kant van

de

§5 Samenvatten

Paragraaf 2

Leerdoelen

- Ik kan uitleggen hoe Europa na 1945 herstelde van de oorlog.
- Ik kan uitleggen hoe de wapenwedloop na de Tweede Wereldoorlog verliep.
- Ik kan uitleggen waarom er twee bondgenootschappen waren.

- 1 Hoe herstelde Europa na de Tweede Wereldoorlog? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.
 - A De economie herstelt zich.
 - B Europa ontvangt Marshallhulp.
 - C Gebouwen en wegen in Europa verwoest.
 - D Nazi-Duitsland geeft zich over.
 De goede volgorde is:

- 2 Hoe verliep de wapenwedloop na de Tweede Wereldoorlog? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.
 - A De Sovjet-Unie maakt een atoombom.
 - B De Sovjet-Unie stuurt een raket de ruimte in.
 - C De Verenigde Staten gebruiken de atoombom tegen Japan.
 - D De Verenigde Staten maken betere raketten.
 De goede volgorde is:

- 3 Waarom waren er twee bondgenootschappen? Streep door en vul de ontbrekende woorden in. Kies uit: *communistisch* • *de NAVO* • *democratisch* • *het Warschaupact* • *Koude Oorlog*. Tijdens de vchten

de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten *wel* / *niet* echt tegen elkaar. West-Europa was en Oost-Europa De VS, Canada en West-Europa werden bondgenoten in De Sovjet-Unie en Oost-Europa werden bondgenoten in

Paragraaf 3

Leerdoelen

- Ik kan uitleggen waardoor het nationalisme opkwam in de koloniën.
- Ik kan uitleggen waarom dekolonisatie vaak tot conflicten leidde.
- Ik kan drie gevolgen van kolonialisme voor de koloniën uitleggen.

- 4 Wat waren twee oorzaken voor de opkomst van het nationalisme in de koloniën in Azië en Afrika? Vul de zinnen aan.
 - 1 Meer kinderen kregen onderwijs. Dat leidde tot
 - 2 Door de Tweede Wereldoorlog

- 5 Veel koloniën wilden onafhankelijk worden, maar de meeste Europese landen hielden dat tegen. Twee economische redenen:
 - 1 De Europese landen haalden uit de koloniën.
 - 2 De Europese landen

Een politieke reden: Europese landen dachten dat de inwoners

6 Wat waren drie gevolgen van kolonialisme voor voormalige koloniën? Vul de zinnen aan.

1 Er ontstond vaak geen democratie, maar

2 Soms woonde één volk in verschillende landen. Dat leidde regelmatig

3 Veel nieuwe landen bleven economisch

Paragraaf 4

Leerdoelen

- Ik kan uitleggen welke grote problemen er in het Midden-Oosten zijn.
- Ik kan uitleggen wat er veranderde in de verhouding tussen de machtige landen.
- Ik kan uitleggen dat de wereld steeds meer verbonden raakt.

7 Welke grote problemen zijn er in het Midden-Oosten? Vul de ontbrekende woorden in.

1 Veel westerse landen steunen

2 Veel westerse landen steunen leiders in het Midden-Oosten.

8 Vul de ontbrekende woorden in.

Na 1989 zijn de

de enige grootmacht. De valt uit elkaar.

9 Op welke gebieden raakt de wereld steeds meer verbonden? Kies uit: *cultureel* • *economisch* • *politiek*.

Op gebied, want er wordt over de hele wereld gehandeld.

Op gebied, want regeringen maken afspraken over grote problemen.

Op gebied, want overal ter wereld volgen mensen dezelfde trends.

Vaardigheid

Leerdoel

- Ik kan een historische vraag beantwoorden met informatie die ik in een bruikbare bron gevonden heb.

10 Gebruik bron 1, 2 en 3. Welke bron is geschikt voor de beantwoording van welke historische vraag? Maak de juiste combinaties.

A Van welk land was de eerste ruimtevaarder?

B Welk land in Afrika werd in 1960 onafhankelijk?

Bij vraag A hoort bron

Bij vraag B hoort bron

Bron 1 Congolezen vieren de onafhankelijkheid op 4 juli 1960. Congo was van 1909 tot 1960 een kolonie van België.

Bron 2 Veel kleding die we dragen, is gemaakt in het buitenland, bijvoorbeeld in Bangladesh.

Bron 3 De Rus Joeri Gagarin was in 1961 de eerste mens in de ruimte.

§6 Afsluiting

Oefenen voor je toets

- 1 Hoe ontstond de Koude Oorlog? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.
- A Amerikanen voelen zich bedreigd en maken betere raketten.
 - B De Verenigde Staten gebruiken de atoombom tegen Japan.
 - C Vanaf 1949 heeft de Sovjet-Unie een atoombom.
 - D West-Europa krijgt de eerste Marshallhulp.
- De goede volgorde is:

- 2 a Welke twee uitspraken over de Koude Oorlog zijn juist?
- A De Koude Oorlog duurde van 1955 tot 1989.
 - B De Koude Oorlog was alleen in Europa.
 - C De VS en de Sovjet-Unie hadden overal in de wereld bondgenoten.
 - D De VS en de Sovjet-Unie vochten meerdere keren direct met elkaar.
 - E Er dreigde steeds een oorlog met atoomwapens.
- b Hoe keken de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie naar elkaar? Streep de foute woorden door.
- De Sovjet-Unie had *Oost-Europa / West-Europa* bevrijd en hield de landen in dat gebied na de oorlog onder controle. In die landen voerden de Russen *de democratie / het communisme* in.

De Verenigde Staten dachten dat de Russen heel Europa wilden *bevrijden / veroveren*. Daarom gaven de Verenigde Staten veel hulp aan de landen in *Oost-Europa / West-Europa*. Als de economie en de democratie daar hersteld waren, dan zouden mensen communisme ook niet zo snel steunen, zo dachten de *Amerikanen / Russen*.

- 3 Deze vraag gaat over oorzaken en gevolgen van de Koude Oorlog. Streep de foute woorden door.
- Direct na de Tweede Wereldoorlog groeide het wantrouwen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Dat was een *oorzaak / gevolg* van de Koude Oorlog.
- De Verenigde Staten en de West-Europese landen waren bang voor een Russische aanval op West-Europa. Dat was een *oorzaak / gevolg* van de oprichting van de NAVO.
- In 1955 richtte de Sovjet-Unie het Warschaupact op. Dat was een *oorzaak / gevolg* van de oprichting van de NAVO.

- 4 a Noem twee economische gevolgen van de Tweede Wereldoorlog.
-
-
-
-
-
- b Om welke twee redenen kreeg Nederland Marshallhulp van de Verenigde Staten?

- A Om de Nederlandse economie weer op te bouwen.
- B Om deze hulp aan minister Marshall te geven.
- C Om te voorkomen dat Nederland communistisch werd.
- D Om wapens te kopen, zodat Nederland zich tegen de Sovjet-Unie kon verdedigen.

c Waaruit bestond de Marshallhulp? Noem vier dingen.

.....

5 a Wat probeerden de nationalistische bewegingen in de koloniën te bereiken?

- A Globalisering.
- B Lidmaatschap van de NAVO.
- C Marshallhulp.
- D Onafhankelijkheid.

b Om welke twee redenen ontstond in Afrika het nationalisme later dan in Azië?

.....

6 Hoe werd Nederlands-Indië onafhankelijk? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.

- A** De Verenigde Staten proberen Nederland over te halen.
- B** Indonesië wordt onafhankelijk.
- C** Japan verslaat het Nederlandse leger in Indonesië.
- D** Nationalisten roepen de onafhankelijkheid uit.
- E** Nederland stuurt een leger naar Indonesië om de orde te herstellen.

De goede volgorde is:

7 a Na de onafhankelijkheid van hun land kregen de voormalige koloniën een nieuw bestuur. Waardoor was dit nieuwe bestuur meestal geen verbetering voor de bevolking?

.....

b In veel voormalige koloniën ontstonden oorlogen en vochten volken na de onafhankelijkheid nog steeds voor een eigen land. Wat waren drie redenen daarvoor?

- A De nieuwe landen bleven vaak economisch afhankelijk van Europa en bleven daardoor arm.
- B De nieuwe landen wilden niks meer te maken hebben met Europa.
- C Europese landen hadden een grens op de kaart getekend en geen rekening gehouden met de bevolking van het gebied.
- D Europese regeringen dachten dat deze landen zichzelf niet konden besturen.
- E In de nieuwe landen ontstonden vaak ruzies over wie het land ging besturen.

8 Om welke drie redenen waren en zijn er spanningen tussen de westerse wereld en landen in het Midden-Oosten?

1 Door het ontstaan van Israël, want

.....
.....
.....

2 Door de olie in het Midden-Oosten, want

.....
.....
.....

3 Door de groeiende steun voor de politieke islam, want

.....
.....
.....
.....

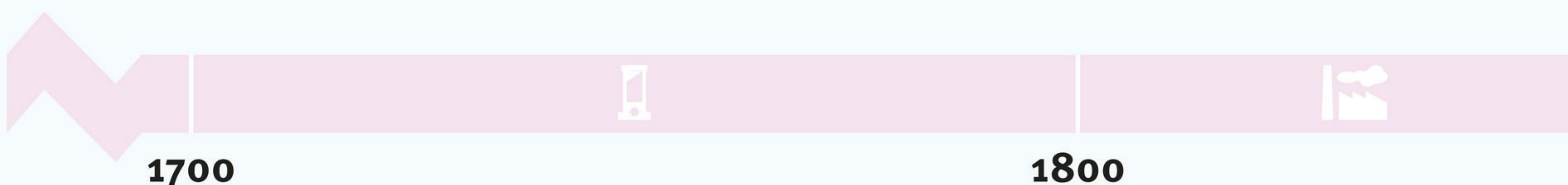
9 Gebruik bron 2. Voor welke historische vraag is de bron bruikbaar?

- A Hoe werd er in Nederland gereageerd op de Marshallhulp van de VS?
- B Hoeveel geld kreeg Nederland van de VS met de Marshallhulp?
- C Waaraan besteedde Nederland het geld van de Marshallhulp?
- D Waarom kreeg Nederland Marshallhulp van de VS?

Bron 2 Nederland bedankte in 1948 tijdens een bloemencorso (optocht) de VS voor de Marshallhulp. Op het hart staat 'Thank you, Marshall'.

Tijdbalk

Begrippen

Paragraaf 2

Marshallhulp

Economische steun die landen in West-Europa vanaf 1948 van de Verenigde Staten kregen.

Koude Oorlog

Een periode van vijandschap en wantrouwen tussen de Verenigde Staten en bondgenoten en de Sovjet-Unie en bondgenoten.

NAVO

Bondgenootschap van de Verenigde Staten, Canada, Nederland, Frankrijk, Groot-Brittannië en andere landen in West-Europa.

Warschaupact

Bondgenootschap van de Sovjet-Unie en landen in Oost-Europa.

Paragraaf 3

onafhankelijkheid

Wanneer inwoners zelf hun land gaan besturen.

dekolonisatie

Wanneer koloniën onafhankelijk worden.

Paragraaf 4

zionisme

De wens van veel Joden om een eigen Joodse staat te stichten.

politieke islam

Groepen mensen die hun ideeën uit de islam halen.

terrorisme

Wanneer mensen geweld gebruiken om hun politieke doel te bereiken.

einde van de Koude Oorlog

Het einde van de periode van vijandschap en wantrouwen tussen de Verenigde Staten en bondgenoten en de Sovjet-Unie en bondgenoten.

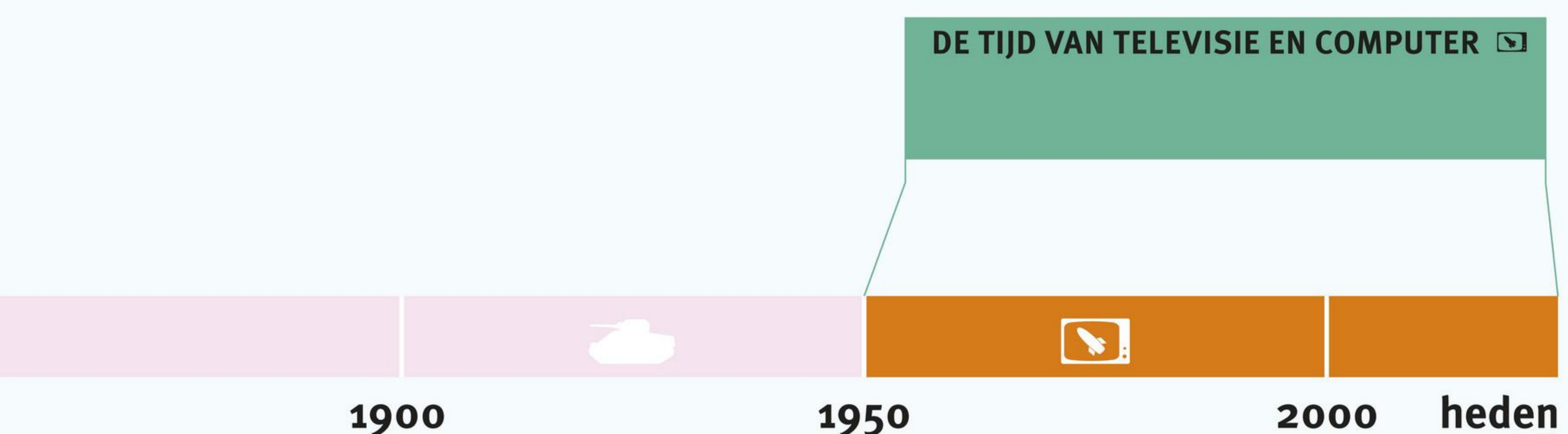
globalisering

Landen overal ter wereld hebben steeds meer met elkaar te maken.

Ⓟ bruikbaar (bron)

Een bron die over het juiste onderwerp, de juiste tijd en de juiste plaats gaat.

📺 Ga naar de *Flitskaarten*, de *Test jezelf* en de *oefentoets*.

6

De tijd van televisie en computer

Nederland na 1945

§1

Oriëntatie

Bron 1 De Lijnbaan in Rotterdam. Dit was de eerste winkelpromenade in Nederland: een winkelgebied dat alleen voor voetgangers toegankelijk is. Dat was bij de opening in 1953 iets heel nieuws. (Foto uit 1963.)

‘O mam, wat een mieters uitje! Ik ben reuze nieuwsgierig naar het nieuwe winkelcentrum! Gaan we dan naar de platenzaak?’ ‘Vooruit, we kunnen altijd even kijken.’

Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren er veel huizen, fabrieken, havens, wegen en spoorwegen vernield. Aan alles was een tekort, bijvoorbeeld aan bouwmaterialen, voedsel, kleding en schoenen. Kort na de oorlog werkten mensen lange dagen voor weinig geld om het land weer op te bouwen. Al snel was Nederland rijker dan mensen ooit hadden durven dromen. Zelfs jongeren verdienden wat geld en konden dure spullen kopen. Rond 1970 had vrijwel ieder gezin een televisie, een koelkast en een wasmachine. In de binnensteden kwamen overdekte winkelcentra en grote parkeergarages. De snelle economische groei zorgde voor allerlei veranderingen in de samenleving. Zo wilden jongeren en vrouwen eigen keuzes maken en kwamen er migranten naar Nederland om hier te werken.

1 Gebruik bron 1.

a Wanneer werd dit winkelcentrum geopend?

.....

Willeke en haar moeder gaan vlak na de opening naar de Lijnbaan.

b Waarom zegt de moeder waarschijnlijk: 'We kunnen altijd even kijken?'

- A De meeste mensen hadden geen geld voor platen.
- B Het was na de opening veel te druk om de winkel in te gaan.
- C Nederlandse gezinnen hadden al lang een platenspeler, tv en wasmachine.

2 Gebruik bron 1 en 2.

a Waarom werd de Lijnbaan in Rotterdam nieuw gebouwd?

.....

.....

b Geef in bron 1 met de letter T aan waar mensen in 1953 op straat konden telefoneren.

c Leg uit waarom er nu vrijwel geen telefooncellen meer zijn.

.....

3 Gebruik bron 2.

a Maak de zinnen kloppend.

In 1945 was vooral het *noorden* / *zuiden* van Nederland verwoest. In *Limburg* / *Zeeland* was zwaar gevochten, omdat de geallieerden de toegang tot de haven van Antwerpen veilig wilden stellen. In *Amsterdam* / *Arnhem* was zwaar gevochten, toen de geallieerden in 1944 tevergeefs probeerden die stad te bevrijden.

b Bedenk welk gevolg het onder water zetten van polders had voor de boeren.

.....

.....

c Leg met behulp van bron 2 uit dat er in 1945 te weinig woningen waren.

.....

.....

.....

4 Rond 1970 kwamen er steeds meer winkelcentra, zelfs met overdekte parkeergarages.

Wat zegt dat over de groei van de economie in Nederland?

De groei van de economie in Nederland nam *af* / *toe* want

.....

.....

Bron 2 De schade van de oorlog in Nederland na 1945. Deze schade ontstond bijvoorbeeld door beschietingen en bombardementen. Sommige gebieden waren onder water gezet.

§2 Wederopbouw

Bron 1

Intro

'Ja, pap, kom maar, je kunt achteruitlopen!'

De vader van Claudine komt met een enorme doos de huiskamer binnen. In de grote doos zit een televisie! Een echte televisie! Haar moeder heeft de huiskamer een beetje anders ingericht. De grote tafel, die eerst in het midden stond, heeft ze naar de zijkant geschoven. Zo kun je vanuit iedere hoek van de kamer televisiekijken.

'Zullen we het mens-erger-je-niet maar even opruimen, mam? We zullen er nu wel geen tijd meer voor hebben', zegt Claudine. Haar moeder lacht en knikt. Haar vader zet de zware televisie op het kastje. Claudine heeft dan nog geen idee hoeveel invloed die televisie op haar leven zal hebben.

De vraag van deze paragraaf is:

Wat veranderde er in Nederland vanaf de jaren 1960?

1 Gebruik bron 1. Verzin zelf een goed bijschrift voor deze bron.

.....

2 Gebruik bron 1 en bron 2. Wat deden Claudine en haar familie vóór ze een televisie in huis hadden? Drie antwoorden zijn goed.

- A Computerspelletjes.
- B Handwerken.
- C Internetten.
- D Lezen.
- E Praten.

Bron 2

3 Gebruik bron 1. Vul de ontbrekende woorden in. Kies uit: *aandacht* • *bijzonder* • *dag* • *spannend* • *spel* • *televisie* • *televisiekanalen* • *tieners*.

In 1955 waren er nog niet zoveel En er was ook niet de hele iets te zien. Speciale programma's voor waren er ook niet echt. Toch kijkt iedereen in bron 1 met grote naar de Dat komt omdat het heel was om een te hebben

in die tijd. Wat er ook te zien was, het was altijd, leuk en vooral heel anders dan eerst; toen moest iedereen zichzelf bezighouden met het lezen van een boek of met een

4 Het leven van een tiener in de jaren 1950 was heel anders dan jouw leven nu.

a Heb jij een televisie op je slaapkamer?

.....

b Hoeveel tijd besteed jij per dag aan televisiekijken?

.....

c Naar welke programma's kijk je het liefst?

.....

d Hoe kijk jij liever televisie: op je slaapkamer in je eentje of in de huiskamer met de rest van de familie?

.....

5 Wat zou jij doen als je geen televisieprogramma's kon bekijken?

.....

.....

.....

6 Welke twee zinnen over de televisie zijn waar?

- A In 1955 kon je de hele dag televisiekijken.
- B In 1955 was er weinig op televisie.
- C In 1955 was televisiekijken vooral iets wat je met je familie deed.
- D Vroeger keken veel meer mensen televisie dan nu.

Leerdoel

Ik kan uitleggen dat het na de Tweede Wereldoorlog snel beter ging met Nederland.

Leertekst

In Nederland waren tijdens de Tweede Wereldoorlog veel huizen, wegen, bruggen en fabrieken verwoest. De industrie en de handel waren grotendeels tot stilstand gekomen. Er waren grote tekorten aan voedsel en kleding. Veel mensen waren bang dat er weer een economische crisis zou ontstaan. De Nederlandse regering begon na de oorlog meteen met het herstellen van de oorlogsschade. Eind jaren 1950 was de meeste schade hersteld en groeide de economie weer. De periode waarin Nederland de oorlogsschade herstelde, heet ook wel de **wederopbouw**.

Het snelle herstel van de Nederlandse economie had meerdere oorzaken. Ten eerste wilden de meeste Nederlanders hard werken voor een laag loon om Nederland snel weer op te bouwen. Daardoor bleven

de prijzen van producten uit Nederlandse fabrieken ook laag. Andere landen kochten daarom veel Nederlandse spullen.

Ten tweede kwam de Nederlandse economie ook op gang dankzij de Marshallhulp. Vier jaar lang ontving Nederland geld, machines, grondstoffen en levensmiddelen uit de Verenigde Staten.

Na het herstel in de jaren 1950 begon de welvaart snel te stijgen. Vanaf het begin van de jaren 1960 gingen de lonen stijgen. Daardoor hadden mensen steeds meer geld. Ze konden allerlei luxe-apparaten kopen, zoals een wasmachine, een stofzuiger of een gasfornuis. Het leven werd ook prettiger doordat nieuwe huizen centrale verwarming en een badkamer hadden. Ten slotte kregen mensen meer vrije tijd: de zaterdag werd voor veel mensen een vrije dag.

1 a t Wat is de wederopbouw?

.....
.....

b t Wat is een voorbeeld van oorlogsschade?

- A Een dorp dat is vernield door een aardbeving.
- B Een gebombardeerde stad.

- C Een mislukte oogst door droogte.
- D Een overstroming door een zware storm.

2 Wat gebeurde er in Nederland na de Tweede Wereldoorlog? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.

- A De lonen stijgen in Nederland.
- B Nazi-Duitsland geeft zich over: de oorlog is voorbij.

- C Nederland begint met de wederopbouw.
- D Nederland ontvangt Marshallhulp van de Verenigde Staten.

De goede volgorde is:

3 (t) Onderstreep in tekst A ‘Snel herstel’ twee oorzaken voor het snelle herstel van de Nederlandse economie.

4 Wat gebeurde er met de lonen in Nederland? Streep de foute woorden door.
 Rond 1950 waren de lonen in Nederland *hoog / laag*. Nederlandse producten waren daardoor *duurder / goedkoper* dan producten uit andere landen. Nederlandse producten werden daarom *veel / weinig* verkocht. Zo verdienden Nederlandse bedrijven *veel / weinig* geld. Begin jaren *1950 / 1960* stegen de lonen snel. Daardoor hadden veel mensen geld om producten te kopen. Dat was *goed / slecht* voor de economie.

5 Gebruik bron 3.

a Waarover gaat deze bron?

.....

b Wat blijkt uit deze bron?

- A Dat het aantal verkochte wasmachines ongeveer hetzelfde bleef.
- B Dat een wasmachine niet duur was.
- C Dat steeds meer huishoudens genoeg geld hadden om een wasmachine te kopen.
- D Dat steeds minder huishoudens geld hadden om een wasmachine te kopen.

Bron 3 Percentage huishoudens met een wasmachine.

Jaar	Percentage huishoudens met wasmachine
1955	Ongeveer 20%
1957	31%
1962	58%
1964	83%

6 a Welke producten konden Nederlanders vanaf het midden van de jaren 1950 voor het eerst kopen? Geef drie voorbeelden.

.....

b Waren de jaren 1950 een zware tijd of een tijd van hoop? Leg je antwoord uit.

.....

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe Nederland een verzorgingsstaat werd.

Leertekst

Na de crisis in de jaren 1930 en de Tweede Wereldoorlog wilde Nederland dat niemand meer in armoede hoefde te leven. Door armoede hadden veel mensen zich ontevreden gevoeld. Ontevreden mensen konden het vertrouwen verliezen in de democratie, zoals in Duitsland in de jaren 1930 was gebeurd. Dat mocht niet meer gebeuren. Daarom besloot de Nederlandse regering beter voor arme mensen te gaan zorgen. Dat kon vanaf de jaren 1950. De wederopbouw was een succes, daardoor nam de **welvaart** toe. Dat betekent dat mensen voldoende verdienen om geld uit te geven aan luxe spullen en leuke dingen, zoals een wasmachine of een vakantie.

Dankzij de gestegen welvaart kon de regering in de jaren 1950 beginnen met het opbouwen van de **verzorgingsstaat**. Dat is een samenleving waarin alle burgers die dat nodig hebben, van de regering een inkomen en gezondheidszorg krijgen. Nieuwe wetten

regelden dat mensen een uitkering kregen bij werkloosheid of ziekte. Ook mensen die niet konden werken, zoals ouderen of mensen met een beperking, kregen een inkomen van de regering. Zij hoefden daardoor niet langer hulp te vragen aan de kerk of familie. Daarnaast zorgde de regering ervoor dat iedereen goede gezondheidszorg kon krijgen.

De verzorgingsstaat werd steeds verder uitgebreid. Dat was om een aantal redenen mogelijk. Ten eerste kreeg de regering meer belastinggeld binnen. Door de groeiende economie verdienden mensen meer geld en betaalden ze daardoor meer belasting. Daarmee kon de regering de kosten van de verzorgingsstaat betalen. Ten tweede betaalden alle werknemers verplicht mee aan uitkeringen en gezondheidszorg. Ten slotte werd in 1959 in de provincie Groningen een grote gasbel in de grond gevonden. De regering verdiende daardoor veel geld met de verkoop van gas.

7 a t Wanneer is er welvaart?

.....
.....
.....

b Wat zijn twee voorbeelden van welvaart?

A Als mensen de nieuwste laptop kunnen kopen.

B Als mensen gaan trouwen en kinderen krijgen.

C Als mensen gezond leven en gelukkig zijn.

D Als mensen tevreden zijn.

E Als mensen uit eten kunnen wanneer ze dat willen.

F Als mensen werk hebben.

- 8 (t) Wat is een verzorgingsstaat?
- A Een land waarin de mensen er heel netjes en verzorgd uitzien.
 - B Een maatschappij waarin mensen mogen kiezen tussen verzorgd worden door de regering of zelf gaan werken.
 - C Een samenleving waarin alle burgers die dat nodig hebben, van de regering een inkomen en gezondheidszorg krijgen.

9 Om welke twee redenen wilde de Nederlandse regering beter voor arme mensen gaan zorgen? Streep de foute woorden door. Ten eerste wilde de Nederlandse regering met de verzorgingsstaat *voorkomen / zorgen* dat mensen in armoede zouden leven. Ten tweede wilde ze *voorkomen / zorgen* dat mensen het vertrouwen in de democratie zouden verliezen.

- 10 (t) Welke zin over de verzorgingsstaat is juist?
- A Bejaarden krijgen een uitkering.
 - B Gehandicapten moeten zelf zorgen voor voldoende inkomen.
 - C Gezonde jongeren hoeven niet te werken.
 - D Mensen die werkloos worden, moeten hulp vragen bij familie.

11 (t) Onderstreep in tekst B ‘Verzorgingsstaat’ op welke drie manieren de regering aan geld kwam voor de verzorgingsstaat.

- 12 Hoe kon Nederland de verzorgingsstaat betalen? Maak de juiste combinaties.
- A Alle werknemers betalen verplicht mee aan uitkeringen.

- B In Groningen wordt veel aardgas gevonden.
- C Veel mensen hebben werk.
- 1 Daardoor hoeft de regering zelf minder bij te dragen.
 - 2 Daardoor krijgt de regering meer belastinggeld binnen.
 - 3 Daardoor verdient de regering veel geld aan de verkoop.

A hoort bij C hoort bij
B hoort bij

13 Gebruik bron 4.

- a Leg uit dat een uitkering voor ouderen past bij het begrip ‘verzorgingsstaat’.

.....
.....
.....
.....

- b Om welke reden kreeg de gebeurtenis op de foto veel aandacht van de pers?

- A De vrouw op de foto is de eerste die een AOW-uitkering krijgt.
- B Het was nieuw dat vrouwen geld kregen van de regering.
- C Iedereen die 65 jaar werd, werd toen op de foto gezet.

Bron 4 In 1957 werd de Algemene Ouderdomswet (AOW) ingevoerd. Ouderen kregen door deze wet op 65-jarige leeftijd een uitkering. De eerste uitkering aan een oudere kreeg veel aandacht van de pers. Amsterdam, 2 januari 1957.

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe het dagelijks leven in de jaren 1950 was.

Leertekst

De Nederlandse samenleving was in de jaren 1950 verdeeld in groepen mensen met hetzelfde geloof of dezelfde ideeën. Zo'n groep heet een zuil. Er was een katholieke, een protestantse en een socialistische zuil. De meeste mensen hoorden bij een van deze zuilen. Ze hadden vooral contact met mensen uit hun eigen zuil. Zo ging een protestantse jongen naar een protestantse school en voetbalde hij bij een protestantse club. Als hij ouder werd, stemde hij op een protestantse politieke partij en trouwde hij met een protestants meisje. Elke zuil had zijn eigen scholen, winkels, jeugdverenigingen, radio-omroep, politieke partij, vakbonden enzovoort. Mensen vonden het belangrijk dat iedereen leefde volgens de regels van de zuil. Daarom letten mensen binnen een zuil goed op

elkaar. Deze verdeling van de samenleving in groepen mensen met hetzelfde geloof of dezelfde ideeën heet **verzuiling**.

Toch waren er tussen de meeste Nederlanders ook veel overeenkomsten. Een net uiterlijk en gehoorzaam zijn vonden bijna alle mensen belangrijk, net als hard werken en zuinig leven. Veel tijd en geld voor ontspanning waren er niet, want mensen werkten zes dagen per week voor een laag loon. 's Avonds speelden mensen een kaartspelletje of lazen ze wat. Soms luisterde het hele gezin naar een hoorspel op de radio. Op zondag gingen veel mensen naar de kerk.

Tijdens de oorlog hadden veel mensen hun trouwen uitgesteld. Kort na 1945 werden daarom extra veel kinderen geboren. De meeste gezinnen waren groot. Vrouwen werkten meestal niet: zij zorgden voor de kinderen en het huishouden.

14 a (t) Wat is verzuiling?

.....
.....
.....

b Welke drie zuilen waren er?

.....
.....

15 Welke twee zinnen passen bij de tijd van verzuiling?

A Alleen katholieke en protestantse

vrouwen werkten niet.

- B Arbeiders met een verschillend geloof waren wel lid van dezelfde vakbond.
- C De meeste protestanten lazen een katholieke krant.
- D Een katholieke jongen hoorde niet te trouwen met een protestants meisje.
- E Veel jongeren gingen naar een jeugdvereniging die paste bij hun geloof.

16 Nederlanders hoorden bij verschillende zuilen, maar hun levens leken in de jaren 1950 wel op elkaar. Wat deden de meeste mensen in de jaren 1950 in hun vrije tijd? Vier antwoorden zijn goed.

- A Dansen op rock-'n-rollmuziek.
- B Een boek lezen.
- C Een fietstocht maken.
- D Lekker uit eten gaan.
- E Met de auto uitstapjes maken.
- F Naar de kerk gaan.
- G Naar de radio luisteren.
- H Televisiekijken.

17 a Om welke reden was er in de jaren 1950 weinig geld voor luxe? Vul de zinnen aan. Na de oorlog hadden de regering, werkgevers en vakbonden afgesproken dat

.....
Daardoor hadden mensen

b Om welke andere reden hadden veel gezinnen in de jaren 1950 weinig geld?

- A De regering gaf gezinnen geen enkele steun.
- B De verzuiling kostte veel geld.
- C In veel gezinnen waren er zes tot tien kinderen.
- D Vrouwen kregen slecht betaald.

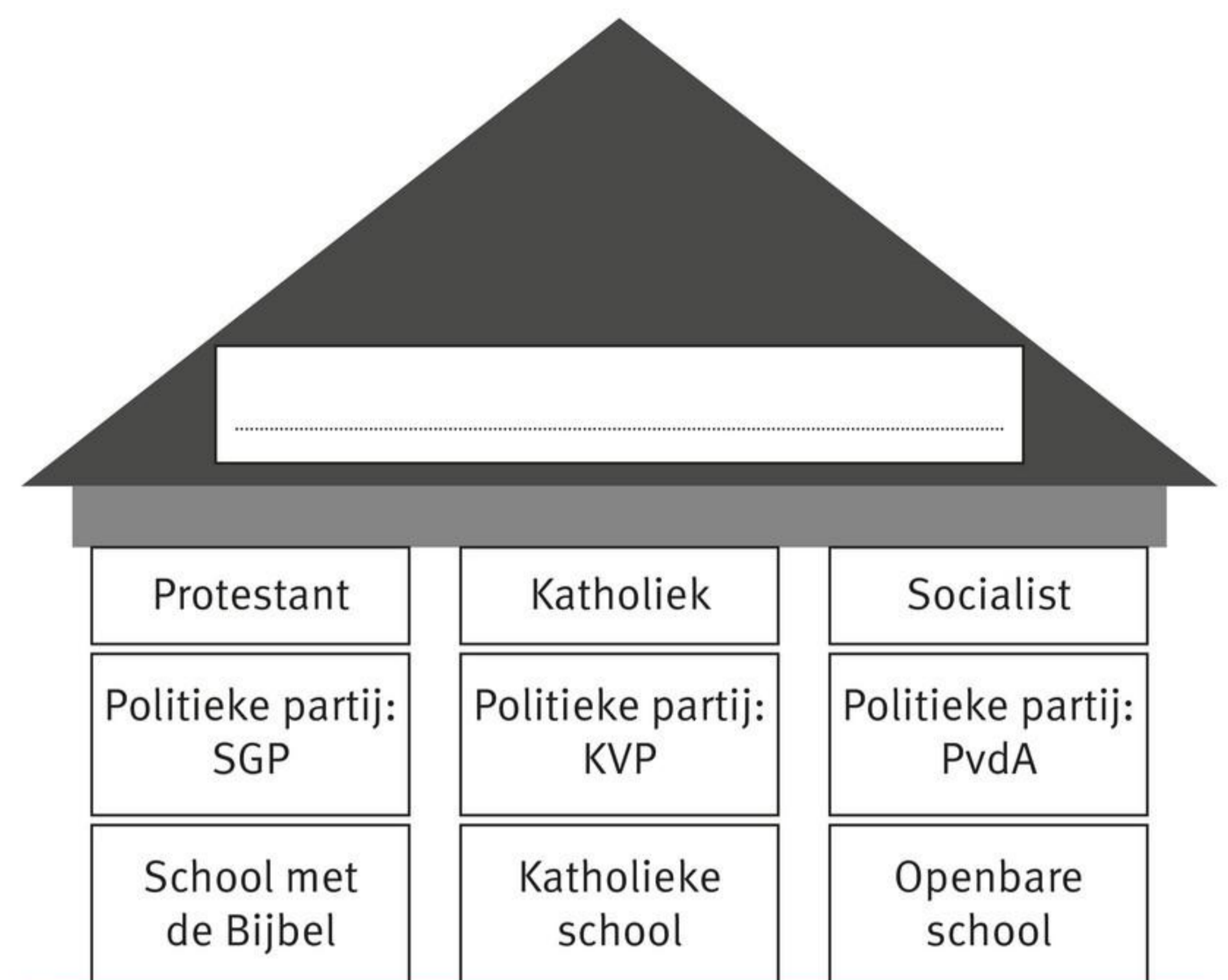
18 Gebruik bron 5.

a Waarover gaat deze bron? Gebruik in je antwoord de volgende woorden: *groepen* • *geloof* • *politieke partij* • *school* • *winkel*.

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

b Bedenk een titel voor deze bron. Schrijf hem in het lege vak.

Bron 5

19 Gebruik bron 6.

Welk gevolg van de verzuiling lees je in de bron?

Mensen uit verschillende zuilen gingen *altijd / niet veel* met elkaar om. De bron vertelt dat kinderen van verschillende zuilen

.....
.....

Bron 6 Een man vertelt over zijn jeugd in de jaren 1950.

Ik zat op een openbare school. In hetzelfde gebouw zat ook een katholieke school. Maar ik ging niet met de katholieke kinderen om. De schooltijden waren verschillend en ook de pauzes waren niet op dezelfde tijd. Er werd weinig gevochten tussen de kinderen, wel veel gescholden. 'Rooie rothonden!' of 'Katholieke gluiperds!'

Bron: Gijs Schreuders, *De man die faalde* (1992).

Leerdoel

Ik ken de hulpmiddelen om te weten hoe oud een bron is.

Uitleg Dateren

Als je het verleden onderzoekt, werk je met bronnen. Het is belangrijk dat je een bron kunt **dateren**. Dat betekent dat je weet uit welke tijd een bron komt. Hoe doe je dat?

- 1 Lees of bekijk de bron goed. Lees ook het bronbijschrift. Soms staat daarin wanneer de bron is gemaakt.
- 2 Kijk naar het soort bron. Is de bron een handgeschreven boek? Dan is hij vast gemaakt vóóordat boeken gedrukt konden worden. (Dat kon vanaf ongeveer 1445.) Is de bron een film? Dan komt hij uit de 20e eeuw of later.
- 3 Kijk ook naar de inhoud van de bron. Een foto van een wasmachine komt uit de 20e eeuw of later, want vóór die tijd waren er geen wasmachines. Om bronnen te kunnen dateren moet je dus iets weten van de geschiedenis.

- b** Welke twee bronnen kunnen passen bij de tijd van monniken en ridders (500-1000)?
- A Een brief van een monnik.
 - B Een foto van een kerk.
 - C Een ijzeren helm van een ridder.
 - D Een onderdeel van een radio.
 - E Een raket.

21 Gebruik bron 7 t/m 9. Je gaat eerst kijken naar de soorten bronnen.

- a** Welke drie verschillende soorten bronnen zijn dit? Streep de foute woorden door.
 Bron 7 is een *kleurenfoto* / *schilderij* / *zwart-witfoto*.
 Bron 8 is een *kleurenfoto* / *schilderij* / *zwart-witfoto*.
 Bron 9 is een *kleurenfoto* / *schilderij* / *zwart-witfoto*.
- b** Uit welke eeuwen komen de bronnen? De soort bron kan je helpen bij het dateren. Kies elke eeuw één keer.
 Bron 7 komt uit de *19e* / *20e* / *21e* eeuw.
 Bron 8 komt uit de *19e* / *20e* / *21e* eeuw.
 Bron 9 komt uit de *19e* / *20e* / *21e* eeuw.
- c** Leg je antwoorden bij vraag b uit.

Bron 7 is een

.....

.....

Bron 8 is een

.....

.....

Bron 9 is een

.....

.....

.....

20 Gebruik de uitleg.

- a** Welke twee bronnen kunnen passen bij de tijd van jagers en boeren (tot 3000 v.C.)?
- A Een brief van een monnik.
 - B Een dagboek van een dame van adel.
 - C Een ijzeren punt van een speer.
 - D Een skelet van een mens.
 - E Een stoomboot op volle zee.

Bron 7 Verkeer staat in de file in de richting van Lelystad.

Bron 8 Mensen zijn onderweg, lopend of met de boot.

Bron 9 Een auto en een rijtuig komen elkaar op de weg tegen.

22 Gebruik bron 7 t/m 9. Je gaat nu naar de inhoud van de bronnen kijken.

a Noem twee dingen die je ziet in bron 7, waardoor je weet dat de bron past bij de gekozen eeuw.

.....
.....
.....
.....
.....

b Noem twee dingen die je ziet in bron 8, waardoor je weet dat de bron past bij de gekozen eeuw.

.....
.....
.....

c Noem twee dingen die je ziet in bron 9, waardoor je weet dat de bron past bij de gekozen eeuw.

.....
.....
.....
.....

23 Streep de foute woorden door.

- 1 In een samenleving met een verzorgingsstaat krijgen ouderen geld van *de regering (W) / hun familie (U)*.
- 2 De regering kon uitkeringen betalen door hogere inkomsten uit *belastingen (E) / boetes (B)*.
- 3 Door de stijgende welvaart in de jaren 1960 konden veel mensen producten kopen zoals *een computer (C) / een wasmachine (D)*.
- 4 Vier jaar lang kreeg Nederland met de Marshallhulp steun van *de Verenigde Staten (E) / Europa (D)*.
- 5 Een verzuilde samenleving is verdeeld in *groepen (R) / grote families (S)*.
- 6 Door het succes van de *gezondheidszorg (P) / wederopbouw (O)* kregen mensen in de jaren 1950 meer geld te besteden.
- 7 Iemand die hoorde bij de katholieke zuil, ging naar een *katholieke school (P) / school met de Bijbel (Q)*.

- 8 Direct na de oorlog *bloei*de de economie (A) / *was er veel oorlogsschade* (B) in Nederland.
- 9 In de jaren 1950 hadden mensen *alleen de zondag vrij* (O) / *een heel weekend vrij* (N).
- 10 Met de verzorgingsstaat wilde de regering een *crisis zoals in de jaren 1930* (U) / *oorlog* (V) voorkomen.
- 11 Vlak na de oorlog waren de lonen *hoog* (V) / *laag* (W).

24 Achter elk antwoord bij vraag 24 staat een letter. Wat zijn de letters van de goede antwoorden?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

25 Wat hoort bij de verzorgingsstaat en wat hoort bij de verzuiling? Trek lijnen. Let op: één woord hoort nergens bij.

	<ul style="list-style-type: none"> * AOW-uitkering * * gezondheidszorg * * katholieke winkel * * Marshallhulp * * protestantse voetbalclub * * socialistische zuil * * uitkering bij ziekte * 	<p>Verzorgingsstaat</p>
---	--	---

26 Welk onderschrift past bij welke afbeelding?

Maak de juiste combinaties.

A Afbeelding A

B Afbeelding B

C Afbeelding C

1 De verzorgingsstaat: Nederlanders krijgen gezondheidszorg en een uitkering bij ziekte, werkloosheid of ouderdom.

2 De welvaart groeit snel, mensen kunnen producten kopen als koelkasten en wasmachines.

3 Na de oorlog krijgt Nederland van de VS steun voor de wederopbouw met de Marshallhulp.

A hoort bij

B hoort bij

C hoort bij

A

B

C

27 Heel vroeger gingen ouderen bij hun kinderen in huis wonen als ze niet meer konden werken. Vanaf de jaren 1950 gingen steeds meer ouderen in een tehuis wonen voor bejaarden. Daar werden ze verzorgd. Nu wonen veel ouderen zolang mogelijk thuis en zorgen ze voor zichzelf.

a Heb jij opa's of oma's die nog leven?

.....

b Zo ja, wonen zij in een eigen huis of met andere ouderen samen in een tehuis?

.....

c Zou jij in één huis met je grootouders willen wonen?

.....

d Wat is volgens jou het beste voor ouderen? Leg je antwoord uit.

A Bij hun kinderen wonen.

B In een bejaardenhuis wonen.

C Zolang mogelijk zelfstandig blijven wonen.

Uitleg:

.....

.....

§3 Beteren tijden

Suikerfeest om je vingers bij af te likken

- 1 isoleerkan 25,- nu 20,-
- 2 baklava, dadels of Turks fruit van 2.25 tot 4.95
- 3 metalen lantaarntje 5.95
- 4 2-pak ledlampjes bloem 4.95

suikerfeestartikelen
tafelkleed Plastic. 2.50
servetten 25 x 25 cm. 1.50
papieren borden 1.95
vlaggenlijn 1.50

20

kinderservies
 Porselein. Theepot, melkkan,
 suikerpot en 4 kop-enscotels.

tajine
 Aardewerk. Ø 28 cm. 19.95

meisjes-t-shirt
 Katoen/elastaan. 86-92 l/m 122-128.

gevuld kussen
 Ø 40 cm.
12,-

meisjes-pantoffels
 22 l/m 28.
7.95

21

Bron 1

Intro

‘Vinden jouw ouders het goed dat je met een niet-moslim trouwt?’ Michiel kijkt Jasmine aan.

‘Ze hebben er nooit iets over gezegd. Ik weet dat mijn vader alleen met een moslimmeisje mocht trouwen. Zijn ouders hebben een meisje voor hem gezocht. Dat is nu mijn moeder.’

‘Huh? Dat is raar. Je moeder moest trouwen met je vader en ze kenden elkaar niet?’

‘Ja, zo ongeveer.’

Michiel kijkt naar Jasmine en zegt: ‘Maar ik wil met jou trouwen, omdat ik je het mooiste en liefste meisje vind. Het maakt mij echt niks uit dat je moslim bent, een donkere huidskleur hebt en geen varkensvlees eet! Een ander geloof, andere cultuur of andere kleur? Moet toch kunnen?’

De vraag van deze paragraaf is:

Welke problemen zijn er tegenwoordig?

- 1** Wat is het geloof van Jasmine?
Jasmine is
- 2** Welke zin is juist?
- A De vader van Michiel mocht alleen met een moslimmeisje trouwen.
 - B Michiel en Jasmine hebben hetzelfde geloof.
 - C Michiel en Jasmine mogen niet met elkaar trouwen.
 - D Michiel en Jasmine zijn verliefd op elkaar.
- 3** Vul het ontbrekende woord in. Kies uit:
getrouwd • liefde • ouders • trouwen • verliefd.
De ouders van Jasmine zijn niet uit met elkaar Haar ouders moesten van hun met elkaar trouwen.
Michiel wil met Jasmine, omdat hij wel op haar is.
- 4** Gebruik bron 1. Wat zie je in deze advertentie?
- A Spullen uit een ander land.
 - B Van alles om een islamitisch feest te vieren.
 - C Van alles om je verjaardag te vieren.
 - D Vrolijke dingen om je huis mee in te richten.
- 5** De advertentie van bron 1 is best een beetje bijzonder. Waarom? Twee antwoorden zijn goed.
- A Omdat er allemaal spulletjes uit een ander land op staan.
 - B Omdat er spullen op staan die niet uit de Nederlandse cultuur komen.
 - C Omdat het Suikerfeest geen Nederlands feest is.
 - D Omdat suiker eigenlijk slecht voor je gezondheid is.

- 6** Wat vind jij: mogen Michiel en Jasmine met elkaar trouwen? Leg je antwoord uit.
Ja / Nee, want
.....
.....
- 7** Gebruik bron 1 en de intro. Vul de ontbrekende woorden in.
De zeer zoete lekkernij van deeg, nootjes en honing heet
Een is een stoofpot uit Marokko.
..... groeien aan een speciaal soort palmboom.
Een islamitische kerk wordt een genoemd.
Jasmine eet geen
Michiel en Jasmine komen uit verschillende
.....
- 8** Noem vijf typisch Nederlandse producten.
.....
.....
.....
.....

A Jongeren willen het anders

Leerdoel

Ik kan uitleggen dat jongeren zich anders gingen gedragen.

Leertekst

De meeste jongeren in de jaren 1950 luisterden braaf naar hun ouders. Maar aan het einde van de jaren 1950 begon het al wat te rommelen. Veel jongeren wilden hun vrije tijd niet thuis of in de verzuilde verenigingen doorbrengen. Ze maakten liever plezier: zij raceten een stukje op de brommer, luisterden naar muziek of hingen rond op straat. Omdat ze elke dag met elkaar optrokken, kregen jongeren meer invloed op elkaars gedrag. Er ontstond een **jeugdcultuur**. Dat is een cultuur van jongeren waarmee zij zich onderscheiden van anderen, bijvoorbeeld in kleding of muziekkeuze.

Vanaf de jaren 1960 gingen steeds meer jongeren hun eigen gang. Ze verzetten zich tegen de normen van hun ouders, de kerk en de politiek. Ze wilden af van al die regeltjes

over hoe je hoorde te leven. Ze wilden eigen keuzes maken, bijvoorbeeld over hun uiterlijk. Als mensen hun eigen keuzes maken en zich niet laten beïnvloeden door anderen, zoals buren of de kerk, heet dat **individualisering**.

In de jaren 1960 wilden jongeren ook geen bemoeienis van de kerk met hun leven. Ze wilden meer vrijheid, bijvoorbeeld op het gebied van seks en samenwonen. De verzuiling verminderde en verdween langzaam. Jongeren wilden ook meepraten over een betere samenleving. Ze verzetten zich bijvoorbeeld tegen milieuvervuiling en ze protesteerden tegen oorlog. Veel ouders begrepen hun kinderen niet. Ze vonden het heel erg dat de jongeren een net uiterlijk, het geloof en een goede baan niet meer zo belangrijk vonden.

9 Hoe was het leven van jongeren in Nederland in de jaren 1950? Maak de juiste combinaties.

- A Inkomen
 - B Op zondag
 - C Ouders
 - D Vrije tijd
- 1 Gehoorzamen
 - 2 Lage lonen, zuinig leven
 - 3 Naar de kerk
 - 4 Spelletjes doen en radio luisteren

A hoort bij

B hoort bij

C hoort bij

D hoort bij

10 a (t) Wat is een jeugdcultuur?

.....

.....

.....

.....

- b** Welke twee voorbeelden passen bij de jeugdcultuur van de jaren 1960?
- A Hetzelfde kapsel hebben als je vader.
 - B Naar dezelfde muziek luisteren als volwassenen.
 - C Net zo'n leren jas dragen als je vrienden.
 - D Op straat rondhangen met leeftijdgenoten.
 - E Op zondag naar de kerk.

11 Lees nog eens de tweede alinea van tekst A 'Jongeren willen het anders'.

- a** *t* Wat is een norm?
- A Een gedachte die belangrijk is bij het opvoeden.
 - B Een geloof.
 - C Een regel in de samenleving.
 - D Een wet die de regering heeft gemaakt.
- b** Welke twee uitspraken over de jaren 1950 gaan over normen?
- A De lonen zijn laag.
 - B De meeste gezinnen hebben geen wasmachine.
 - C Meisjes moeten een rok dragen.
 - D Mensen werken zes dagen in de week.
 - E Volwassenen spreek je aan met 'u'.

12 Een omschrijving: 'Mensen maken hun eigen keuzes en laten zich niet beïnvloeden door anderen, zoals burens of de kerk.' Welk begrip hoort bij deze omschrijving?

.....

13 Gebruik bron 2.

- a** Eind jaren 1950 hadden ook jongeren meer geld. Waaraan zie je dat op de bron?
-
-
- b** Jongeren wilden meer vrijheid en eigen keuzes maken. Op welke manier helpt een brommer daarbij?
-
-

Bron 2

14 Wat past bij het gedrag van jongeren in de jaren 1950 en wat bij de jaren 1960?

	Jaren 1950	Jaren 1960
Jongeren krijgen meer vrije tijd.		
Jongeren protesteren tegen de oorlog.		
Jongeren zijn gehoorzaam aan hun ouders.		
Jongeren zijn tegen milieuvervuiling.		

B Vrouwen willen gelijke behandeling

Leerdoel

Ik kan uitleggen welke veranderingen vrouwen wilden.

Leertekst

In de jaren 1950 werden meisjes vooral opgeleid voor hun toekomstige taak als echtgenote en moeder. Meisjes leerden koken, schoonmaken en met geld omgaan. Middelbaar beroepsonderwijs voor meisjes leidde vooral op tot secretaresse en doktersassistente. Zelden ging een meisje naar een hogeschool of universiteit.

In de jaren 1960 gingen vrouwen daartegen protesteren. Er ontstonden verschillende actiegroepen die de positie van vrouwen wilden veranderen. Sommige feministen gingen de politiek in om te zorgen voor nieuwe wetten. Anderen kwamen met speelse acties op voor hun rechten. Ze sloten bijvoorbeeld openbare urinoirs voor alleen mannen af met roze linten.

Er waren drie veranderingen die vrouwen wilden bereiken. Ten eerste wilden ze gelijke kansen in het onderwijs en op het werk. Door

hun protesten kwamen er nieuwe wetten. In het onderwijs gingen meisjes en jongens na het basisonderwijs naar dezelfde soort scholen. Ook werd in een wet vastgelegd dat mannen en vrouwen die hetzelfde werk doen, hetzelfde loon moeten verdienen. Ten tweede wilden vrouwen meer seksuele vrijheid. Ze wilden dat de regering meebetaalde aan de anticonceptiepil en dat abortus een recht werd. In 1980 werd een wet aangenomen die abortus onder bepaalde omstandigheden mogelijk maakt. Ten slotte wilden vrouwen dat de zorg- en werktaken eerlijk werden verdeeld. Tegenwoordig doen mannen meer in het huishouden dan vijftig jaar geleden, maar vrouwen doen nog steeds meer.

De beweging in de jaren 1960 waarin vrouwen streden voor gelijke kansen in onderwijs en werk, voor seksuele vrijheid en voor een gelijke verdeling van huishoudelijke taken, heet de **tweede feministische golf**.

15 Wat leerden meisjes in de jaren 1950? Maak de juiste combinaties.

- A** De meeste meisjes gingen naar de huishoudschool en
- B** Sommige meisjes gingen naar het middelbaar beroepsonderwijs en

- C** Maar heel weinig meisjes gingen naar de hogeschool of universiteit en
- 1** leerden een typisch vrouwenberoep.
- 2** leerden het huishouden doen.
- 3** leerden voor arts of onderzoeker.

- A hoort bij
- B hoort bij
- C hoort bij

16 Al veel eerder, vanaf 1870, groeide het verzet van vrouwen tegen hun ongelijke positie. Zo ontstond toen het feminisme. Dat is een beweging die gelijke rechten wil voor vrouwen.

- a** Voor welk recht streden de eerste feministen vooral?
- A Voor dezelfde kansen in het onderwijs.
 - B Voor gelijke lonen.
 - C Voor kiesrecht voor vrouwen.
 - D Voor openbare toiletten voor vrouwen.

b Welke naam past bij de feministische beweging die tussen 1870 en 1919 voor veranderingen streed? Dat was de *eerste / tweede* feministische golf.

17 Op welke twee manieren streden vrouwen in de jaren 1960 voor gelijke rechten?

- A Sommige vrouwen gingen de politiek in om wetten te maken.
- B Ze bedachten zware straffen voor mannen.
- C Ze kwamen met speelse acties op voor hun rechten.
- D Ze voerden oorlog om gelijk behandeld te worden.
- E Ze zorgden ervoor dat ze niet meer zwanger werden.

18 a *t* Onderstreep in tekst B ‘Vrouwen willen gelijke behandeling’ drie veranderingen die feministen in de jaren 1960 wilden bereiken.

- b** Zijn de drie veranderingen bij vraag a bereikt? Leg je antwoord uit.
- 1 Deze verandering is *wel / niet / voor een deel* bereikt, want
 - 2 Deze verandering is *wel / niet / voor een deel* bereikt, want
 - 3 Deze verandering is *wel / niet / voor een deel* bereikt, want

19 Gebruik bron 3.

- a** Welk doel willen deze feministen bereiken met de leus ‘slik een pil en doe wat je wil’?
- A Betere scholing.
 - B Grotere kans op een goede baan.
 - C Meer seksuele vrijheid.
 - D Zorg- en werktaken eerlijk verdelen.
- b** *t* Een voorbehoedsmiddel is een middel dat een zwangerschap voorkomt. Om welke reden is dat belangrijk voor vrouwen?

Bron 3 Vrouwen voeren actie in de straten van Amsterdam voor de gratis pil. Op de ronde borden staat: ‘met de pil meer mens’ en ‘slik een pil en doe wat je wil’. (Foto van 11 oktober 1970.)

Leerdoel

Ik kan uitleggen dat de samenstelling van onze samenleving verandert.

Leertekst

Na de Tweede Wereldoorlog kwam er meer diversiteit in Nederland. Dat betekent dat mensen meer van elkaar verschillen. Na 1945 kwamen grote groepen mensen uit andere gebieden naar Nederland. Sommigen woonden eerst in een kolonie van Nederland, zoals Indonesië en Suriname. Anderen kwamen om te werken of vluchtten voor oorlog of vervolging. Wanneer iemand verhuist naar een andere streek of een ander land, heet dat **migratie**.

De groepen migranten kwamen in verschillende periodes:

- Rond 1950 kwamen er veel mensen uit Indonesië naar Nederland. Indonesië was in 1949 onafhankelijk geworden.
- Eind jaren 1950 groeide de economie zo snel dat de regering en bedrijven vanaf die tijd Italiaanse, Turkse en Marokkaanse arbeiders naar Nederland haalden. **Gastarbeiders** zijn arbeiders uit het buitenland die in Nederland komen werken.

- In 1975 werd de Nederlandse kolonie Suriname onafhankelijk. Ongeveer de helft van de Surinamers koos ervoor om net vóór de onafhankelijkheid in Nederland te gaan wonen.
- Vanaf de jaren 1980 kwamen steeds meer vluchtelingen naar Nederland.

Vanaf de jaren 1960 maakten mensen steeds meer hun eigen keuzes en werd de kerk minder belangrijk. Mensen gingen anders leven dan hun ouders. Het was bijvoorbeeld voor het eerst mogelijk om openlijk homoseksueel te zijn. Vanaf de jaren 1990 zijn er wetten aangenomen waardoor homoseksuelen en transgenders dezelfde rechten hebben als andere burgers.

Nu is Nederland een **pluriforme samenleving**. Dat is een samenleving waarin mensen met verschillende culturen, levensstijlen en geloven naast elkaar leven.

20 ^t Wat is diversiteit?

- A Als iemand tijdelijk in Nederland wil wonen omdat zijn eigen land onveilig is.
- B Een arbeider uit het buitenland die in Nederland komt werken.
- C Manieren waarop mensen van elkaar verschillen.
- D Wanneer iemand verhuist naar een andere streek of een ander land.

21 Wat zijn voorbeelden van diversiteit? Streep de foute woorden door.
 Geloof: *ja / nee*
 Geslacht: *ja / nee*
 Huidskleur: *ja / nee*
 Leeftijd: *ja / nee*
 Seksuele voorkeur: *ja / nee*

22 a (t) Wat is een gastarbeider?

b (t) Wat is een vluchteling?

23 Wanneer kwamen de volgende groepen mensen naar Nederland? Maak de juiste combinaties.

- A** Gastarbeiders
 - B** Mensen uit Indonesië
 - C** Surinamers
 - D** Vluchtelingen
 - 1** Rond 1950
 - 2** Vanaf eind jaren 1950
 - 3** Rond 1975
 - 4** Vanaf de jaren 1980
- A hoort bij C hoort bij
 B hoort bij D hoort bij

24 Welke drie groepen kwamen vooral als gastarbeiders naar Nederland?

- A Duitsers.
- B Mensen uit Indonesië.
- C Italianen.
- D Marokkanen.
- E Surinamers.
- F Turken.

25 Gebruik bron 4.
a Om welke reden zouden mannen uit Turkije aan het werk zijn in Nederlandse tomatenkassen?

.....

b Bedenk wat het voor deze Turkse mannen betekende om in Nederland te werken. Noem een voordeel en een nadeel.

Voordeel:

Nadeel:

Bron 4 Turkse mannen aan het werk in tomatenkassen in Berkel en Rodenrijs (Zuid-Holland), in de jaren 1970.

26 (t) Wat is een pluriforme samenleving?

.....

Joke Smit

In 1919 hadden vrouwen kiesrecht gekregen, maar helemaal gelijk aan mannen werden ze niet. Ze hadden zelden een baan en waren vooral moeder en huisvrouw. Dat was in de jaren 1950 en 1960 nog zo. Daar had Joke Smit moeite mee en ze wilde er iets aan doen.

De vraag is:

Wat wilde Joke Smit aan de samenleving veranderen?

Bron 5 Joke Smit in 1973.

Joke Smit (1933-1981) was moeder van twee kinderen en werkte als journalist en leraar Frans. In 1967 schreef ze in een artikel dat vrouwen nog steeds niet dezelfde kansen kregen als mannen, als het om werk ging. Ze vond dat dit wel moest. Veel vrouwen waren het met haar eens.

Bron 6 Joke Smit sprak met een meisje van 12 jaar over haar toekomst. Over dat gesprek schreef ze het volgende in haar boek.

Joke: Wat word je later?

Meisje: Huisvrouw.

Joke: Vind je dat leuk?

Meisje: Nee.

Joke: Waarom doe je het dan?

Meisje: Er zal niets anders op zitten.

Wat zei dit meisje in feite? Dit: ik zou wel anders willen, maar de maatschappij duwt mij in een bepaalde richting.

27 Gebruik bron 5. Joke Smit was een feminist.

Leg dat uit.

.....

Bron 7 Een poster uit 1980. Onderaan de poster staat: 'Studeren, niet alleen voor heren.'

28 Gebruik bron 6.

Wat is volgens Joke Smit het probleem van dit meisje?

.....

29 Gebruik bron 7.

a Wat is de boodschap van deze poster?

Streep de foute woorden door.

Meisjes willen *tandarts* /

tandartsassistente worden. De ouders vinden *tandarts* / *tandartsassistente* voldoende voor een meisje.

b Past deze poster bij wat Joke Smit wilde veranderen in de samenleving? Streep de foute woorden door.

Ja / *Nee*, want Joke Smit vond dat meisjes en vrouwen de kans moesten krijgen om *huisvrouw te worden* / *te werken en te studeren*, net als mannen.

30 Werk samen met een klasgenoot. Jullie gaan een interview houden met een medeleerling:

- die niet geboren is in Nederland óf
- die zich aangesloten heeft bij een bepaalde jeugdcultuur (bijvoorbeeld hiphop, gothic of barbie).

Werk in stappen:

- 1 Zoek iemand die je kunt interviewen.
- 2 Vraag of je een foto mag maken voor bij het interview. Als dat niet mag, kun je later ook een tekening maken.
- 3 Stel de vragen uit het schema hieronder en vul de antwoorden in.
- 4 Schrijf of typ het interview uit. Let op de volgende punten:
 - Zet vooraan de regel wie er iets zegt, zoals:
Interviewer: 'Mijn vraag is ...'
Persoon A of B: 'Mijn antwoord is ...'
 - Schrijf netjes en leesbaar of print je document.
 - Print de foto (of gebruik de tekening) en plak die bij het interview.
 - Lever je werk in bij je docent, die enkele interviews uitkiest voor een klassikale presentatie.

31 Groeten uit Nederland uit de 20e eeuw!

Kies uit het volgende rijtje vier dingen of personen die volgens jou passen bij de veranderingen vanaf de jaren 1960: *de pil* • *een brommer* • *een gastarbeider* • *een kaart uit 1930 van Suriname* • *een kerk* • *een platenspeler* • *een vrouw met een stofdoek en een bezem in haar hand*. Teken ze in de ansichtkaart.

Vragen	Antwoorden
Hoe heet je?	
Uit welk land kom je? / Bij welke jeugdcultuur heb je je aangesloten?	
Welke religie heb je?	
Waarom woon je in Nederland? / Waarom heb je je aangesloten bij deze jeugdcultuur?	
Wat vind je van ons pluriforme Nederland?	

§4 Nederland werkt samen

Bron 1

Intro

'Hey Tom, kunnen we verder?' 'Nee wacht even, ik heb een steentje in mijn schoen. Wat is die metaaldetector onhandig.' 'Ja, wacht maar, als je straks een landmijn vindt, ben je blij dat je hem bij je hebt.' 'Haha, dat is waar!' Tom en Carl zijn Nederlandse soldaten. Soldaten van de VN dragen blauwe helmen met de letters: UN. Dat staat voor United Nations. Ze zoeken naar explosieven in Mali. Mali is een land in Afrika. Door het opruimen van landmijnen kunnen hulpverleners veilig naar dorpen in Mali reizen om bijvoorbeeld voedsel en medicijnen te brengen. Inwoners van Mali kunnen zo ook weer veilig naar de markt lopen en kinderen kunnen weer veilig naar school. De Nederlandse soldaten maakten tussen 2013 en 2019 deel uit van de VN-troepen in Mali. In die periode zijn er 270 VN-soldaten doodgegaan.

De vraag van deze paragraaf is:

Hoe werkt Nederland samen met andere landen?

1 Lees bron 1.

Wat is de taak van deze soldaten in Mali?

.....

.....

.....

.....

2 Leg uit waarom het opruimen van mijnen helpt bij de opbouw van het land.

.....

.....

.....

.....

3 Wat is de Nederlandse vertaling van United Nations?

- A Uitstekende Nederlanders
- B Verenigde Naties
- C Verenigde Nederlandse soldaten
- D Verenigde Staten

4 Om welke reden dragen deze soldaten blauwe helmen?

- A Dit zijn Nederlandse soldaten, die dragen altijd blauwe helmen.
- B Van helder blauw worden mensen rustig.
- C Zo worden ze makkelijk herkend als soldaten van de VN.

5 Wat vind jij ervan dat Nederlandse soldaten in het buitenland helpen? Leg je antwoord uit.

.....

.....

.....

.....

.....

6 Bekijk bron 2.

a Mali was een kolonie van Frankrijk.

Waarom zie je dat Mali een kolonie is geweest?

- A Aan de rechte grenzen op de kaart.
- B Aan de kromme grenzen op de kaart.
- C Aan de namen op de kaart.

b Leg het antwoord op vraag a uit.

.....

.....

.....

.....

Bron 2 Mali ligt in West-Afrika.

Leerdoel

Ik kan uitleggen waarom Europese landen gingen samenwerken.

Leertekst

Al heel lang is Nederland een klein land dat geld verdient met handel. Het voorkomen van ruzies met andere landen is goed voor de handel. De regering probeerde daarom lange tijd neutraal te zijn. Dat betekent dat Nederland geen partij koos als er een ruzie was tussen landen. Toch werd Nederland in 1940 door Duitsland aangevallen. Vijf jaar later lag het land in puin en kon Nederland wel hulp gebruiken bij de opbouw van de economie. Na 1945 koos Nederland daarom voor een andere houding: het ging juist samenwerken met een aantal buurlanden. Door samenwerking zou er minder kans zijn op een oorlog in Europa. Samenwerking zou ook goed zijn voor de economie.

Vanaf 1951 bepaalden Frankrijk, West-Duitsland, Italië, België, Nederland en

Luxemburg samen hoeveel kolen en staal er in die landen geproduceerd zouden worden. Die grondstoffen waren belangrijk voor de wederopbouw, maar er konden ook wapens van gemaakt worden. Door de samenwerking wisten de oude vijanden Frankrijk en Duitsland zeker dat de ander niet in het geheim een leger opbouwde.

Al snel werden ook afspraken gemaakt om de handel tussen de zes landen makkelijker te maken. Zo ontstond de **Europese Economische Gemeenschap (EEG)**. Voor handel tussen de landen van de EEG waren minder papieren nodig. Ook werd de belasting lager over producten die je in een ander EEG-land verkocht. Daardoor groeide de handel sterk. Meer landen sloten zich aan, zoals Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken.

- 7 a t Wat is een neutraal land?
- A Een land dat andere landen helpt door veel soldaten en wapens te sturen.
 - B Een land dat een ander land aanvalt en gebieden inneemt.
 - C Een land dat niet meedoet aan een oorlog en de oorlogvoerende landen niet helpt.
 - D Een land dat vóór of tijdens een oorlog een bondgenootschap sluit met een ander land.

8 Welke twee zaken hoopte de Nederlandse regering te bereiken door samenwerking met andere landen?

- A Een aanval op Duitsland.
- B Een goede economie.
- C Geen oorlog meer.
- D Uitbreiding van het Nederlands grondgebied.

9 ^t Wat is de wederopbouw?

- A De periode waarin Nederland na de Tweede Wereldoorlog de oorlogsschade herstelde.
- B De samenwerking van zes Europese landen, waardoor de handel snel groeide.

10 a In tekst A 'Samenwerking in Europa' staat dat Frankrijk en Duitsland 'oude vijanden' waren. Tijdens welke oorlogen vochten die landen tegen elkaar? Noem twee oorlogen.

.....
.....

b Vanaf 1951 besloten zes Europese landen samen over de productie van kolen en staal. Op welke manier moest dat zorgen voor vrede in Europa?

.....
.....
.....
.....
.....

c Maak de zinnen kloppend.

Tussen 1940 en 1945 waren Frankrijk en Duitsland *bondgenoten / vijanden*.
Vanaf 1945 / 1951 werkten Frankrijk, Duitsland en vier andere landen samen op

het gebied van en

.....

Enkele jaren later werkten de zes landen ook samen op het gebied van *handel / het leger*.

11 Gebruik bron 2. Kleur de zes landen blauw die samen de EEG vormden.

Bron 2

12 a Wat waren twee grote voordelen van de Europese samenwerking voor de handel?

1
.....
.....

2
.....
.....

b Leg uit dat hierdoor de markt voor Nederlandse bedrijven in één klap groter werd.

Bedrijven konden hun producten aan meer burgers verkopen, want
.....
.....

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe de Europese Unie samenwerkt.

Leertekst

In 1992 werd de samenwerking tussen de Europese landen uitgebreid. De **Europese Unie (EU)** werd opgericht. De EU werkt niet alleen samen op het gebied van economie, maar bijvoorbeeld ook op het gebied van politie en milieubescherming. Na de Koude Oorlog sloten veel landen uit Oost-Europa zich aan bij de Europese Unie. De EU groeide snel: van 12 lidstaten in 1995 naar 28 in 2014.

Tussen de meeste landen in de EU is er vrij verkeer van goederen, diensten, personen en geld. Dat betekent dat tussen deze landen geen grenscontroles meer zijn. Nederlanders mogen dus in elk ander EU-land gaan wonen en werken. Nederlandse bedrijven mogen

producten en diensten verkopen in elk ander EU-land. Dat kan doordat alle bedrijven in de EU zich aan dezelfde regels moeten houden, bijvoorbeeld op het gebied van veiligheid en kwaliteit.

In 2002 werd in twaalf landen van de EU de euro ingevoerd. Die munt werd toen het betaalmiddel van zo'n 330 miljoen Europeanen. Door de euro werd het nog makkelijker om handel te drijven. Handelaren hoeven nu niet steeds geld te wisselen als ze wat willen kopen in een ander land.

Toch beslissen de regeringen van de EU-landen over heel veel onderwerpen nog steeds zelf, bijvoorbeeld over de pensioenen en het onderwijs in hun land.

13 a Welke naam kreeg de samenwerking tussen Europese landen na 1992?

.....

b Op welke drie gebieden werken de landen van de EU samen?

- A Economie.
- B Milieu.
- C Onderwijs.
- D Pensioen.
- E Veiligheid.

14 Waarom konden landen in Oost-Europa zich vóór 1989 niet bij de EU aansluiten?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

15 a Als je vóór 1992 op vakantie ging naar Frankrijk, controleerde de douane je paspoort bij de Belgische en de Franse grens. Waarom gebeurt dat nu niet meer?

.....
.....
.....
.....
.....

b Wat is een voordeel van het afschaffen van de grenzen voor de handel?

.....
.....
.....

c Wat is een nadeel van het afschaffen van de grenzen voor de politie?

.....
.....
.....

16 In de EU werken Europese landen ook samen op het gebied van politie en milieu. Leg uit waarom samenwerking op die gebieden handig is.

Milieu:

.....
.....

Politie:

.....
.....
.....
.....

17 Gebruik bron 3.

a Waarvan is de onderste vlag?

.....

b Een van de eerste landen die lid wilden worden van de EEG, verliet ook als eerste land de EU. Welk land was dat?

- A Denemarken.
- B Groot-Brittannië.
- C Ierland.
- D Verenigde Staten.

Bron 3

18 a Sinds welk jaar kun je met de euro in twaalf Europese landen betalen?

.....

b Wat is een voordeel van de invoering van de euro voor handelaren?

.....
.....

c Wat is een voordeel van de invoering van de euro voor mensen die op vakantie gaan?

.....
.....
.....

Leerdoel

Ik kan uitleggen welke vier doelen de Verenigde Naties hebben.

Leertekst

Al tijdens de Tweede Wereldoorlog wilden de Verenigde Staten en Groot-Brittannië een organisatie oprichten die nieuwe oorlogen moest voorkomen. In 1945 ontstonden zo de **Verenigde Naties (VN)**. Daarvan zijn bijna alle landen ter wereld lid.

De Verenigde Naties hebben vier doelen. Ten eerste willen de VN zorgen voor vrede in de wereld. Een tweede doel van de VN is het leven van arme mensen verbeteren door honger en ziekten te bestrijden en te zorgen voor beter onderwijs. Ten derde beschermen de VN overal ter wereld de mensenrechten, bijvoorbeeld het recht op eerlijke rechtspraak of het recht van vluchtelingen op bescherming. Ten slotte beschermen de VN ook bijzondere monumenten, zoals de piramides in Egypte.

Nederland is sinds 1945 lid van de Verenigde Naties. Het belooft zich te houden aan de

mensenrechten en de VN te helpen bij het bereiken van hun doelen. Dat betekent dat Nederland de VN geld geeft om hun taken te kunnen doen. Soms levert Nederland ook soldaten voor een VN-vredesmacht. Dat gebeurde bijvoorbeeld in 1991. Toen viel Joegoslavië uit elkaar in verschillende kleine landen, zoals Kroatië, Servië en Bosnië-Herzegovina. In Bosnië-Herzegovina ontstond toen een burgeroorlog. De Verenigde Naties besloten in te grijpen. Meer dan dertig landen stuurden troepen naar Joegoslavië. Ook Nederlandse soldaten gingen erheen, om de stad **Srebrenica** te beschermen. Maar in juli 1995 veroverden Servische troepen Srebrenica en vermoordden ze duizenden mensen.

Samenwerking in de Verenigde Naties is vaak heel lastig. De verschillende landen zijn het regelmatig oneens. En het komt voor dat landen of leiders zich helemaal niets aantrekken van de VN.

- 19 a** Wat betekent de afkorting ‘VN’?
.....
- b** Wie werken samen in de VN?
.....

- 20** De VN werden opgericht in 1945. Leg uit dat dit geen toeval is.
.....
.....
.....
.....
.....

21 ^(t) Onderstreep in tekst C 'Wereldvrede' de vier doelen van de VN.

- 22 a ^(t) Wat zijn mensenrechten?
- A De wens dat ieder mens gelukkig is.
 - B Het idee dat we voor elkaar moeten zorgen.
 - C Rechten die ieder mens zou moeten hebben.

b Geef een voorbeeld van een mensenrecht.

.....
.....
.....
.....

23 a Wat doet een VN-vredesmacht?

.....
.....
.....
.....

b Vind je het vreemd dat de VN oorlogen willen voorkomen met behulp van een leger? Leg je antwoord uit.

Ik vind dat *wel* / *niet* vreemd, want

.....
.....
.....
.....
.....

24 Gebruik bron 4.

a In 1991 waren er Nederlandse soldaten in Srebrenica. Leg uit dat het VN-doel om burgers te beschermen, toen niet is gelukt.

.....
.....

b Het Nederlandse leger had verschillende keren om versterking gevraagd om Srebrenica te kunnen beschermen. Waardoor is samenwerking in de VN vaak lastig?

.....
.....
.....
.....
.....

Bron 4 Het kerkhof in Srebrenica.

Intro

Stel, je gaat met de auto naar Frankrijk of zelfs helemaal naar Spanje. Bij de Belgische, Franse en Spaanse grens rij je gewoon door. Waarom zou je stoppen? Vóór 1992 ging dat heel anders.

Bron 5 Drukte aan de Duitse grens in 1974. Veel Duitsers willen Pasen in Nederland vieren.

25 In 1992 werd de EU opgericht. Wat veranderde er voor reizigers van de EU-landen? Streep de foute woorden door.

Aan de grens met EU-landen	Vóór 1992	Na 1992
Paspoortcontrole	<i>Ja / Nee</i>	<i>Ja / Nee</i>
Goederencontrole	<i>Ja / Nee</i>	<i>Ja / Nee</i>
Doorrijden bij de grens	<i>Ja / Nee</i>	<i>Ja / Nee</i>

26 a Gebruik bron 5. Wat doen de agenten op de foto?

- A Ze controleren de paspoorten van de reizigers.
- B Ze doen een alcoholcontrole.
- C Ze geven automobilisten een boete.
- D Ze vragen naar het reisdoel van de automobilisten.

b Soms vroegen de agenten of ze in de kofferbak mochten kijken. Waarom wilden ze dat?

- A Ze controleerden het aantal toegestane koffers.
- B Ze controleerden of de kofferbak wel goed sloot.
- C Ze controleerden op import van producten, zoals alcohol en sigaretten.

27 Gebruik bron 6. Streep de foute woorden door.

De bewoner uit Maasmechelen vertelt een verhaal van *vóór / na* 1992. Toen was er *nog geen / wel* vrij verkeer van goederen tussen landen van de EU. De vrouwen *smokkelden boter / voerden boter in* omdat boter *duurder / goedkoper* was in Nederland.

Bron 6 Maasmechelen is een dorpje in België, vlak aan de grens met Nederland. Een bewoner van Maasmechelen vertelt over Belgische vrouwen die op en neer naar Nederland gingen.

De grenspolitie mocht vrouwen aan de grens niet fouilleren. Dat betekent dat ze niet mochten kijken of voelen of vrouwen spullen onder hun kleren verborgen. Sommige vrouwen leken bij terugkeer naar België hoogzwanger, terwijl ze eigenlijk pakken boter op hun buik hadden verborgen. Sommige medewerkers van de grenspolitie hadden dat door en zetten de vrouwen bij de kachel, zodat de boter zou smelten.

28 Welk woord past in de zin? Zet het juiste woord in de puzzel.

- 1** Behalve vrij verkeer van goederen, personen en geld, is er in de EU vrij verkeer van ...
- 2** Door de bestrijding van honger en ziekten willen de VN het leven van ... verbeteren.
- 3** Landen in de EU beslissen zelf over pensioenen en dit onderwerp.
- 4** Land dat als eerste de EU heeft verlaten.
- 5** Een land dat met geen enkel ander land samenwerkt, is ...
- 6** De VN proberen deze rechten van alle mensen te beschermen.
- 7** De landen in de EEG konden vrij ... drijven.
- 8** Nederlandse VN-soldaten lukte het niet om burgers van de stad ... te beschermen.
- 9** ... en staal waren belangrijke grondstoffen bij de wederopbouw van Europa in 1945.

10 Er is in de wereld altijd wel ergens oorlog, maar de VN streven naar ...

11 Door handelsafspraken te maken hoopten de landen van de EEG vooral te groeien op ... gebied.

12 Zo'n 330 miljoen Europeanen gebruiken dit betaalmiddel.

29 Kijk nog eens naar je antwoorden bij vraag 30.

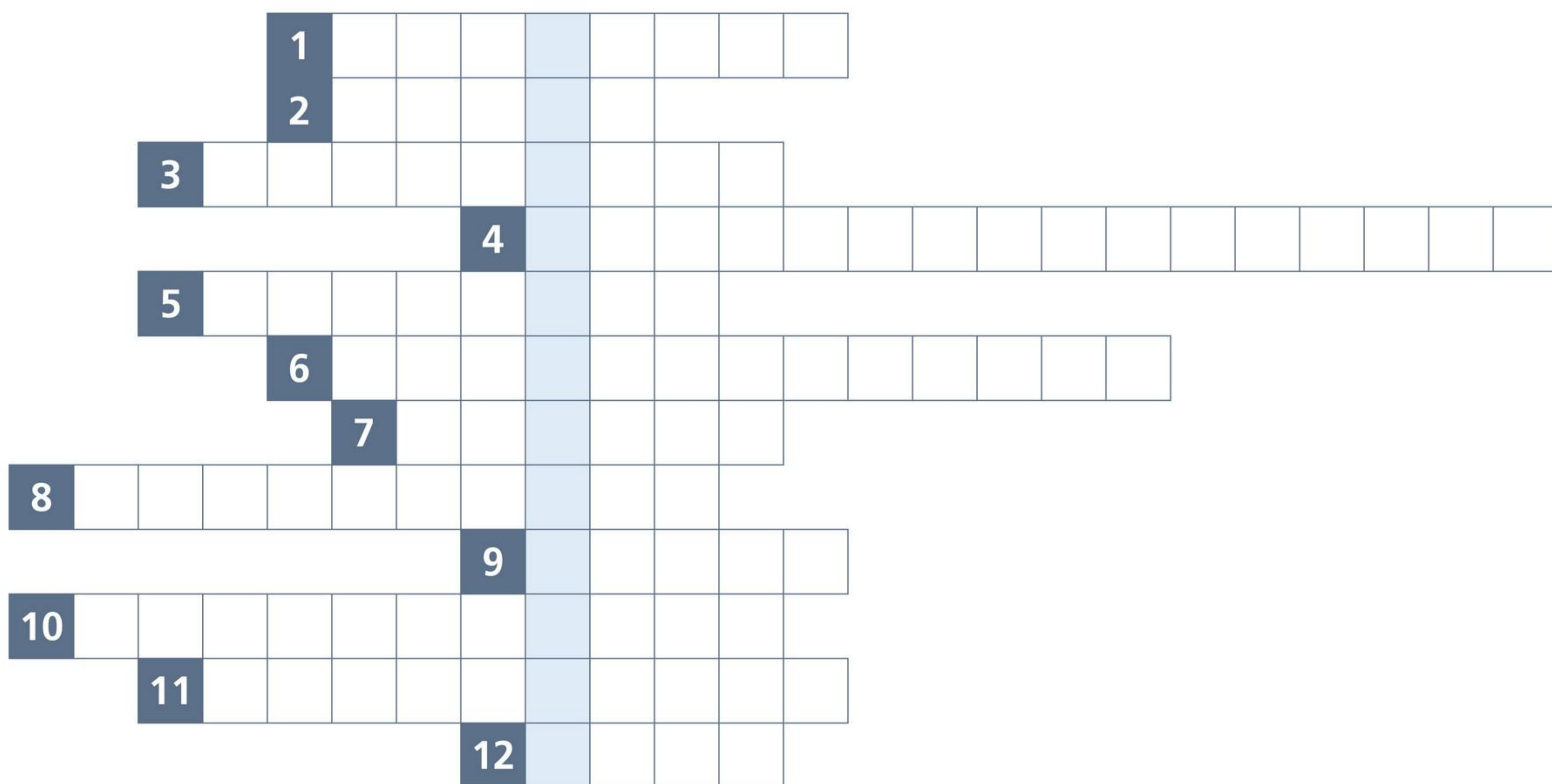
a Schrijf de letters in de gekleurde vakjes van de puzzel op.

.....

b Van deze letters kun je een woord maken dat goed in de volgende zin past. Vul dat woord in.

De Europese Unie en de Verenigde Naties zijn opgericht voor een goede

..... tussen landen.

§5 Samenvatten

Paragraaf 2

Leerdoelen

- Ik kan uitleggen dat het na de Tweede Wereldoorlog snel beter ging met Nederland.
- Ik kan uitleggen hoe Nederland een verzorgingsstaat werd.
- Ik kan uitleggen hoe het dagelijks leven in de jaren 1950 was.

- Hoe ging het na de Tweede Wereldoorlog snel weer beter met Nederland? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.
 - A** Andere landen kopen veel Nederlandse spullen omdat de prijzen laag zijn.
 - B** Er zijn veel verwoestingen en de handel is tot stilstand gekomen.
 - C** Mensen kunnen geld besteden aan luxeproducten.
 - D** Mensen willen werken voor een laag loon.
 - E** Werknemers krijgen wat meer loon.

De goede volgorde is:
- Hoe werd Nederland een verzorgingsstaat? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.
 - A** De regering wil voorkomen dat mensen ontevreden zijn.
 - B** De verzorgingsstaat wordt steeds verder uitgebreid.
 - C** Het gaat goed met de economie en er is geld voor uitkeringen.

- D** Vanaf de jaren 1950 komen er wetten waardoor mensen een uitkering krijgen. De goede volgorde is:
- Hoe was het dagelijks leven in Nederland in de jaren 1950? Vul de juiste woorden in. De Nederlandse samenleving was verdeeld in Dit heet Mensen werkten dagen per week en gingen op zondag naar de In hun vrije tijd deden mensen dingen die niet veel geld kostten, zoals luisteren naar de

Paragraaf 3

Leerdoelen

- Ik kan uitleggen dat jongeren zich anders gingen gedragen.
- Ik kan uitleggen welke veranderingen vrouwen wilden.
- Ik kan uitleggen dat de samenstelling van onze samenleving verandert.

- Jongeren kregen bijvoorbeeld eigen kleding en muziek. Dat past bij een Mensen maakten ook steeds meer eigen keuzes. Dat heet
- Welke drie veranderingen wilden vrouwen in de jaren 1960 bereiken?
 - 1**
 - 2**
 - 3**

6 Hoe veranderde de samenstelling van de Nederlandse samenleving? Leg uit dat door drie belangrijke veranderingen de diversiteit vanaf de Tweede Wereldoorlog is toegenomen.

- 1 Migratie:
- 2 Homoseksuelen en transgenders:
- 3 De samenstelling van gezinnen:

Paragraaf 4

Leerdoelen

- Ik kan uitleggen waarom Europese landen gingen samenwerken.
- Ik kan uitleggen hoe de Europese Unie samenwerkt.
- Ik kan uitleggen welke vier doelen de Verenigde Naties hebben.

7 Hoe werkt de Europese Unie samen? Streep de foute woorden door.

Na de Tweede Wereldoorlog gingen Nederland en vijf / zes andere Europese landen samenwerken op het gebied van handel. Al snel sloten ook andere Oost-Europese / West-Europese landen zich aan. Na 1989 sloten ook landen uit Oost-Europa / West-Europa zich aan. Sommige landen kregen zelfs samen één leger / munt.

8 Bij welke doelen van de Verenigde Naties horen deze voorbeelden? Maak de juiste combinaties.

A De Hagia Sophia in Turkije beschermen.

B Alle jongens en meisjes naar school.

C Er is een VN-vredesmacht in Afrika.

D China moet zich aan mensenrechten houden.

1 Het leven van armen verbeteren

2 Mensenrechten beschermen

3 Monumenten uit het verleden beschermen

4 Zorgen voor vrede in de wereld

A hoort bij C hoort bij

B hoort bij D hoort bij

Vaardigheid

Leerdoel

- Ik ken de hulpmiddelen om te weten hoe oud een bron is.

9 Gebruik paragraaf 3 tekst C 'Aandacht voor diversiteit' en bron 1. Op deze foto staan mensen die vanuit Suriname naar Nederland zijn gevlogen. Uit welke tijd komt deze foto? Streep de foute woorden door. Suriname werd in 1975 / 1985 onafhankelijk. Daarvóór / Daarna vertrokken veel / weinig Surinamers naar Nederland. De foto is dus van vóór / na de onafhankelijkheid van Suriname.

Bron 1 Surinamers bij de paspoortcontrole op Schiphol. Omdat Suriname nog bij het Koninkrijk der Nederlanden hoorde, hadden deze mensen een Nederlands paspoort.

§6 Afsluiting

Oefenen voor je toets

- 1 Hoe gingen Europese landen na de Tweede Wereldoorlog samenwerken? Zet de gebeurtenissen in de goede volgorde, van vroeger naar later.
- A De EEG ontstaat.
 - B De Europese Unie ontstaat.
 - C Twaalf Europese landen voeren de euro in.
 - D Zes Europese landen gaan voor het eerst samenwerken.

De goede volgorde is:

- 2 a Wat is een verzorgingsstaat?

.....

.....

.....

.....

- b Hoe kon Nederland een verzorgingsstaat worden? Streep de foute woorden door. Veel mensen hebben in de jaren 1960 werk, daardoor heeft de regering *veel / weinig* belastinginkomsten. Doordat alle werknemers *verplicht / vrijwillig* meebetalen aan uitkeringen, hoeft de regering zelf minder bij te dragen. In Groningen wordt veel aardgas gevonden. Met de verkoop van dit gas verdient de regering ook *veel / weinig* geld.

- c Ook vóór het ontstaan van de verzorgingsstaat waren er mensen die hulp nodig hadden. Aan wie vroegen deze mensen hulp? Twee antwoorden zijn goed.
- A De kerk.
 - B De regering.
 - C Familie.
 - D Hun werkgever.
 - E Marshallhulp.

- 3 Wat past bij het leven in de tijd van de verzuiling? Streep de foute woorden door. Tijdens de verzuiling ontmoetten kinderen op sportclubs *geen / ook* kinderen met een ander geloof of andere ideeën. Arbeiders met een ander geloof waren lid van *dezelfde / verschillende* vakbonden. De meeste protestanten lazen een *katholieke / protestantse* krant.
- 4 Bij elke periode in de tabel hieronder staan drie begrippen. Eén van die vier begrippen hoort **niet** bij die periode. Streep dat begrip door.

Jaren 1950	Jaren 1960	Jaren 1980	Jaren 2000
Hoge lonen	Dalende welvaart	Meer vrouwen studeren	Dienstensector
Marshallhulp	Jeugdcultuur	Verzuiling	Homohuwelijk
Veel baby's	Televisie	Vluchtelingen	Werkloosheid

5 a Wat is de betekenis van individualisering?

- A Een samenleving waarin mensen met verschillende culturen, levensstijlen en geloven naast elkaar leven.
- B Iemand die na de Tweede Wereldoorlog verhuist naar een andere streek of een ander land.
- C Mensen maken hun eigen keuzes en laten zich niet beïnvloeden door anderen, zoals buren of de kerk.
- D Vrouwen strijden voor gelijke kansen in onderwijs en werk, voor seksuele vrijheid en voor een gelijke verdeling van huishoudelijke taken.

b Vergelijk de tijd van de verzuiling met die van de individualisering. Noem een nadeel en een voordeel van individualisering.

Voordeel:

.....

Nadeel:

.....

.....

.....

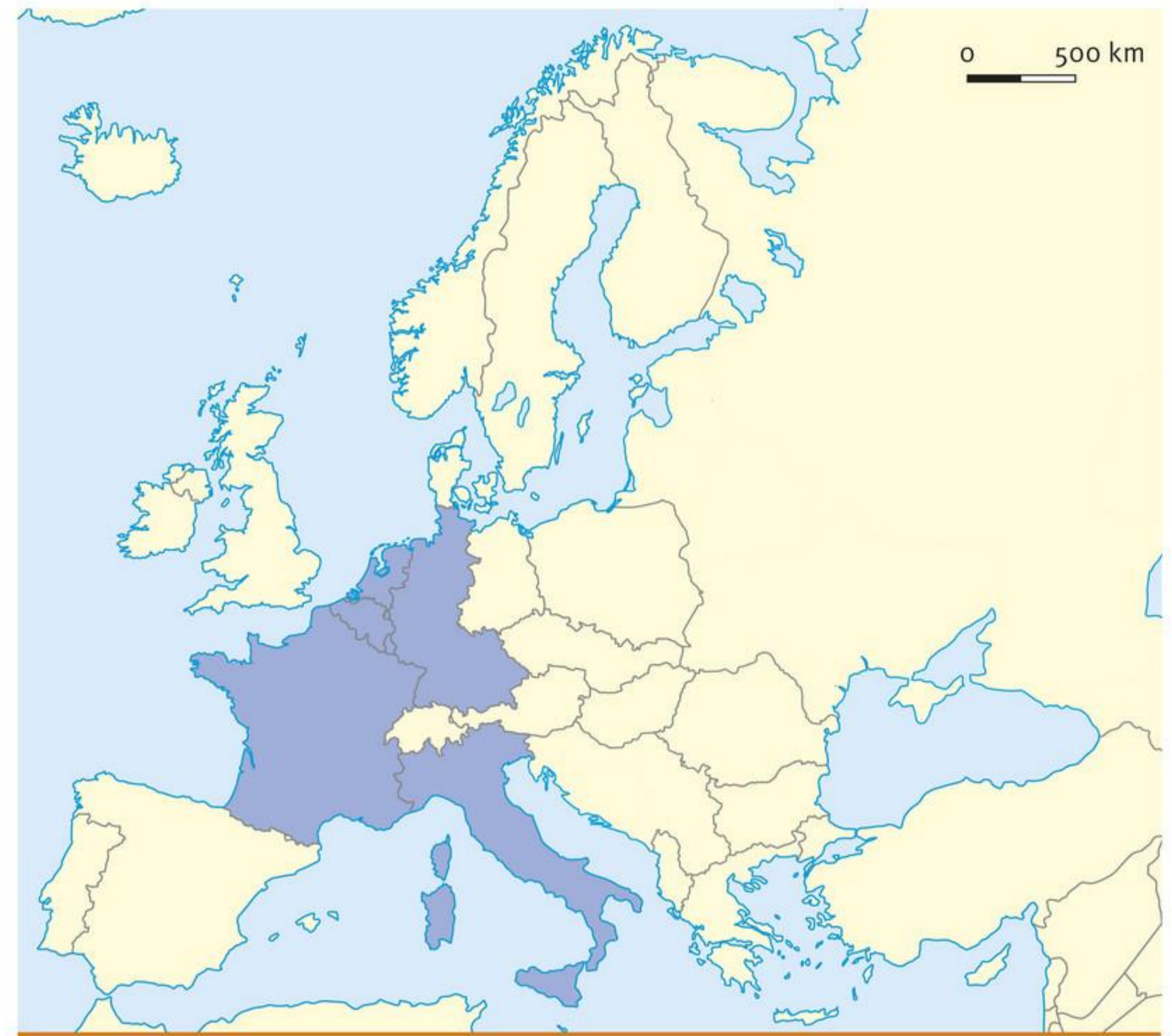
6 Voor welke drie veranderingen streden vrouwen tijdens de tweede feministische golf?

- A Voor een eerlijke verdeling van zorg- en werktaken.
- B Voor een pluriforme samenleving.
- C Voor gelijke kansen op school en in het werk.
- D Voor gelijke rechten voor homoseksuelen en transgenders.
- E Voor seksuele vrijheid.
- F Voor vrouwenstemrecht.

7 Gebruik bron 1.

a Welk begrip hoort bij deze bron?

- A EEG.
- B EU.
- C Euro.
- D Migratie.

Bron 1

b Op welke drie gebieden werken de landen van de EU samen?

- A Economie.
- B Milieu.
- C Onderwijs.
- D Pensioen.
- E Veiligheid.

8 Bij welke doelen van de Verenigde Naties horen deze voorbeelden? Maak de juiste combinaties.

- A** De binnenstad van Paramaribo is volgens de VN een uniek monument.
- B** De VN willen bereiken dat overal ter wereld jongens en meisjes naar school kunnen gaan.
- C** Er was een VN-vredesmacht in Srebrenica, een stad in voormalig Joegoslavië.

- D** Europa vertellen dat de mensenrechten van vluchtelingen en migranten geschonden worden aan verschillende Europese grenzen.
- 1** Het leven van armen verbeteren
- 2** Mensenrechten beschermen
- 3** Monumenten uit het verleden beschermen
- 4** Zorgen voor vrede in de wereld

A hoort bij

B hoort bij

C hoort bij

D hoort bij

Bron 2

- 9** Gebruik bron 2 en 3. Je ziet twee foto's van gezinnen. In welk jaar zijn de foto's gemaakt? Leg je antwoord uit.

Bron 2 is gemaakt in 1959 / 2022, want

.....

.....

Bron 3 is gemaakt in 1959 / 2022, want

.....

.....

.....

.....

Bron 3

Tijdbalk

1700

1800

Begrippen

Paragraaf 2

wederopbouw

De periode waarin Nederland de oorlogsschade van de Tweede Wereldoorlog herstelde.

welvaart

Mensen verdienen voldoende om geld uit te geven aan luxe spullen en leuke dingen.

verzorgingsstaat

Een samenleving waarin alle burgers die dat nodig hebben, van de regering een inkomen en gezondheidszorg krijgen.

verzuiling

De verdeling van de samenleving in groepen mensen met hetzelfde geloof of dezelfde ideeën.

Paragraaf 3

jeugdcultuur

Cultuur van jongeren met bijvoorbeeld eigen kleding en muziek.

individualisering

Wanneer mensen hun eigen keuzes maken.

tweede feministische golf

De beweging in de jaren 1960 waarin vrouwen streden voor gelijke kansen in bijvoorbeeld onderwijs en werk.

migratie

Als iemand verhuist naar een andere streek of een ander land.

gastarbeiders

Arbeiders uit het buitenland die in Nederland komen werken.

pluriforme samenleving

Een samenleving van mensen met verschillende culturen, levensstijlen en geloven.

Paragraaf 4

Europese Economische Gemeenschap (EEG)

Samenwerking van zes Europese landen op het gebied van handel.

Europese Unie (EU)

Samenwerking tussen Europese landen op het gebied van economie, politiek en milieubescherming.

Verenigde Naties (VN)

Een organisatie die is opgericht om nieuwe oorlogen te voorkomen.

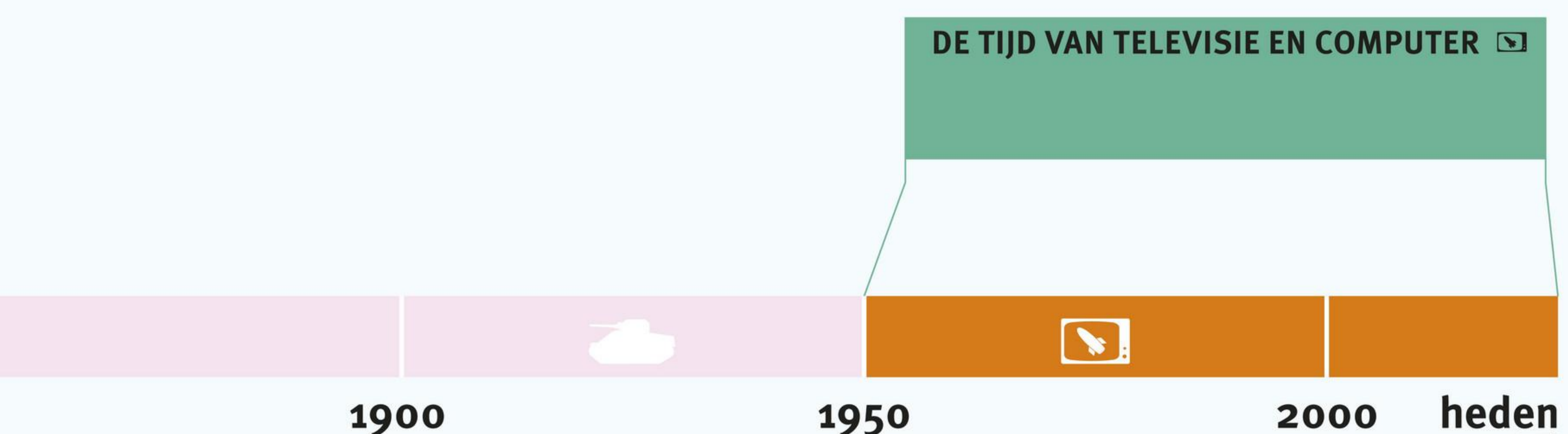
Srebrenica

Een stad in voormalig Joegoslavië waar het niet lukte om mensen te beschermen.

Ⓟ dateren

Vaststellen uit welke tijd een bron komt.

Ⓜ Ga naar de *Flitskaarten*, de *Test jezelf* en de *oefentoets*.

Bron 1

Steek jij vuurwerk af rond de jaarwisseling? Veel mensen vinden het leuk om mooie vuurpijlen de lucht in te schieten of om rotjes af te steken. Maar niet iedereen houdt van vuurwerk. Daar kunnen zij verschillende redenen voor hebben. Zij vinden vuurwerk bijvoorbeeld gevaarlijk, omdat er soms ongelukken van komen. Of ze vinden het zielig dat huisdieren last hebben van vuurwerk. Of ze vinden dat het vervuilend is voor het milieu en daarom verboden zou moeten worden. Moeten er strengere regels voor het afsteken van vuurwerk komen of moet het blijven zoals het is?

Over zulke vragen gaat de politiek. In dit hoofdstuk ga je uitzoeken hoe de overheid besluiten neemt.

- 1** Heb je zelf weleens vuurwerk afgestoken?
- A Ja, en ik vond het leuk.
 - B Ja, maar ik vond het niet leuk.
 - C Nee, ik vind het gevaarlijk.
 - D Nee, maar ik zou het wel graag willen.

2 Sommige mensen vinden het vervelend dat mensen op 31 december al ver voor 12 uur 's nachts vuurwerk afsteken.

a Bedenk waarom mensen het vervelend vinden dat er overdag al vuurwerk wordt afgestoken.

.....

b Moet het kunnen dat mensen op 31 december de hele dag vuurwerk afsteken? Leg je antwoord uit.

.....

3 a Welke twee groepen mensen zullen blij zijn dat er vuurwerk wordt afgestoken?

- A De makers van vuurwerk
- B Hondenbezitters
- C Mensen die moeilijk ademen
- D Oudere mensen
- E Verkopers van vuurwerk

b Wie kunnen er iets aan de overlast van vuurwerk doen? Twee antwoorden zijn juist.

- A De brandweer
- B De buurtvereniging
- C De gemeente
- D De regering

4 Lees bron 2.

Op welke manier werd door sommige vuurwerkafstekers het sociale medium TikTok gebruikt?

- A Om kinderen te informeren over de vuurwerk.
- B Om kinderen te waarschuwen voor vuurwerk.
- C Om kinderen uit te dagen met vuurwerk.

Bron 2 Challenge op TikTok.

Brandwondencentra waarschuwden in 2021 rond de jaarwisseling voor een challenge op TikTok. Daar was te zien hoe mensen op klein vuurwerk gingen staan omdat dat een hardere knal zou geven. Omdat de hitte nergens naartoe kan en schoenzolen vaak niet dik genoeg zijn, lopen de kinderen het risico op ernstige wonden aan hun voet, waarschuwden artsen. Ongeveer 8 procent van de vuurwerkslachtoffers onder de 15 jaar is door deze uitdaging gewond geraakt, schat VeiligheidNL.

Bron: Nieuwsbericht website VeiligheidNL van 5 januari 2022

5 a Bedenk een reden om vuurwerk niet te verbieden.

.....

b Bedenk een reden om vuurwerk wel te verbieden.

.....

§2 Je stem laten horen

BASIS

A Problemen oplossen

Leerdoel

Ik kan uitleggen dat burgers op verschillende manieren naar hetzelfde onderwerp kunnen kijken.

Leertekst

In Nederland beginnen veel mensen het nieuwe jaar met vuurwerk. Die gewoonte is in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw ontstaan. Waarschijnlijk namen migranten uit Indonesië deze gewoonte mee naar Nederland. Al snel nemen anderen dat gebruik over. Vuurwerk wordt door de toegenomen handel met China steeds makkelijker verkrijgbaar. Door de stijgende welvaart kunnen steeds meer mensen vuurwerk kopen. Inmiddels is een jaarwisseling zonder vuurwerk voor veel mensen niet meer denkbaar. Het massaal afsteken van vuurwerk is dus een traditie.

De laatste jaren vinden steeds meer mensen vuurwerk te gevaarlijk en slecht voor het milieu. Elk jaar raken mensen gewond. Sommige mensen zelfs zo ernstig dat zij een oog of meerdere vingers kwijtraken.

Het afsteken van vuurwerk veroorzaakt ook veel fijnstof en afval. Fijnstof is erg ongezond, zeker voor kinderen en mensen met longziektes. Tegenstanders van vuurwerk zien liever een georganiseerde vuurwerkshow op een vaste plek vanwaar iedereen kan komen kijken. Of nog beter: lichtshows met drones of lasers. Lichtshows met drones en lasers zijn volgens hen ongevaarlijk, niet vervuilend, stil, spectaculair en feestelijk om te zien.

Tijdens de jaarwisseling krijgt iedereen met vuurwerk te maken. Of je dat nou wilt of niet. Over het wel of niet afsteken van vuurwerk hebben mensen verschillende meningen. Ook bestaan er verschillende meningen over de mogelijke oplossing van het gebruik van vuurwerk. Wanneer grote groepen mensen met een probleem te maken hebben, is dat een **maatschappelijk probleem**.

- 1 a ★ Wie brachten als eersten vuurwerk naar Nederland?
- A Een groep handelaren uit China.
 - B Mensen die verhuisden naar een ander land.
 - C Mensen uit de jaren 60 en 70.

- b** ★ Wat betekent het woord traditie?
- A Een ernstig toneelstuk.
 - B Een gebruik dat al heel lang bestaat.
 - C Een heel gezellige gebeurtenis.
 - D Het vieren van een feestje.

2 Het afsteken van vuurwerk heeft gevolgen voor de gezondheid en het milieu. Sommige gevolgen passen bij beide. Zet dan op twee plaatsen kruisjes.

Wat past bij gezondheid en wat bij milieu?

	Gezondheid	Milieu
Een oog of vingers missen		
Veel afval		
Veel fijnstof		
Veel lawaai		

3 Hebben drones en lasershows alleen maar voordelen? Leg je antwoord uit.

.....

.....

.....

.....

.....

4 Welke argumenten zouden mensen kunnen hebben om wél vuurwerk af te steken? Bedenk er twee.

.....

.....

5 Bekijk en lees bron 1.

Welk gevolg van de vuurwerkkramp had te maken met de politiek?

- A Er kwam een onderzoek naar de regels van de gemeente en overheid.
- B Huizen van mensen werden verwoest.
- C Mensen overleden en raakten gewond.

Bron 1

Vuurwerkkramp Enschede

Een opslagruimte met vuurwerk van het bedrijf S.E. Fireworks vatte vlam en ontplofte op 13 mei 2000. Er vielen 23 doden, onder wie 4 brandweermannen. Ongeveer 950 mensen raakten gewond en 200 woningen werden verwoest. De ramp heeft in Nederland geleid tot onderzoek naar de regels en controle door de regering op vuurwerkopslag.

6 a ★ Wanneer spreken we van een maatschappelijk probleem?

.....

.....

b Wat denk jij, is het afsteken van vuurwerk een maatschappelijk probleem? Leg je antwoord uit.

.....

.....

c Bedenk een argument dat past bij mensen die na de vuurwerkkramp in Enschede wonen en geen vuurwerk meer willen.

.....

.....

.....

Leerdoel

Ik kan uitleggen wat pressiegroepen zijn.

Leertekst

In Nederland hebben burgers het recht om te vertellen wat ze vinden. Ze mogen hun mening geven en voor hun rechten opkomen. Dat kunnen mensen doen door een **pressiegroep** op te richten. Dat is een groep mensen die voor langere tijd bewust invloed probeert te hebben op de politiek, bijvoorbeeld voor de natuur, voor gehandicapten of voor vuurwerk.

De bedrijven die vuurwerk verkopen zijn verenigd in een pressiegroep. Deze pressiegroep komt op voor veilig vuurwerk zodat er minder mensen gewond raken. Zo proberen deze bedrijven een vuurwerkverbod

te voorkomen. Ook mensen die van vuurwerk houden, hebben zich verenigd. Zij willen de traditie van siervuurwerk afsteken met oudjaar behouden.

Tegenstanders van vuurwerk zijn er ook. Deze mensen zijn (nog) niet verenigd in een pressiegroep tegen vuurwerk. Ze komen op voor de mensen en andere zaken die er last van hebben, zoals het milieu of dieren. Voor- en tegenstanders komen dus op voor hun belangen.

Voor- en tegenstanders van vuurwerk voeren allebei actie. Maar vinden zij een oplossing voor dit maatschappelijk probleem?

- 7 ★ Wat is een pressiegroep?
 - A Een organisatie die opkomt voor mensen die weinig aandacht krijgen van de politiek.
 - B Een groep mensen die voor een langere tijd invloed probeert te hebben op de politiek.
 - C Een probleem waar veel mensen in de politiek langere tijd mee te maken hebben.

8 a ★ Onderstreep in de leertekst ‘Actie voeren’ wat bedrijven die vuurwerk verkopen willen bereiken.

- b Waarom willen vuurwerkverkopers veiliger vuurwerk?
.....
.....
.....
.....

- 9 a Wat vind jij de belangrijkste argumenten voor een vuurwerkverbod? Zet je argumenten van heel belangrijk naar minst belangrijk.
 - A Afval
 - B De milieuschade
 - C Dierenleed

- D Het is zonde van het geld
- E Kans op ongelukken
- F Mensen die schrikken

De juiste volgorde is:

.....

b Wat vind jij de belangrijkste argumenten tegen een vuurwerkverbod? Zet je argumenten van heel belangrijk naar minst belangrijk.

- A Een verbod is niet te controleren.
- B Een verbod zorgt voor meer vuurwerk dat verboden is.
- C Het is leuk om af te steken.
- D Het is mooi om naar te kijken.
- E Het is traditie.

De juiste volgorde is:

.....

c Vergelijk je antwoorden op a en b met een klasgenoot. Verschillen jullie erg van mening? Leg je antwoord uit.

.....

10 Lees en bekijk bron 2.

Wat hoort bij professioneel en wat bij consumentenvuurwerk?

	Professioneel vuurwerk	Consumenten-vuurwerk
Alleen siervuurwerk		
Ook knalvuurwerk		
Veel afval blijft op straat liggen		
Zelf afsteken		

Bron 2 Verschillende soorten vuurwerk

Alleen bedrijven met een diploma en speciale toestemming mogen professioneel vuurwerk afsteken. Dat gebeurt bijvoorbeeld tijdens Koningsdag of evenementen. Dan wordt er een groot gebied afgezet zodat mensen veilig van een afstand kunnen kijken. Voor het afsteken van het vuurwerk gebruiken deze bedrijven vaak elektronica. Vuurwerk dat burgers mogen afsteken heet consumentenvuurwerk. Zij mogen alleen vuurwerk afsteken op 31 december tussen 18.00 uur en de volgende dag (nieuwjaarsnacht, 1 januari) 2.00 uur.

11 Voor- en tegenstanders van vuurwerk voeren allebei actie. Wat denk jij, vinden zij een oplossing voor dit maatschappelijk probleem? Leg je antwoord uit.

.....

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe belangrijk massamedia zijn.

Leertekst

Mensen in de samenleving willen een maatschappelijk probleem oplossen. Daarom moet er aandacht zijn voor het probleem. Er moet dus over gepraat worden. Dat gebeurt in de **massamedia**, dat zijn middelen waarmee je grote groepen mensen kunt bereiken. Voorbeelden zijn kranten, televisie, radio en sociale media. **Sociale media** is een verzamelnaam voor online kanalen zoals Instagram en Twitter waar gebruikers informatie met elkaar delen.

Met massamedia maken mensen duidelijk hoe ze ergens over denken, bijvoorbeeld over vuurwerk. Ook pressiegroepen gebruiken massamedia om aandacht te krijgen. Met die aandacht proberen ze zoveel mogelijk mensen van hun mening te overtuigen.

Zo konden mensen op de site vuurwerkoverlast.nl melden hoe groot de overlast rond oud en nieuw was. Mede vanwege die meldingen heeft de overheid besloten dat gemeentes een vuurwerkvrije zone kunnen inrichten. Vuurwerkvrije zones zijn vrijwillig. Dat betekent dat het afsteken van vuurwerk in andere delen van een gemeente niet verboden is. Wel zijn de vuurwerkvrije gebieden doorgegeven aan de politie en wordt er bij overlast opgetreden. Rotterdam en Amsterdam besloten dat vuurwerk vanaf december 2019 wel alleen nog mag worden afgestoken in speciale vuurwerkzones. Het meldpunt vuurwerkoverlast is daarna gesloten, want hun doel is bereikt. Dit is een voorbeeld van hoe mensen via massamedia besluiten van de regering kunnen beïnvloeden.

12 ★ Wat zijn massamedia?

- A Middelen waarmee je grote groepen mensen kunt bereiken.
- B Een grote groep mensen die opkomen voor hun belangen.
- C Een manier om een kleine groep mensen te informeren.

13 Lees en bekijk bron 3.

Verschillende pressiegroepen werken ondertussen samen. Ze startten de campagne voor een vuurwerkverbod.

a Welke twee massamedia worden in bron 3 gebruikt om mensen te bereiken?

- A Internet
- B Kranten
- C Radio
- D Sociale media
- E Televisie

b Voor wie komen deze pressiegroepen op?

.....

Bron 3 Klap mee!

Vuurwerk zorgt jaarlijks voor veel dierenleed. Niet alleen huisdieren als honden, katten, konijnen en knaagdieren hebben veel last van vuurwerkstress. Vuurwerk zorgt ook bij vogels en andere wilde dieren voor veel angst. Daarbij zorgt vuurwerk voor veel fijnstof in de lucht en zware metalen in de bodem en het grondwater. Wij klappen voor een definitief verbod op vuurwerk, voor de dieren én voor het milieu!

Klap je mee? Deel dan de campagne op social media, zo geef je aan dat jij meeklapt! Klap, zing, en dans als een vervanging voor het afsteken van vuurwerk. En teken op internet de oproep om te stoppen met vuurwerk.

14 Heeft de site vuurwerkoverlast.nl ook mensen overtuigd? Leg je antwoord uit.

.....

15 Bekijk bron 4.

Denk je dat een vuurwerkvrije zone werkt? Leg je antwoord uit.

.....

Bron 4 De inwoners van deze wijk willen niet dat je hier vuurwerk afsteekt.

16 Rotterdam en Amsterdam besloten dat vuurwerk vanaf december 2019 alleen nog mag worden afgestoken in speciale vuurwerkzones.

Wat vind jij logischer: vuurwerkvrije zones of juist een zone waar je wel vuurwerk mag afsteken? Leg je antwoord uit.

.....

17 Waaraan zijn sociale media te herkennen?

Twee antwoorden zijn juist.

- Alle mensen die actief zijn op sociale media zijn tegen vuurwerk.
- Er is meestal geen redactie die nagaat of de berichten die gepost worden waar zijn.
- Het zijn platformen waar mensen informatie met elkaar delen.
- Sociale media bereiken een heel klein deel van de mensen in Nederland.

§3 Welke partij past bij jou

BASIS

A Burgers praten mee

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe verkiezingen verlopen.

Leertekst

In Nederland hebben burgers het recht om mee te praten over het bestuur. Dit kunnen ze bijvoorbeeld doen via pressiegroepen en massamedia. Maar burgers kunnen ook meedoen aan **verkiezingen** voor het bestuur van het land, de provincie en de gemeente. Tijdens de verkiezingen hebben burgers de mogelijkheid om te stemmen op de partij en persoon waarvan ze vinden dat die moet gaan besturen. Als er verkiezingen zijn, worden op veel plekken in Nederland stemlokalen geopend. In het stemlokaal krijg je een stembiljet. Dat is een papieren lijst met daarop de namen van alle mensen die zich verkiesbaar stellen voor de verschillende politieke partijen. Op het stembiljet kleur je één hokje rood.

Door mee te doen aan de verkiezingen kunnen burgers beslissen wie in het bestuur

komen. Dat kan op twee manieren. Ten eerste hebben alle Nederlandse burgers van 18 jaar en ouder kiesrecht. Zij mogen hun stem uitbrengen tijdens een verkiezing. Zo bepalen burgers wie namens hen besluiten nemen. Ten tweede hebben alle Nederlandse burgers van 18 jaar en ouder het recht zichzelf verkiesbaar te stellen. Dat betekent dat ze zelf in het bestuur gekozen kunnen worden.

Tijdens landelijke verkiezingen kunnen burgers stemmen op mensen die in de Tweede Kamer willen meebesturen. Burgers kunnen stemmen op een partij die het milieu belangrijk vindt en daarom vuurwerk wil verbieden. Of juist stemmen op een partij die Nederlandse tradities belangrijk vindt en tegen een vuurwerkverbod is.

1 ★ Wat zijn verkiezingen?

- A De mogelijkheid om te stemmen op de partij en persoon waarvan jij vindt dat ze moeten gaan besturen.
- B De verplichting om één hokje op een stembiljet rood te kleuren zodat die persoon kan gaan besturen.
- C De wedstrijd die elk jaar onder mensen in de politiek wordt gehouden om te kijken wie het meest populair is.
- D Een manier om met pressiegroepen en massamedia te bepalen wat er in het land moet gaan veranderen.

- 2 Wanneer mag je stemmen voor de Tweede Kamer? Streep de foute woorden door.
Je moet *16 / 18* jaar of ouder zijn en je *mag / moet* de Nederlandse nationaliteit hebben.
- 3 ★ Onderstreep in de leertekst 'Burgers praten mee' op welke twee manieren burgers kunnen beslissen wie in het bestuur komen.
- 4 ★ Nederland is een democratie. Wat is een democratie?
- A Een soort van bestuur waarbij de koning bestuurders aanwijst.
 - B Een soort van bestuur waarbij een absoluut vorst besluiten neemt.
 - C Een soort van bestuur waarbij één persoon besluiten neemt.
 - D Een soort van bestuur waarbij het volk besluiten neemt.
- 5 Hoe gaat stemmen? Maak de zinnen kloppend.
Het stembiljet krijg je *bij / neem je mee naar* het stemlokaal.
Je brengt je stem uit met *een computer / papier en potlood*.
Op het stembiljet kleur je *één hokje / meer hokjes* rood.
- 6 Lees bron 1.
Voor wie schrijven de politieke partijen hun verkiezingsprogramma?
- A Voor de andere partijen, zodat die weten welke maatschappelijke problemen er zijn.
 - B Voor de kiezers, want dan kunnen zij lezen wat een partij belangrijk vindt.
 - C Voor de mensen op wie je kunt stemmen, zo weten ze waarover ze moeten nadenken.

Bron 1 Verkiezingsprogramma.

Vóór de verkiezingen schrijven de politieke partijen een verkiezingsprogramma. Daarin vertellen ze welke oplossingen ze in gedachten hebben voor maatschappelijke problemen. Ze laten bijvoorbeeld zien hoe ze denken over de aanpak van de werkloosheid, over gezondheidszorg of over verbetering van het milieu en over vuurwerk.

- 7 Bekijk bron 2. Een tijdje voor de verkiezingen verschijnen in massamedia en sociale media berichten en filmpjes van politieke partijen. Welke twee zaken willen politieke partijen daarmee bereiken?
-
-
-
-

Bron 2 In verkiezingstijd verschijnen op straat posters van de partijen waarop gestemd kan worden.

- 8 In Nederland mag je stemmen, maar het hoeft niet.
Wat vind jij? Moet stemmen verplicht zijn in Nederland? Leg je antwoord uit.
-
-
-
-

Leerdoel

Ik kan uitleggen welke politieke stromingen er zijn.

Leertekst

Een belangrijke manier waarop burgers kunnen meepraten over politiek, is door bij verkiezingen te stemmen op een politieke partij. In Nederland bestaan veel politieke partijen. Elke partij heeft andere ideeën over hoe Nederland bestuurd moet worden. De ideeën van sommige partijen lijken op elkaar. Die partijen horen bij dezelfde politieke stroming. De belangrijkste stromingen zijn liberalisme, socialisme, confessionalisme, groene politiek en populisten.

Liberalen vinden de vrijheid van burgers belangrijk. Volgens hen zijn mensen zelf verantwoordelijk voor hun leven. Het bestuur moet zorgen voor vrijheid en veiligheid, maar moet niet te veel regels maken.

Sociaaldemocraten vinden gelijkheid van burgers belangrijk. Volgens hen moet het bestuur regels maken om de welvaart in een land gelijk te verdelen. Bijvoorbeeld door

rijke mensen hogere belastingen te laten betalen en met dat geld andere mensen te helpen.

Confessionelen zijn mensen die vinden dat hun geloof bij het besturen van een land belangrijk is. Christelijke partijen gebruiken daarvoor bijvoorbeeld ideeën uit de Bijbel. **Groene politiek** ziet de mens als onderdeel van een groter geheel. Daarom is het volgens hen van groot belang om het milieu te beschermen en te verbeteren voor mens en natuur.

Populisten delen de samenleving in in twee groepen: de elite en het volk. De elite zijn volgens hen de meeste machtige, geleerde of rijke mensen die niet goed luisteren naar wat het volk wil.

Tegenwoordig zijn er ook veel partijen die niet bij een stroming passen. Zij komen op voor een bepaalde groep mensen, zoals de boeren of ouderen.

- 9 ★ Wat is een politieke stroming?
- A Dat is een groep politieke partijen met ideeën die op elkaar lijken.
 - B De verzamelnaam van de politieke partijen in Nederland.
 - C Een politieke partij die opkomt voor de belangen van één groep.

- 10 ★ Hieronder staan drie woorden die mensen in de politiek vaak gebruiken. Wat is de betekenis van die woorden? Maak de juiste combinaties.
- A Elite
 - B Belasting
 - C Welvaart

- 1 Als mensen voldoende verdienen om luxe spullen te kopen of op vakantie te gaan.
- 2 De meest machtige, geleerde of rijke mensen van een land.
- 3 Deel van het inkomen dat mensen aan de overheid moeten geven.

A hoort bij

B hoort bij

C hoort bij

11 Hieronder staan drie voorbeelden van politieke meningen. Welk mening past het beste bij welke stroming? Maak de juiste combinaties.

- A Liberalen
- B Sociaaldemocraten
- C Confessionelen

- 1 Er moeten minder regels komen voor ondernemers.
- 2 Gemeenten moeten zorgen voor dak- en thuislozen.
- 3 Winkels mogen op zondag niet open zijn, want volgens de Bijbel is dat een rustdag.

A hoort bij

B hoort bij

C hoort bij

12 a Bij welke politieke stroming horen waarschijnlijk partijen die voor een vuurwerkverbod zijn?

- A Confessionelen
- B Groene politiek
- C Liberalen
- D Populisten
- E Sociaaldemocraten

b Leg je antwoord op vraag a uit.

.....

13 Lees bron 3.

Bij welke politieke stroming hoort de Boeren Burger Beweging?

- A Confessionelen
- B Groene politiek
- C Liberalen
- D Populisten
- E Sociaaldemocraten
- F Geen stroming, deze partij komt op voor een groep mensen.

Bron 3 BoerBurgerBeweging.

De BoerBurgerBeweging is een partij die wil dat knalvuurwerk weer mag. Het afsteken van 'rotjes', matten, rollen en astronauten moet volgens de BBB weer mogen.

14 Gebruik bron 3, 4 en 5.

Iemand heeft op een lantaarnpaal deze sticker geplakt. Welke drie partijen passen waarschijnlijk bij deze persoon?

- A BBB
- B Forum voor Democratie
- C GroenLinks
- D Partij voor de Dieren
- E PVV

Bron 4

Bron 5 Geen vuurwerkverbod.

Zowel Forum voor Democratie als de PVV vinden een vuurwerkverbod maar niks. 'Vuurwerk afsteken is een prachtige Nederlandse traditie die niet verloren mag gaan. Raddraaiers moeten keihard worden aangepakt. De goeden mogen niet lijden onder de kwaden', vindt de PVV.

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe een regering wordt gevormd.

Leertekst

Na de verkiezingsdag worden alle stemmen geteld en volgens vaste regels over de verschillende partijen verdeeld. Als de uitslag bekend is, overleggen de politieke partijen met elkaar. Ze bespreken welke partijen met elkaar kunnen en willen samenwerken om Nederland te besturen. Bij zo'n samenwerking zijn twee zaken belangrijk.

Ten eerste moeten de partijen die samenwerken, samen een meerderheid hebben in de Tweede Kamer. Want om een besluit te kunnen nemen, moet een meerderheid in de Tweede Kamer vóór dat besluit stemmen.

Ten tweede moeten de partijen het eens kunnen worden over hoe ze het land willen besturen. Daarbij moeten ze altijd

een beetje toegeven: de ene partij krijgt bijvoorbeeld haar zin op het gebied van onderwijs en de andere partij krijgt haar zin op het gebied van lagere belastingen.

Wanneer partijen gaan samenwerken heet dat een **coalitie**. De coalitie zoekt vervolgens geschikte mensen die als minister hun plan willen uitvoeren. De minister-president, de leider van de ministers, komt uit de partij met de meeste stemmen.

De ministers besturen het land. Ze hebben als taak om problemen op te lossen. Elke minister heeft een eigen gebied: er is bijvoorbeeld een minister van Onderwijs en een minister van Buitenlandse Zaken. De ministers heten samen het **kabinet**. De ministers en de koning samen heten de **regering**.

15 Wat gebeurt er na de verkiezingen? Zet de zinnen in de goede volgorde.

- A** Alle stemmen worden geteld.
- B** De samenwerkende partijen zoeken mensen die als minister hun plan willen uitvoeren.
- C** De stemmen worden volgens vaste regels over de verschillende partijen verdeeld.
- D** Er volgt een plan van de partijen die met elkaar gaan samenwerken.

E Politieke partijen gaan met elkaar overleggen.

De juiste volgorde is:

16 ★ Onderstreep in de leertekst 'Altijd samenwerken' welke twee zaken belangrijk zijn voor de samenwerking tussen verschillende politieke partijen.

17 ★ Wie horen er bij de volgende woorden?

Maak de juiste combinaties.

A Coalitie

B Kabinet

C Regering

1 De ministers die samen het land besturen.

2 De koning en de ministers.

3 Verschillende partijen die samenwerken.

A hoort bij

B hoort bij

C hoort bij

18 Wat is de reden dat partijen die gaan samenwerken, een meerderheid in de Tweede Kamer moeten hebben?

A De leider van een partij wil dat iedereen het met hem eens is.

B Een regering wil graag dat alle partijen haar voorstellen steunen.

C Voor het nemen van een besluit is een meerderheid nodig.

19 Partijen kunnen een verschillende mening over vuurwerk hebben, maar toch samenwerken. Ze zoeken dan samen een oplossing waarbij ze allebei een beetje hun zin krijgen.

Bedenk een regel waardoor mensen nog wel vuurwerk kunnen afsteken en de tegenstanders van vuurwerk er minder last van hebben.

.....
.....
.....

20 Lees bron 6.

a Deze bron gaat over de minister van ...

A Economische Zaken en Klimaat

B Financiën

C Justitie en Veiligheid

D Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

b Welk probleem probeert deze minister op te lossen?

.....
.....
.....
.....
.....

c Leg uit dat door professionele vuurwerkshows de volgende nadelen van vuurwerk minder worden.

Veiligheid:

Afval:

Bron 6 Aan de grens controleert de politie auto's op verboden vuurwerk.

Betere grenscontrole tegen gevaarlijk vuurwerk

Gevaarlijk vuurwerk dat in Nederland verboden is, komt stiekem via de buurlanden Nederland binnen. De minister denkt hier betere afspraken over te kunnen maken met België en Duitsland. Ook wil ze buitenlandse webwinkels beter controleren en de loods en aanpakken waar verboden vuurwerk wordt opgeslagen.

§4 Besluiten nemen

BASIS

A Een volksvertegenwoordiging

Leerdoel

Ik kan uitleggen dat Nederland een parlementaire democratie is.

Leertekst

Het dorp of de stad waar je woont, heeft een bestuur dat door de inwoners is gekozen. Deze **volksvertegenwoordiging** neemt namens alle inwoners besluiten, bijvoorbeeld over de aanleg van een skatebaan in jouw woonplaats of over een vuurwerkverbod in jouw gemeente.

Nederlandse burgers kiezen ook een landelijke volksvertegenwoordiging. Deze volksvertegenwoordiging noemen we het parlement. In Nederland bestaat het parlement uit de Tweede Kamer en de Eerste Kamer. Het parlement vergadert in Den Haag en neemt besluiten over zaken die

alle burgers in Nederland aangaan. Zoals het besluit over een vuurwerkverbod om te voorkomen dat er nog meer mensen in het ziekenhuis terechtkomen.

In Nederland kiezen burgers eens in de vier jaar de 150 leden van de Tweede Kamer. Iedereen die 18 jaar of ouder is en de Nederlandse nationaliteit heeft, mag bij deze verkiezingen stemmen. Burgers kunnen dan opnieuw beslissen welke politieke partij de beste ideeën voor Nederland heeft.

Als een gekozen volksvertegenwoordiging namens de burgers besluiten neemt, heet dat een **parlementaire democratie**.

1 ★ Wat is een volksvertegenwoordiging?

- A Een groep mensen die gekozen wordt door burgers bestuurt het land of een gemeente.
- B Een methode waarbij burgers door te stemmen bepalen wie er in het bestuur moeten komen.
- C Een politieke stroming die streeft naar een meer gelijke verdeling van de welvaart.

- D Middelen waarmee je grote groepen mensen kunt bereiken zoals sociale media, kranten, televisie en radio.

2 ★ Hoe heet in Nederland de landelijke volksvertegenwoordiging?

- A De gemeenteraad
- B De regering
- C Het kabinet
- D Het parlement

3 ★ Wat betekent het begrip ‘parlementaire democratie’? Maak de juiste combinaties.

A Parlementaire

B Democratie

1 Met een volksvertegenwoordiging.

2 Bestuur waarbij de macht bij het volk ligt.

A hoort bij

B hoort bij

4 Vul de juiste woorden in.

Het Nederlandse parlement bestaat uit de

..... Kamer en de Tweede Kamer.

De Tweede Kamer heeft leden.

De leden worden eens in de

jaar opnieuw gekozen.

5 Ga naar de site: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/aantal-gemeenten-met-vuurwerk-vrije-zone-s-groeit-met-een-kwart~bob32438/>. Soms heeft de gemeenteraad een vuurwerk-vrije zone bepaald, soms hebben inwoners daar zelf om gevraagd. Bekijk wat er in jouw gemeente is besloten over vuurwerk.

a Wat had jouw gemeente in 2019 besloten over vuurwerkzones?

- A Geen vuurwerk-vrije zone
- B Zone aangewezen door gemeente
- C Zone bepaald door burgers en gemeente
- D Zone aangevraagd door burgers
- E Vuurwerk-vrije zone

b Wat vind je daarvan? Leg je antwoord uit.

.....

.....

.....

.....

.....

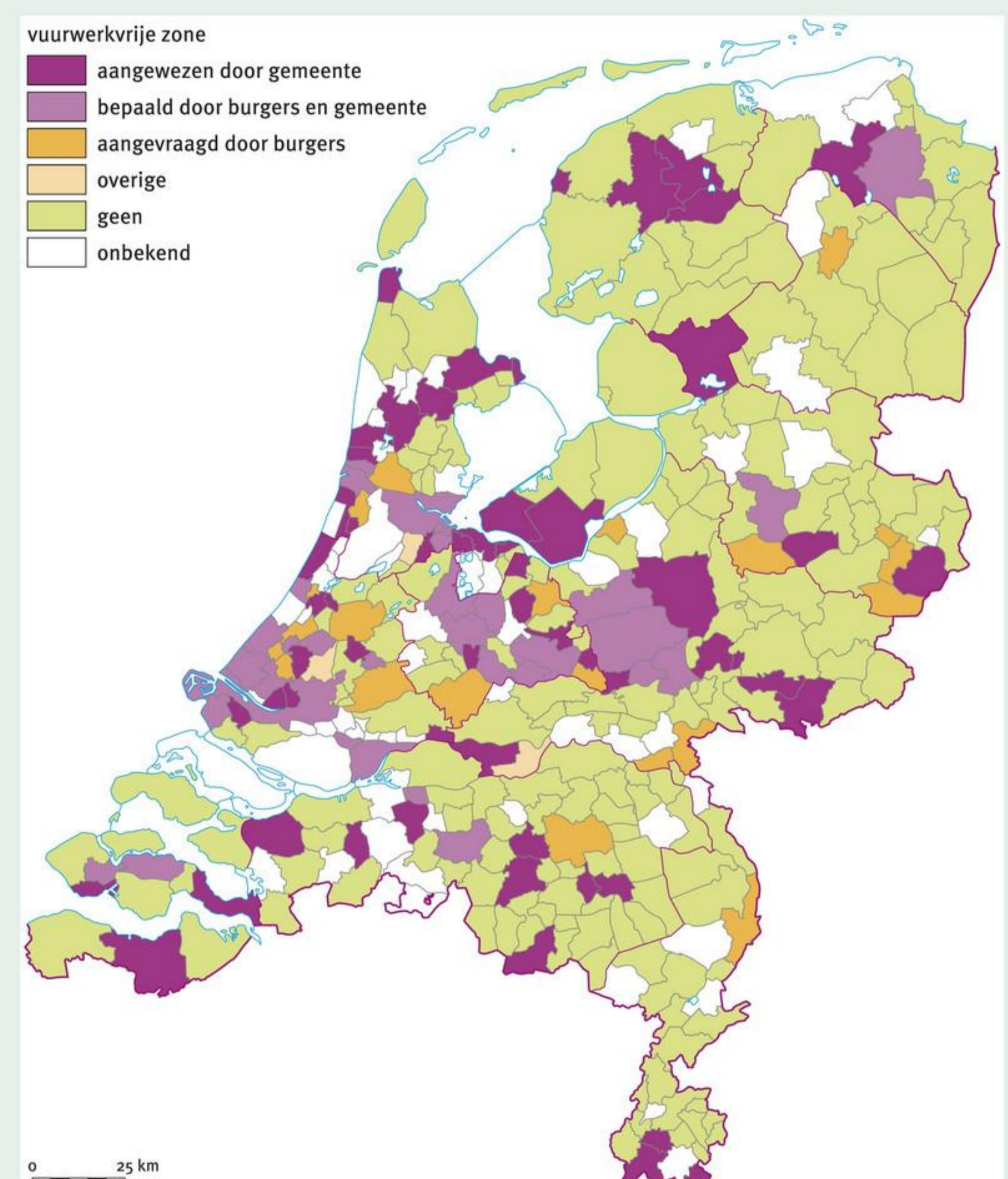
.....

Bron 1 De besluiten van de gemeentes over vuurwerk in 2019.

Vuurwerkverbod door corona

De verkoop en het afsteken van vuurwerk is de komende jaarwisseling verboden. Dit om een extra belasting van de zorg, politie en hulpverleners zo veel mogelijk te voorkomen. Vuurwerk zorgt voor veel ongelukken en overlast. De ziekenhuizen zijn te druk met coronapatiënten. Ze hebben daardoor geen tijd om mensen die gewond zijn door vuurwerk te behandelen. De minister heeft daarom besloten tot een vuurwerkverbod.

December 2021

6 Lees bron 1.

Vuurwerkhandelaren zijn het niet eens met dit besluit. Hoe kunnen zij laten weten dat leden van de Tweede Kamer hun werk niet goed hebben gedaan?

- A Door niet meer te gaan stemmen.
- B Door op een ander te stemmen.
- C Door zelf in het gemeentebestuur te gaan.

Leerdoel

Ik kan uitleggen wat taken van de Eerste en Tweede Kamer zijn.

Leertekst

Een minister die een plan heeft, kan een wetsvoorstel maken. Dit voorstel gaat eerst naar de **Tweede Kamer**. Dat is de vergadering van 150 gekozen volksvertegenwoordigers. De minister legt daar het wetsvoorstel uit, luistert naar de kritiek van Tweede Kamerleden en verandert soms iets aan het voorstel. Daarna stemt de Tweede Kamer over het wetsvoorstel. Als een meerderheid van de leden vóór is, gaat het wetsvoorstel naar de Eerste Kamer.

De **Eerste Kamer** kijkt het werk van de Tweede Kamer nog eens goed na. Het kan bijvoorbeeld zijn dat de Tweede Kamer wat vergeten is of een fout heeft gemaakt. Als de Eerste Kamer een wetsvoorstel ook

goedkeurt, wordt het een wet: een regel waaraan iedereen in Nederland zich moet houden. Bij het nemen van besluiten krijgt de Tweede Kamer dus hulp van de Eerste Kamer.

Behalve besluiten over wetten heeft de Tweede Kamer nog een belangrijke taak. Hij houdt in de gaten of de ministers hun werk wel goed doen. Tweede Kamerleden stellen vragen aan de ministers, die de ministers moeten beantwoorden. Wanneer een meerderheid van de Tweede Kamer ontevreden is over het werk van een minister, kan de Tweede Kamer die minister ontslaan. In Nederland is het parlement dus de baas.

7 a ★ Wat is een wet?

.....
.....

b Hoeveel keer moet er over een wet gestemd worden?

- A Een keer: de leden van de Tweede Kamer moeten het met elkaar eens zijn.
- B Twee keer: de Tweede en Eerste Kamer moeten stemmen over een wetsvoorstel.

- C Drie keer: de minister van de wet, de minister van Justitie en de koning moeten stemmen
- D Dat maakt niet uit, als iedereen het er maar mee eens is.

8 Welke persoon zit in de Tweede Kamer?

- A De koning.
- B De minister van Buitenlandse Zaken.
- C De minister-president.
- D Een gekozen lid van een politieke partij.

9 Hoe ontstaat een nieuwe wet? Zet de zinnen in de goede volgorde.

- A De Eerste Kamer keurt het wetsvoorstel goed.
- B De Tweede Kamer bespreekt het wetsvoorstel van de minister.
- C De Tweede Kamer stemt over het wetsvoorstel.
- D Een minister stuurt het wetsvoorstel naar de Tweede Kamer.

De juiste volgorde is:

10 Welke taken horen bij de Eerste Kamer en welke taken horen bij de Tweede Kamer?

	Eerste Kamer	Tweede Kamer
Alleen voor of tegen een wetsvoorstel stemmen.		
Controleren of de ministers hun werk goed doen.		
Kan een minister ontslaan.		
Wetsvoorstellen goedkeuren, afkeuren of aanpassen.		

11 Lees bron 2.

Wordt dit wetsvoorstel aangenomen? Leg je antwoord uit.

Ja / Nee, want

.....

Bron 2 Nieuwe vuurwerkwet?

GroenLinks en de Partij voor de Dieren willen consumentenvuurwerk verbieden, maar leden van de Tweede Kamer hebben twijfels over dit wetsvoorstel. In ieder geval 86 Kamerleden zijn tegen.

8 juni 2022

12 Lees bron 2.

a Wat staat er in de wet?

- A Vuurwerkverkopers moeten een veiligheidsbril dragen.
- B Vuurwerkverkopers moeten een veiligheidsbril meegeven.
- C Mensen die vuurwerk afsteken moeten een vuurwerkbril dragen.

b Oogartsen vinden dat er in deze wet een fout zit.

Wie hebben er volgens hen niet op zitten letten? Leg je antwoord uit.

De Eerste Kamer / De Tweede Kamer / Beiden, want

.....

Bron 3 Vuurwerkbril.

Vuurwerkverkopers zijn verplicht om gratis veiligheidsbrillen en aansteeklonten aan klanten mee te geven. Zij moeten ook uitleg geven over hoe je het vuurwerk veilig afsteekt. Het dragen van een vuurwerkbril is een advies, het is niet verplicht. Oogartsen vinden dat een grote fout in de wet.

Leerdoel

Ik kan uitleggen hoe Nederland een parlementaire democratie werd.

Leertekst

De ministers en de koning samen heten de regering. De koning wordt niet gekozen en heeft geen macht. Dat was voor 1848 wel anders.

Voor 1848 had de koning van Nederland veel macht. Hij benoemde de leden van de Eerste Kamer. Ook benoemde de koning zelf ministers. En als de koning het niet met ze eens was, kon hij ze ook weer ontslaan. De leden van de Tweede Kamer werden door een kleine groep rijke burgers gekozen. De koning had dus veel macht en gewone burgers hadden geen inspraak.

Steeds meer mensen vonden het oneerlijk dat de koning in zijn eentje zoveel kon beslissen. Ook in andere landen eiste de bevolking meer inspraak. In 1848 waren er in verschillende Europese landen opstanden. Koning Willem II werd bang dat de onrust naar Nederland zou overslaan. Daarom besloot hij mee te werken aan een nieuwe grondwet.

Met de nieuwe grondwet van 1848 verloor de koning bijna al zijn macht.

- Ministers moesten voortaan gehoorzamen aan het parlement en niet meer aan de koning.
- Niet de koning, maar de burgers kozen voortaan de leden van het parlement. In het begin waren dat alleen rijke mannen. Later mochten alle volwassen mannen en vrouwen stemmen.

Deze regels gelden vandaag de dag nog steeds voor het achter-achter-achterkleinkind van Willem II: koning Willem-Alexander. De koning van Nederland heeft tegenwoordig nog wel verschillende taken. Als de Eerste en Tweede Kamer een wet hebben aangenomen, ondertekent hij die. Verder ontvangt hij buitenlandse presidenten en koningen en vertegenwoordigt hij Nederland in het buitenland.

13 ★ Wat is een grondwet?

- A Een document waarin staat hoe een land wordt bestuurd en wat de belangrijkste rechten van burgers zijn.
- B Een landkaart waarin staat waar de grenzen van een land liggen zodat iedereen het grondgebied kent.
- C Een wet waarin staat wie een land bestuurt en wat de inwoners moeten doen om er te mogen wonen.

14 Wie had de macht na 1848? Streep door.

Het parlement werd gekozen door *de koning / rijke burgers*.

De ministers gehoorzaamden voortaan aan *de koning / het parlement*.

De koning / Het parlement benoemde de ministers.

De koning / Het parlement mocht ministers ontslaan.

15 Burgers eisten al langere tijd meer inspraak op het bestuur.

Waarom gaf de koning juist in 1848 opdracht tot het schrijven van een nieuwe grondwet?

Gebruik een gebeurtenis uit vraag a in je antwoord.

.....
.....
.....
.....
.....

16 Welke twee taken heeft de koning vandaag de dag?

- A Hij bedenkt nieuwe wetten.
- B Hij benoemt ministers.
- C Hij ondertekent nieuwe wetten.
- D Hij schrijft verkiezingen uit.
- E Hij vertegenwoordigt Nederland.

17 Leg uit wat er in het bestuur van Nederland veranderde door de grondwet van 1848. Vul de juiste woorden in. Kies uit: *parlementaire democratie • ministers • parlement • rijke burgers*.

Door de grondwet van 1848 werd Nederland een

.....kozen

de leden van het parlement.

.....
moesten besluiten van het parlement uitvoeren. Voortaan gehoorzaamden zij aan het parlement en niet meer aan de koning. Het mocht ook ministers ontslaan, als ze hun werk niet goed deden.

18 Lees bron 4.

De koning viert op Koningsdag zijn verjaardag met vuurwerk. Hij steekt vuurwerk af.

Mag dat? Leg je antwoord uit.

Ja / Nee, want

.....

.....

.....

.....

Bron 4 Vuurwerk afsteken.

Van 31 december 18.00 uur tot 1 januari 02.00 uur mag je vuurwerk afsteken. Vuurwerk wordt verkocht op 29, 30 en 31 december. Vóór en ná de verkoopdagen mag je geen vuurwerk op de openbare weg bij je hebben. Shows met professioneel vuurwerk mogen het hele jaar door worden gehouden. Dit geldt alleen voor deskundigen met een speciale training en een vergunning.

§5 Afsluiting

Oefenen voor je toets

- 1 Wat gebeurt er als er verkiezingen zijn? Zet de zinnen in de juiste volgorde.
 - A Als de stemmen geteld zijn worden de zetels volgens vaste regels over de verschillende partijen verdeeld.
 - B Burgers mogen gaan stemmen.
 - C Er volgt een plan van de partijen die met elkaar gaan samenwerken.
 - D Politieke partijen gaan met elkaar overleggen.
 - E Politieke partijen maken met massamedia en sociale media hun ideeën bekend.

De juiste volgorde is:

- 2 Klimaatverandering en milieuvervuiling zijn op dit moment grote maatschappelijke problemen. Is vuurwerk ook een deel van dat probleem? Leg je antwoord uit.

.....

- 3 Wanneer en hoe mag je meedoen in de politiek? Maak de zinnen kloppend. Als je 18 bent, krijg je *kiesrecht / vrijheid van meningsuiting*. Dit betekent dat je *een pressiegroep mag oprichten / mag stemmen en dat je jezelf verkiesbaar mag stellen / het oneens mag zijn met de politiek*.

- 4 Sociaaldemocraten hebben een duidelijke mening over wat een goede samenleving is. Dat geldt ook voor andere politieke stromingen. Welke wens hoort bij welke stroming? Maak de juiste combinaties.

- A Confessionelen
- B Groene politiek
- C Liberalisme
- D Sociaaldemocraten

- 1 Zoveel mogelijk vrijheid voor burgers.
- 2 Geen ongelijkheid in de samenleving.
- 3 Op school en in de politiek rekening houden met de Bijbel.
- 4 Rekening houden met de aarde en de natuur.

A hoort bij C hoort bij
 B hoort bij D hoort bij

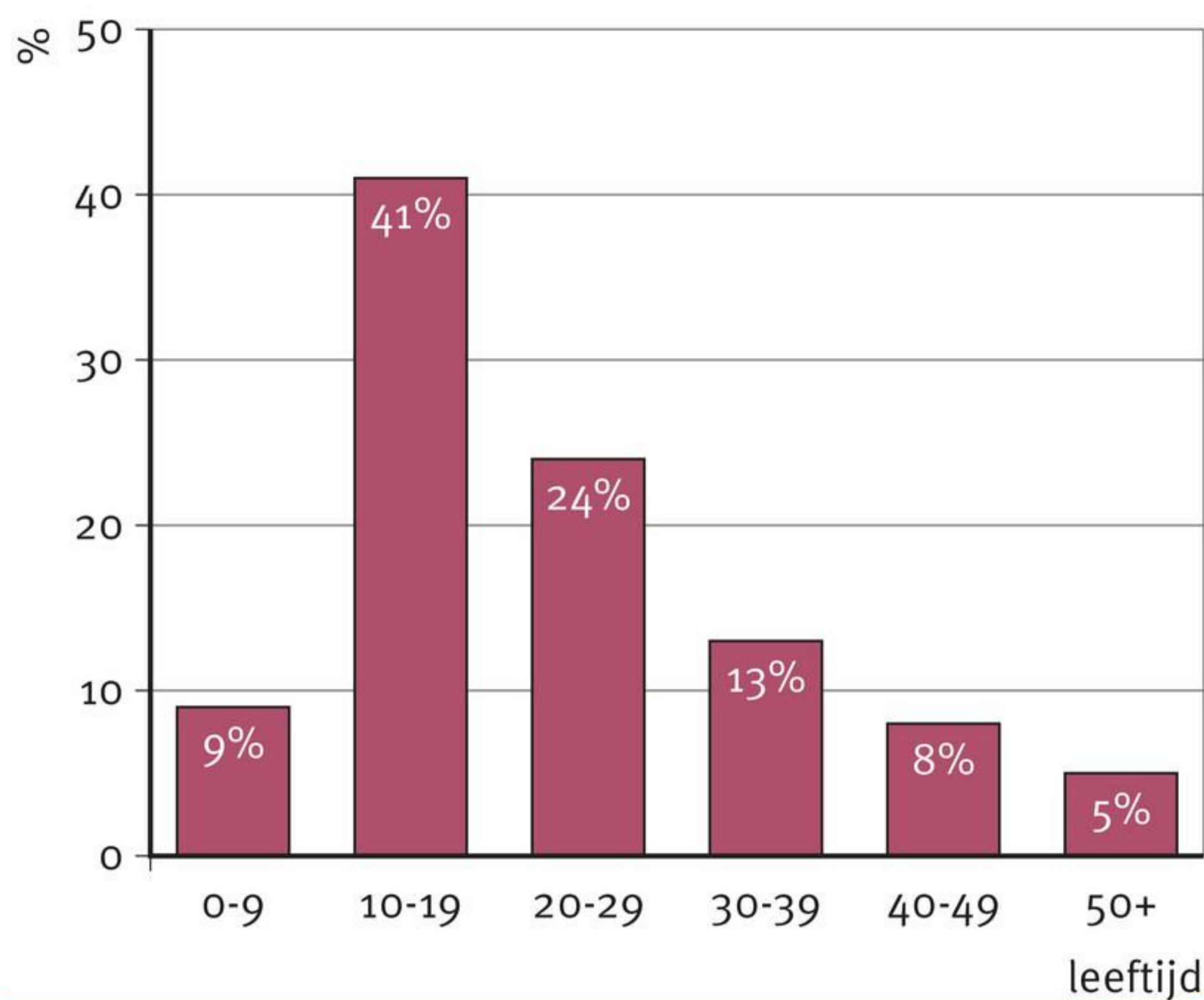
- 5 Bij welke politieke stroming past de stelling: ‘Er moet een hogere belasting op vlees komen.’?

- A Confessionelen
- B Groene politiek
- C Liberalen
- D Populisten
- E Sociaaldemocraten

- 6 Bekijk bron 1. Een arts die in een ziekenhuis werkt, zet bron 1 op Instagram.

- a Met welke massamedia probeert deze arts mensen te bereiken?
 - A Internet
 - B Kranten
 - C Radio
 - D Sociale media
 - E Televisie

- b** Voor welke twee doelen gebruikte deze arts de massamedia?
- A Om mensen te informeren over gevolgen van vuurwerk.
 - B Om mensen te overtuigen van het plezier van vuurwerk.
 - C Om mensen te waarschuwen voor vuurwerk.
 - D Om mensen uit te dagen met vuurwerk.
 - E Om mensen voor te bereiden op een vuurwerkverbod.

Bron 1 Behandelingen op de Spoedeisende Hulp tijdens Nieuwjaar per leeftijd.

- 7 a** Welke mensen zitten in het kabinet? Twee antwoorden zijn juist.
- A De koning.
 - B De minister van Buitenlandse Zaken.
 - C De minister-president.
 - D Een gekozen lid van een politieke partij.

- b** Hoe ontstaat een nieuwe wet? Zet de zinnen in de goede volgorde.
- A** De Eerste Kamer keurt het wetsvoorstel goed.
 - B** De Tweede Kamer bespreekt het wetsvoorstel van de minister.
 - C** De Tweede Kamer stemt over het wetsvoorstel.
 - D** Een minister stuurt het wetsvoorstel naar de Tweede Kamer.

De juiste volgorde is:

- c** Streep door.
- De *Eerste / Tweede* Kamer controleert of de ministers hun werk goed doen.
- De *Eerste / Tweede* Kamer kan alleen voor of tegen een wetsvoorstel stemmen.
- De *Eerste / Tweede* Kamer kan een minister ontslaan.
- De *Eerste / Tweede* Kamer kan wetsvoorstellen goedkeuren, afkeuren of veranderen.

- 8** Waarom is het belangrijk dat partijen in de regering samen de meerderheid in de Tweede Kamer hebben? Streep de foute woorden door.

Als een *meerderheid / minderheid* voor een wetsvoorstel is, dan weet de regering zeker dat het voorstel van de regering in de Tweede Kamer niet wordt aangenomen.

Leerdoelen

Paragraaf 2

- Ik kan uitleggen dat burgers op verschillende manieren naar hetzelfde onderwerp kunnen kijken.
- Ik kan uitleggen wat pressiegroepen zijn.
- Ik kan uitleggen hoe belangrijk massamedia zijn.

Paragraaf 3

- Ik kan uitleggen hoe verkiezingen verlopen.
- Ik kan uitleggen welke politieke stromingen er zijn.
- Ik kan uitleggen hoe een regering wordt gevormd.

Paragraaf 4

- Ik kan uitleggen dat Nederland een parlementaire democratie is.
- Ik kan uitleggen wat taken van de Eerste en Tweede Kamer zijn.
- Ik kan uitleggen hoe Nederland een parlementaire democratie werd.

Begrippen

Paragraaf 2

maatschappelijk probleem

Een probleem waar grote groepen mensen mee te maken hebben.

pressiegroep

Een groep mensen die voor langere tijd bewust invloed probeert te hebben op de politiek, bijvoorbeeld voor de natuur, voor gehandicapten of voor vuurwerk.

massamedia

Middelen waarmee je grote groepen mensen kunt bereiken. Voorbeelden zijn kranten, televisie, radio en sociale media.

sociale media

Een verzamelnaam voor online kanalen waar gebruikers informatie met elkaar delen.

Paragraaf 3

verkiezingen

Burgers hebben de mogelijkheid om te stemmen op de partij en persoon waarvan ze vinden dat die moet gaan besturen.

liberalen

Mensen die vinden dat het bestuur moet zorgen voor vrijheid en veiligheid, maar niet te veel regels moet maken.

socialdemocraten

Mensen die vinden dat het bestuur regels moet maken om de welvaart in een land gelijk te verdelen.

confessionelen

Mensen die vinden dat hun geloof bij het besturen van een land belangrijk is.

groene politiek

Politieke stroming die vindt dat de mens een onderdeel is van de natuur en dat daarom het milieu beschermd moet worden.

populisten

Mensen die de samenleving in twee groepen delen: de elite en het volk. De elite zijn volgens hen de meeste machtige, geleerde of rijke mensen die niet goed luisteren naar wat het volk wil.

coalitie

De verschillende politieke partijen die samenwerken.

kabinet

De ministers die samen het land besturen.

regering

De ministers en de koning samen.

Paragraaf 4

volksvertegenwoordiging

Het bestuur dat door de inwoners is gekozen en namens alle inwoners besluiten neemt.

parlementaire democratie

Een gekozen volksvertegenwoordiging die namens de burgers besluiten neemt.

Tweede Kamer

De vergadering van 150 gekozen volksvertegenwoordigers.

Eerste Kamer

De vergadering die een wetvoorstel van de Tweede Kamer goed- of afkeurt.

 Ga naar de *Flitskaarten*, de *Test jezelf* en de *oefentoets*.

Register

- A**
atoombom 36, 45
- B**
bevrijding 34, 45
bliksemoorlog 12, 45
- C**
coalitie 138, 148
collaboratie 20, 45
confessionelen 136, 148
- D**
dekolonisatie 64, 85
- E**
Eerste Kamer 142, 149
einde van de Koude Oorlog 74, 85
Europese Economische Gemeenschap (EEG) 112, 125
Europese Unie (EU) 114, 125
- G**
gastarbeiders 106, 125
globalisering 76, 85
groene politiek 136, 148
- H**
Holocaust 22, 45
Hongerwinter 34, 45
- I**
individualisering 102, 125
interneringskamp 24, 45
- J**
Japanse bezetting 24, 45
jeugdcultuur 102, 125
- K**
kabinet 138, 148
Koude Oorlog 52, 85
- L**
liberalen 136, 148
- M**
maatschappelijk probleem 128, 148
Marshallhulp 50, 85
massamedia 132, 148
migratie 106, 125
- N**
NAVO 54, 85
- O**
onafhankelijkheid 62, 85
onderduiken 20, 45
- P**
parlementaire democratie 140, 149
Pearl Harbor 14, 45
pluriforme samenleving 106, 125
politieke islam 72, 85
populisten 136, 148
pressiegroep 130, 148
- R**
regering 138, 149
- S**
Slag om Stalingrad 12, 45
sociaaldemocraten 136, 148
sociale media 132, 148
Srebrenica 116, 125
- T**
terrorisme 72, 85
tweede feministische golf 104, 125
Tweede Kamer 142, 149
Tweede Wereldoorlog 10, 44
tweefrontenoorlog 32, 45
- V**
Verenigde Naties (VN) 116, 125
verkiezingen 134, 148
vernietigingskamp 22, 45
verzet 20, 45
verzorgingsstaat 92, 125
verzuiling 94, 125
volksvertegenwoordiging 140, 149
- W**
Warschavapact 54, 85
wederopbouw 90, 125
welvaart 92, 125
- Z**
zionisme 72, 85

Colofon

ONTWERP OMSLAG

Studio Struis

ONTWERP BINNENWERK

Studio Struis

OPMAAK

Crius Group

CARTOGRAFIE

Van Oort redactie en kartografie, Almere

BUREAU REDACTIE

Nelly van de Mortel, Deurne

BEELDVERWERVING

Beeldbalie, Utrecht

OVER HET OMSLAG

Op de voorkant van het boek zie je een portret van de jonge advocaat Abraham Garland Randall. Het is geschilderd tussen 1820 en 1825 door de Amerikaanse schilder James Frothingham en bevindt zich nu in de Amerikaanse stad Atlanta. Abraham is modieus gekleed. Zijn kleding is kenmerkend voor een welgestelde man uit het begin van de 19e eeuw. Om te laten zien dat geschiedenis van alle tijden is, hebben we Abraham een modern accessoire meegegeven!

BRONVERMELDING

Omslag

Museum of Art, Atlanta, J.J. Haverty Collection, 49.23, Photo courtesy High Museum of Art

Binnenwerk

ANP: p. 47-2, 81-1, 86; ANP, AFP, Gerard Malle: p. 70; ANP, AP Photo, Kemal Softic: p. 117; ANP, Cor Out: p. 121; ANP, Dingema Mol: p. 131; ANP, EPA, Minusma: p. 110; ANP, Hans

van den Boogaard: p. 107; ANP, Jerry Lampen: p. 16-1; ANP, Menno Boermans: p. 129; ANP, Picture-Alliance, DPA: p. 46; ANP, Remko de Waal: p. 133-2, 135; ANP, REX, Shutterstock: p. 73; ANP, Sem van der Wal: p. 139, 143; ANP, Vincent Mentzel: p. 81-2; Beeldbank WOII, NIOD: p. 21, 23; Collectie IAV-Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis: p. 108; Daily Mail, Leslie Gilbert Illingworth: p. 53; Erik Eshuis: p. 95, 98-1; Ernst van Oort: p. 7-1, 9, 13, 14, 31, 33, 39, 47-1, 49, 51, 55, 61, 71, 75, 87, 111, 113, 123, 141; Evolution Fireworks: p. 137; Fritz Behrendt: p. 67; Getty Images: p. 8, 60; Getty Images, Anne Frank Fonds: p. 19; Getty Images, Hulton Archive: p. 68; Getty Images, Universal Images Group: p. 81-3; Getty Images, ullstein bild: p. 11, 25; Getty Images, Universal History Archive: p. 30; Getty Images, Universal History Archive/Heinrich Hoffmann: p. 6, 7-2; Goedele Monnens: p. 124-2; HEMA: p. 100; Herman Sittrop: p. 7-2, 8, 17, 18, 28, 29, 30, 44/45, 47-3, 58, 69, 77, 79, 84/85, 95, 98-1, 109, 119, 124/125, 147; Hiroshima Peace Memorial Museum: p. 37; ImageSelekt, Alamy: p. 43, 63; Jan B. (via TikTok): p. 127; Korpora, Erfgoed Publieke Veiligheid: p. 48; Museum Bronbeek: p. 65; Nationaal Archief, Collectie Spaarnestad, Wiel van der Randen: p. 27; Nationaal Archief, Collectie Spaarnestad, Anefo, Bert Verhoeff: p. 118; Nationaal Archief, Collectie Spaarnestad, ANP: p. 105; Nationaal Archief, Collectie Spaarnestad, Articapress, Simon Keesma: p. 99-3; Nationaal Archief, Collectie Spaarnestad, Pim Stuijbergen: p. 124-1; Nationaal Archief, Spaarnestad Photo: p. 88, 89; Nationaal Comité 4 en 5 mei: p. 16-2; NIOD: p. 35; NFI (Florence Nightingale Instituut): p. 99-2; Paul Becx: p. 18; Rijksmuseum, Johan Hendrik Weissenbruch: p. 97-2; Shutterstock: p. 16-3, 97-1, 115, 126, 145; Spaarnestad: p. 84, 93, 98-2, 99-1; Spaarnestad, Fotocollectie Elsevier: p. 97-3; Spaarnestad, Tido Gideonse: p. 91; Time: p. 57; Vuurwerkmanifest: p. 133-1; Wim Euverman: p. 77, 103

ISBN 978 94 020 7791 9

Release 5.1, eerste oplage

MALMBERG

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp).

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

Ondanks vele inspanningen is het de uitgever misschien niet gelukt alle rechthebbenden te achterhalen. Wie denkt rechthebbende te zijn, kan zich wenden tot de uitgever.

Je mag dit boek houden.
Handig als naslagwerk.

Je mag in dit boek schrijven
en aantekeningen maken.

Je hebt ook toegang tot
de online leeromgeving.

AUTEURS

Pia Fruytier
Greetje Ligthart
Barbara Peters

EINDREDACTIE

Wieke Schrover

MET MEDEWERKING VAN

Jochem Bootsma
Arne van Wielink

Release 5.1

ISBN 978 94 020 7791 9

9 789402 077919

601933-01